

ЖИНОЯТ ТАКРОРЛАНМАЙДИ

Куба ёзувчиларининг ҳикоялари

ҒАФУР ҒУЛОМ НОМИДАГИ
АДАБИЁТ ВА САНЪАТ НАШРИЯТИ

ТОШКЕНТ — 1978

Русчадан
Шомуҳиддин Мансуров
таржимаси

Р $\frac{70304-200}{352(06)-78}$ 98-78

© Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти,
1978 й. (Таржима.)

ИНТИҚОМ

— Дўкондан сенга бирон нарса керак эмасми? Қишлоққа кетаётгандим,— деди Хуан Франсиско.

Маъюс ва совуқ қараб ўтирган онаси пинагини ҳам бузмади. У баланд бўйли, оёқ-қўллари узун, қотма аёл эди. Териси ғадир-будур, юзларини ажин босган, ёноқ суяклари бўртиб турар, сочлари патак бўлиб кетганди. У қўғирчоқ каби беихтиёр ҳаракат қилаётганга ўхшар, катта очилган кўзлари эса атрофдаги нарсалар оша узоқ-узоқларга тикилаётгандай эди. У ҳар бир сўзни айтганда ўнқир-чўнқир йўлда кетаётган отлиқдай қийналар, овози кўринмас тўсиқларни базўр енгиб ўтаётганга ўхшарди. Қийилавериб эскирган қора кўйлаги қилтириқ елкаларида илгакка осиб қўйилгандай турарди. Уғли савол берганда у қимир этмади, гапларини эшитмагандай ўтираверди. Оловга тикилиб жим ўтирган бу аёл ёғоч қошиқ билан кастрюль ковларди.

Ниҳоят у жавоб қайтарди:

— Йўқ. Менга ҳеч нарса керак эмас. Бориб келавер.

Онанинг юзи, лоқайд айтилган мана шу сўзларда ҳам шу қадар адоват бор эдики, йигитчанинг боши қуйи эгилиб, қалби ҳасратга тўлди.

Орага яна жимлик чўкди, оловнинг чирсиллаши-ю, ёғнинг жизиллашигина сукунатни бузарди. Утин ҳўл бўлса керак, ҳар ҳолда уч-тўртта новда бор эди, улар тутаб ёнар, тутундан кўз ачишиб, йўтал тутмоқда. Шифтга каноп арқонда чўчқа нимтаси осиб қўйилганди. Бурчакда молга бериш учун ажратиб қўйилган шилинмаган сўта уюми ётибди.

Аёл вазиятини ўзгартирмай, кастрюлни кавлагани-

ча қайрилиб ўғлига кўз қирини ташлади-да, нафрат билан нягини кўтарди.

— Боравер. Ҳеч нарса керак эмас менга. Эшитяпсанми?

Она ўғлининг бу ердалигига гаши келаётгандай овози титраб чиқди. Ўғил буни тушунди. Шундай бўлса-да, негадир бу ердан кетолмасди. Унинг кўнгли қаттиқ ранжиди, қалби зирқираб, бўғинлари бўшашиб, ўзини йўқотиб қўяёзди. Оёқда базўр турарди. Лекин қандай бўлмасин бу ердан кетиши даркор. У зўрға қайрилиб, гўё елкасига тақдирнинг оғир юки ортилгандай қадди дол ошхонадан чиқди. Ноҳақ ҳақоратланган, дилхаста, виждон азобида қолган бу йигитча уйқусирагандек беихтиёр отини эгарлади.

Мана, бир неча ҳафтадан бери онаси у билан худди бегонадек, ҳатто душмандек муносабатда бўляпти. Тўғрисини айтганда, онаси унга ҳеч қачон меҳрибонлик қилмаган ҳисоби. У ҳар қанча уринмасин, онасининг бошқа оналар каби меҳрибонлик қилганини эслолмайди. Уларнинг муносабатлари, гўё ўрталарида ҳеч қанақа яқинликка йўл қўймайдиган тўсиқ бордек, доимо совуқ, ҳатто кескин бўлган. Шунда ҳам илгари Хуан Франсиско ўзини онаси яхши кўришига шубҳа қилмасди. Энди-чи!.. Уч ҳафта ичида, Хулио Перес қайтиб келганини эшитгандан бери бари ўзгариб кетди.

Бу машъум хабарни эшитган куни у кеч тушиб қолганига қарамай, Хуан Франсискони излаб кетди. Хуан уч километр наридаги бир парча ерини чопмоқда эди. Ўғли ишдан қайтишига атиги бир соат қолган бўлса-да, кутишга онанинг сабр-тоқати чидамади. Уша осуда гунда осойишта осмон гувоҳлигида, ҳаёт уйғотиш учун чопилган ерда она ўғлининг қалбига ўлим уруғини янгитдан сепди.

— Хулио Перес қайтиб келибди, у қишлоқдамиш,— деди у. Кескин, қатъий оҳангда айтилган бу сўзлар ўткир тиг каби беомон эди.

Хуан Франсиско жавоб беришдан олдин сукутга чўмди. У чўккалаб, омок тишига ёпишган тупроқни сидириб гашлар экан, бу хабарни онасидан яшириб юргани бекор кетганини ўйларди. Йирик тер томчилари пешонасидан юзига томарди. Кўзи онасининг кўзи билан тўқнашмаслик учун у ўрнидан туриб, берч кесакни оёғи билан эза бошлади. Ниҳоят жавоб қайтарди:

— Ҳа, биламан. Менга аллақачон айтишган.

Аёлнинг қайғули юзи ҳайратдан ўзгариб кетди.

— Айтишди, дегин ҳали!.. — Уртага жиддий сукунат чўкди. — Хўш, энди нима қилмоқчисан?

— Менми?.. Ҳеч нарса! Нима ҳам қила олардим?

— У отангнинг қотили. У аблаҳ отангни хиёнат-корона ўлдирди, бурчақда беркиниб ўлдирди, буни ҳамма билади. Акс ҳолда, отангга тенг келишга йўл бўлсин эди унга.

— Ҳа, тўғри. Яккама-якка отамни ўлдиrolмасди!

Аёл қўлларини мушт қилиб, ўғлидан бошқа нарса-ни, ўз қарорини айтишини кутиб, чақноқ кўзларини тикиб турарди. Уғли индамай турганини кўриб, телбаларча такрорлади:

— У отангнинг қотили... отангнинг қотили...

Хуан Франсиско елкаларини сезилар-сезилмас қисиб қўйди.

— Ахир у қилмишига яраша жазо олди-ку. Бунинг учун у ўтириб чиқди.

Онанинг овози яна ҳам даҳшатли янгради:

— У отангнинг қотили. Уни осииш керак эди. Лекин ўлдиришмади. У ҳатто кесилган муддатини ҳам тўла ўтамади. Афв этишди. Қотилни афв этишди. Ё худо, камбағаллар учун адолат йўқми?!

— Лекин нима бўлса ҳам...

Хуан Франсиско сўзини тугатолмади. Тўғриси, нима дейишни билмасди ҳам. Она ўша оҳангда, қатъият билан такрорлади:

— Нима қилмоқчисан?

— Менми? Қаердан билай! Нима ҳам қила олишим мумкин?

Аёл надомат билан бош чайқади.

— Нима қилишлигингни ҳеч ким, ҳатто онанг ҳам айтолмайди. Виждонингга қулоқ сол. Виждонинг буюрганини бажар.

Хуан Франсиско онаси нима кутаётганини жуда яхши билиб, тушуниб турарди. Унинг ҳуркак тасаввурда отаси ўлган кун қайта гавдаланди. Ҳамма ёғи лой ва қонга беланган, музлаб стол устида чалқанча ётган мурданинг кўриниши даҳшатли эди. Бир кўзи ва бош чаноғи қаттиқ жароҳатланган, терлаган шишадек хира иккинчи кўзи эса бақрайганча катта очилиб қолганди. Лабларининг бурчида қон лаҳтаси. Хира пашшалар жароҳатга кўниб, учиб турибди. Қўрқувдан эхонаси чиқиб кетган Хуан Франсиско ўз бахтсизлиги даҳшати-ю, баногоҳ бошига тушган етимлик доғини ҳам ҳис этмасди. У қочиб қолмоқчи эди. Лекин онаси раҳмсизлик билан шартта унинг гирибонидан олиб, мурда устида бош эгишга мажбур қилди. Еб юборгудек ўқ-раяётган она хириллаган, ғазабнок овозда тутилиб-тутилиб деди:

— Қара унга! Яхшилаб қара! Бу сенинг отанг, падаринг, уни ўлдиришди! Энди уни ҳеч қачон кўрмайсан. Отангни ким ўлдиргани ёдингда бўлсин! Қасос ол!

Терговчи келганда Хуан Франсиско дастлабки терговда бошидан охиригача иштирок этишга мажбур бўлди. Кейин, бева аёл мурдани бошқалар ювишига розилик бермай, эрининг юзи ва баданини юваётганда Хуан тос тутиб турди. Тунда ҳам у эс-ҳушини йўқотиб, тобутнинг оёқ томонида оҳ-воҳсиз, бир томчи ҳам кўз ёши чиқармай ҳорғин, жимгина ўтирган онасини ёлғиз ташлаб кетолмади.

Шундай бўлса-да, барибир, етти ёшли Хуан Фран-

сиско онасининг мақсадини тушунолмаганди. Ҳатто қалбида даҳшат уйғотиб, гуссага солган «Қасос ол!»— деган сўзлар ҳам унинг учун ҳеч қандай маъно бермаганди. Бошқа бир болакай ҳаммасини аниқ-равшан ва тўғри тушунтириб бергандан кейингина Хуан бу сўзларнинг маъносига етди. Улар рангли суратлар кўриб ўтиришарди. Шу пайт ўртоғи бармоғи билан унинг кўксига ниқтаб:

— Сен Хулио Пересни ўлдиришинг керак,— деди.

Хуан Франсиско ҳайратдан кўзларини чақчайтириб унга тикилди:

— Ўлдиришим керак? Нима учун ўлдиришим керак?

Шундай деди-ю, ҳамма ёғи лой ва қонга беланиб столда чалқанча ётган отасини эслаб, даҳшатдан бир сесканиб тушди.

Бошқа бир бола эса соддадиллик билан деди:

— Отам шундай деб айтди. Хулио сенинг отангни ўлдирди. Сен ҳам Хулиони ўлдиришинг керак. Отиб ўлдирганинг яхшимиш... Йиртқични отгандай, милтиқ билан отиб ўлдиришинг керак экан. Шундай қилсанг, унга яқин боришнинг ҳожати бўлмасмиш...

Ушандан бери кўп вақт ўтди. Онаси ўйин-кулги нималигини унутди. У гўё хун олишга ташна қалбида чексиз нафрат билан яшаётганга ўхшарди. Ич-ичига ботиб кетган, сўнаётган чўққа ўхшаш кўзлари милтиллаб турарди; қисилган лаблари азадорлигини билдирар, эти бориб суягига ёпишганди. У эрининг ўлдирилганини эсламаган бирон кун йўқ эди. Ўғли билан қачон гаплашмасин, гап ўша қонли воқеа содир бўлган кунга келиб тақаларди. Баъзан сўзлари аниқ ва ифодали бўлар, баъзида эса дудмал, ғалати гаплардан, қулоққа чалинар-чалинмас пичирлашдан нари ўтмасди. У ўғлининг кўксига қасос ўтини аланга олдиришга интилар, уйдаги муҳит Хуаннинг қалбини нафрат ҳисси билан оғулаганди.

Онанинг кўнглига ҳеч нарса сизмас, қасос ўтида ёнарди. Роҳиб христианларга хос олижаноблик тўғрисида ваъзхонлик қила туриб, афв этишнинг улуғлиги тўғрисида гапирганини эшитиб қолди-ю, ўглини черковга қатнатмай қўйди. Кейинчалик, у Хулио Переснинг укаси ўғли билан бир синфда ўқишини эшитиб қолиб, Хуанни мактабга юбормай қўйди. Бола бечора онаси ўзидан нима истаётганини тушунолмай, хуноб бўлганда, она ғазаб билан:

— Йўқ, сен ота ўғил эмассан. Разил экансан. Сени тўққиз ой қорнимда олиб юрибман-а!— деб уни лаънатлаганди.

Лекин Хуан Франсиско ўн уч ёшга тўлгач, у қасос тўла сўзлар айтишни бас қилди. Киноя ҳам қилмай қўйди, ҳатто сермаъно сукунатга берилиши ҳам барҳам топди.

— Юр, мачетенгни чархлаймиз,— дейиш билан чекланарди, холос.

Баъзан бола:

— Кераги йўқ, ўзи ўткир,— деб эътироз билдирса ҳам унинг гаплари ҳали бирон марта эътиборга олингани йўқ. У ҳатто баҳслашишга ҳам ботинолмасди. Онаси янада кескин овозда буйруқни такрорларди.

— Юр, мачетенгни чархлаймиз!

Хуан чархни айлантирар, онаси мачетни қумтошга босарди. Уқтин-ўқтин у кўрсаткич бармоғини тупуги билан ҳўллаб, мачетнинг дамани текширарди. Бу вақтда онаси ўша қотилнинг ўлими ҳақидагина ўйлаётганини Хуан Франсиско ҳис қилиб турарди.

Хуан Франсиско дўконга кириб келиши билан ҳамма саросимага тушиб, эсанкираб қолди. Бу кеча ҳам, одатдагидек, уч-тўрт киши домино ўйнаш учун дўконга йиғилган эди. Стол атрофида тўрт киши ўтирарди. Бошқалар эса ўйинни томоша қилиш учун уларнинг ён-ве-

рида жойлашиб олганди. Бу ердагиларнинг эътибори кўпроқ ўйинга эмас, балки қандайдир воқеани ҳикоя қилиб бераётган ўртабўй, қотмагина кишига қаратилган эди. Бу одам яшил костюмли, гулдор кўк галстук таққан, оёғида сариқ бошмоқ бор эди. Офтобда қорайган деҳқонлар ёнида унинг озгин юзи мурдаларникидек рангпар кўринарди. Лаблари бурчига бепарво қистирилган сигарета тутаб турар, мўйловлари олифтанамо қайчиланганди. Бостириб кийган сомон шляпасининг бари қайириб қўйилгани унинг безбетлиги, беҳаёлигини бўрттириб турарди. У бу ерлик бўлмаса керак, чунки Хуан Франсиско илгари уни қишлоқда кўрмаганди.

Хуан Франсиско дўконга кириб келиши билан ҳамма довдираб қолди. Унинг саломига чекка-чеккадан қўрқа-писа алик олишди. Ҳатто нотаниш киши ҳам баноғоқ жимиб қолди. Ниҳоят, домино ўйнаётганлардан бири оғир сукунатни бузмоқчи бўлиб, ясама қувноқлик билан гап бошлади:

— Ҳо, сўқир,— деди у столга бир очколи домино донасини қарсиллатиб ураркан.— Бир томони бўш донанг ёки олтилигинг бўлмаса, чиранмасдан, «ўтдим» деявер.

— Ҳо! Бундай доналар менда тўлиб ётибди!— Сохта жонланиш билан жавоб берди ўнг томонда ўтириб ўйнаётган киши ўнғайсиз вазиятни юмшатиш учун.

Бу ерга келиб ҳаммани ноқулай аҳволга солиб қўйганини пайқаманган Хуан Франсиско пештахтанинг нариги бошига ўтди. Дўкондор дон Браулио унинг кетидан борди. Хуаннинг ўта хотиржам ва бепарқлигини кўрган доминобозлар ҳам, ўйинни кузатиб турганлар ҳам ўзларига кела бошлашди. Шундай бўлса-да, хонада ҳали ҳам жонсарақлик ҳукмрон эди. Нотаниш киши Хуан Франсиско келиши билан узилиб қолган ҳикоясини давом эттира бошлагандан кейингина бу хавотирлик тарқалгандай бўлди. У ҳикоясини тугатиб, сал кейиноқ хайрлашиб дўкондан чиқди.

У кетгач, узоқ муддат жимлик чўқди.

— Учар-да!— деди ўйнаётганлардан бири ниҳоят.—
Қамоқ ҳам ўзгартирмабди уни!

Хуан Франсисконинг юраги шув этиб кетди.

— Ким у?— сўради дон Браулиодан. Дон Браулио
гўлдираб нималардир деди, Хуан Франсиско биронта
ҳам сўзни тушунмади.

— Бекор айтибсан, фақат мақтанишни билади хо-
лос,— чўрт кесди бошқа бири.

— Қўйсанг-чи, Панчо Лопесга келганда гапи қу-
руқ бўлмади-ку,— маккорона жаранглади кимнингдир
овози.

Хуан Франсиско ўзини яшин ургандай ҳис қилди.
Ҳаяжон ва азобдан титроқ босиб, хириллаб деди:

— Демак, у... ўшами?

Хуаннинг чақмоқдай назаридан саросимага тушган
дўкондор тасдиқлади:

— Ҳа. Лекин, биласанми, йигитча...

Хуан Франсиско дон Браулионинг овозини эшитма-
ди ҳам. У бутун вужуди билан бор ҳақиқатни ҳис этди.
«Бу— отамнинг қотили»,— ўйларди у. Қалбининг қаъ-
ридан қатъий, кучли ва ғазабли товуш хун талаб қилиб
жаранглади. У эс-ҳушини йўқотди, одам ўлдириш ня-
тинни, босиб келган виждон азобини унутди. Вужудини
қасос олиш истаги қуршаган, бирдан-бир мақсади қо-
тилни жазолаш бўлиб қолганди. У ортидан кўтарилган
шовқин-сурон ҳам қулоғига кирмай кескин бурилди-да,
кўчага чиқиб отга минди.

Хуан қишлоқдан чиққач, узоқдан кичкина бўлиб кў-
ринган одамга кўзи тушди. «Уша»,— ўйлади у ва отни
ниқтаб из қувишга тушди. Уша одамга яқин боргач,
адашмаганини билди. Бу Хулио Перес эди: ўша-ўша
тутаётган сигарета, чаккасига қўндирилган шляпа, ча-
пайнча қайчиланган мўйлабнио, беҳаё, кишининг га-
забини қўзғатувчи қарашлари.

Хуан Франсиско бир сакраб отдан тушди-да, Хулио
Переснинг ёнида пайдо бўлди. Перес бу йигитни дў-

конда кўрганини эслаб хушмуомалалик билан илжайди. Бироқ Хуан Франсисконинг дастлабки гапларида-ноқ унинг табассумли юзи асабий буришди.

— Мен Панчо Лопеснинг ўғлиман, ўша одам ёдингдами? Ҳозир сени ўлдираман. Лекин номардларча, отамни ўлдирганингдек чеккадан туриб эмас. Яккама-якка олишувда. Ўзингни ҳимоя қил!

Афти буришиб, даҳшатдан титроқ босган Хулио Перес қўлини кўтарди. Шу ондаёқ аланга лов этди-ю! ўқ товуши эшитилди. Хуан Франсиско унинг қўлида тўппонча борлигини шундагина пайқади. Бироқ кўрқиб кетган Перес нишонга олишга улгурмаган эди, ўқ Хуаннинг ёнгинасидан визиллаб учиб ўтди. Кейинги ўқ тўғрироқ отилган экан, унинг ўмровидан пастга тегди. Ғазабдан кўзига ҳеч нарса кўринмай, ақлдан озаёзган Хуан Франсиско, мачетаси билан қотилни қулочкашлаб туширди. Қоқ елкадан шартта кесилган қўл гурсиллаб ерга тушди. Хуан яна мачетени кўтарди.

— Улдирма мени, худо ҳаққи, ўлдирма,— ялина бошлади ерга оғир қулаган Перес. У болалардек, ўнг қўли билан юзини яширишга уринди.

Бироқ Хуан ҳозир қасосга ташна, қалбида рақибини пора-пора қилиш ҳисси ҳукмрон эди. Онасининг гапларидан томчилаб йиғилган оғу, унинг мусибат ва қайғулари, ўзининг юрагидан жой олган аёвсиз нафрат Хуаннинг қалбида раҳм-шафқатга жой қолдирмаганди. У рақибининг илтижоларини тушунмади, овозини эшитмади ҳам. Бир ярқираб ҳавони кесиб ўтган мачет омон қолишдан умидини узган Хулио Переснинг алам-ли нидосини чўрт узганда ҳам Хуан нима иш қилаётганини деярли англамади.

Кучли зарбадан Хулио Переснинг бош чаноғи икки бўлиниб кетди, ўзи бир кўтарилди-ю, шу ондаёқ гурсиллаб ерга қулаб, боши юлинган қушдек типирчилай бошлади. Қўл ва оёқлари дам чангакдек тортишар, дам ёзиларди. У бир-икки силтанди-ю, талваса секинлашиб,

асабий титроққа айланди, бир оздан сўнг титроқ ҳам тўхтади. Перес чап қўлини ёзиб қимирламай ётарди. Мушти тугилган, боши остида эса қон ҳалқоб бўлиб қолганди. Хуан Франсиско душмани ўлганини тушунди.

Қонга ташналик туфайли туғилган ҳаяжон босилиб, таранг тортилган асаб торлари бўшашга, йигит ўлардай чарчаганини туйди. Аста ерга тиз чўкди-ю, қаттиқ эсанкираб қолди. У бутун фикру зикри ва ҳиссини ўтмаслаштириб қўйган қуюқ, зич булут оғушида қолгандай сезарди ўзини. Қимирламай, тош қотиб ўтирарди. Шу зайлда жуда узоқ вақт ўтди...

Ниҳоят унинг туманли миясида ноаниқ фикрлар милтиллай бошлади. У чап кўкрагидан қандайдир шилимшиқ нарса оқиб тушаётганини ҳис этди. Қўлини курткази ичига тиққанди, бармоқларига ёпишқоқ бир нарса илашди. «Қонга ўхшайди,— бўшашган ҳолда ўйлади у,— ярадор бўлганга ўхшайман». Бироқ оғриқ сезмасди. Гандираклаб-гандираклаб оти ёнига етиб келди. Гавдасини тута олмасди. Йиқилиб қолмаслик учун эгарнинг қошини ушлаб, пешонасини унга тирашга мажбур бўлди. Совуқ чармга қўлинг тегиб турса нақадар маза-я. Бир неча дақиқа ўтди. От олға қадам ташлаганди, Хуан Франсиско йиқилиб қолмаслик учун бор кучи билан эгарга осилди. Шу пайт ўткир бир фикр унинг онгини чулғаб олган қалин туманликни ёриб ўтди: «Онам билиши керак. Онам билиши керак».

У отга минишга унналди. Эгарга ўтирмақчи бўлиб, уч бор ҳаракат қилди. Хуан от устида букчайиб ўтирар, бошини кўксига осилтириб, бор кучини тўплаб, қўллари билан эгарга маҳкам ёпишиб олганди. От бўйнида осилиб ётган жиловни қўлга олишга ҳам ҳоли қолмаганди ҳозир. Сезгир от одатдагидай уй томон йўл олди.

Мана, уйига ҳам етиб келди. Хуан Франсиско каловлаб базўр отдан тушди. Даҳшатдан мурдадек қотиб қолган онаси дод солиб ўзини ўғлига отди:

— Ўғлим, ўғилгинам! Нима бўлди сенга?

Хуан Франсиско қонли кийимини онасига кўрсатиб, ғўлдиради:

— Хулио Перес билан олишдим.

Онанинг юзи шу ондаёқ тош қотди, гўё унинг эмас, нафрат, интиқомнинг даҳшатли овози янгради:

— Улдирдингми?!

— Улдирдим.

Ун йил мобайнида илк бор аёлнинг юзига табассум ёйилди. Унинг илиган қалбини тотли меҳрибонлик туйғуси чулғаб, йиллар давомида карахтлашган танасига жон бағишлади. Она титроқ қўллари билан ўғлини эркалар экан, худди ўзгариб қолгандай деди:

— Уғлим, ўғилгинам, энди парвариш қиламан сени!

МУҚОФОТ

Марта қаттиқ иситмадан тиришиб бир бурда бўлиб қолган мурғакка тикиларди. Гўдакнинг танасига кириб олган кўзга кўринмас ёвуз соққача ҳозир қаердайкин? Николаса тағин узун, косовга ўхшаш қоп-қора қўллари билан қизалоқнинг қовурғаларини пайпаслай бошлади.

— Дард киндикдан кўтарилиб, қовурғага етса хатарли, ҳеч нарса қилиб бўлмайди...

— Нима, қовурғасига етибдими?

— Ушлаб кўр, дарров қўлингга илинади!

— Қани?

— Мана бу ерда, қовурғасида. Силжиётганини сезяпсанми? Қичкина соққача.

— Ҳеч нарса сезмаяпман. Қаёқдан ҳам сезай! Қасал билишда ғирт омиман!

— Ҳа-я, ростданам...

Марта кир тирноқлари шикастлантирмаслиги учун авайлабгина қизчанинг қовурғасини яна бир босиб кўрди. Аммо ёвуз соққача қўлга илинмади.

— Ҳеч нарса сезмадим.

— Аҳамияти йўқ. Энг ёмони, соққача юқорига ўрмалаяпти. У қовурғага ёпишиб, юраккача боради.

— Нима, қизалоқ жон беряптими?

— Бўлиши мумкин. Баъзан соққача тўхтаб, юракка етиб бормайди. Шишиб терини ёриб чиқади. Лекин бу камдан-кам бўлади. Аттанг, олдинроқ чақирмабсан-да мени!..

— Бунчалигини билмовдим.

— Аттанг...

Николаса ўрнидан туриб, ташқарига йўналганди, бутунлай ёлғиз қолаётганини сезган Марта бир нима деб шивирлади, бу сўзларда уни ўн кеча-кундуздан бери қийнаб келган фикрлар жамланган эди.

— Агар Мартика ўлса, Франсиско бунга икки дунёда ҳам ишонмайди!

Шундан сўнг у ланг очиқ эшик ёнига келди. Ташқарида уфққа қадар чўзилган нохуш ботқоқлик ястаниб ётарди. Мартанинг нигоҳи ботқоқлик этагидаги денгиз бошланадиган жойга тушди. Денгиз ўртасида кичкина оролча бор, ўша оролчада Франсиско яшайди. У Мартика ҳақида ўйлаб, унинг умри узоқ бўлишини истаб яшайди, соққача қизалоқнинг юрагига етиб борганини тушунмайди. Негр аёл Николаса қийшиқ эшик кесакисига суяниб турарди.

— Қанийди уни Гаванага олиб боролсанг!

— Қаёққа?

— Гаванага дейман. Баъзан врачлар бундай касалларни даволашади.

— Гавана жудаям олис-ку, Николаса!

Унинг овози аламли ва умидсиз жаранглади. Николаса ботқоқлик кенглиги, Гавана мана шу ботқоқлик ортидалигини жуда яхши биларди. Ҳа, Гавана жудаям олисда.

— Тўғри, йўлкирага ям анча пул керак.

— Франсиско тушунмайди, Николаса.

— Фақат Франсискогина эмас, умуман ҳеч ким тушунолмайди. Бу ишлар худодан бўлмапти, Марта.

Мартанинг кўзлари яна кенг ботқоқлик томон қаралди. Кўз илғамас олисдаги булутлар ер бағирлаб сузаётган жойда денгиз бошланади. Денгиз ўртасида оролча бор. Унга қайиқда етиб бориш мумкин. Қамоқхона ана шу оролчага жойлашган.

— Франсиско муддатини ўтаб қайтгач, албатта Мартикани излашга тушади. Сезиб турибман. Хатда ёзганларимга барибир ишонмайди.

— Қамоқ муддати қанча қолди ўзи?

— Саккиз йил. Мартика неча ёшда бўлса, шунча кўп ҳали!

— Ҳа, Марта, кўп экан.

Николаса гўё Франсискони кўриб қоладигандай, ботқоқлик томон тикилди.

— Ўзини яхши тутганларнинг муддатини баъзан камайтиришар экан.

У Мартага тасалли бермоқчи эди. Бироқ Мартика иситмалаб ётган, соққача юрагига яқинлашаётган пайтда тасалли кор қилмасди.

— Муддатини ҳар қанча камайтиришса ҳам, Николаса...

— Қўй, куйинма. Ноумид шайтон.

— Шундайку-я, лекин жудолик...

Мартика ингради. Марта хавотирда шартта қизчасига ўгирилди. Николаса унга кўзларини қисиб қаради.

— Кўрқма, бугунча жони узилмайди.

Бу хонага ўлим бир марта чанг солганди. Кўп ўтмаёқ мана, яна у олис ботқоқлик қаъридан кўз тикиб келяпти.

— Франсиско учун қизим ўрнига менинг жонимни олсаям розиман, Николаса.

Марта Франсиско қизини қанчалик яхши кўришини тасвирлашга ожизлик қиларди.

Николаса уни юпата бошлади.

— Хафа бўлма. Мабодо қизалоқ ўлсаям, Франсиско бора-бора кўникиб кетади.

— Йўқ, Николаса, қайтганида Мартиқани кўрмаса чидолмайди. Бошқа ҳар нарсага чидаши мумкин, лекин бунга чидолмайди.

— Чидашга мажбур, Марта.

Марта индамай сизилиб кетган кўйлагини дағал қўллари билан юлқий бошлади.

— Ўзингни бос! Йиртма кўйлакни!..

ниб, кўникиб кетдим. Лекин саккиз яшар боланг ўлмасин экан!

Унинг овози ҳаво етмаётгандай бўғилиб қола бошлади.

— Бу ёқда Франсиско ҳам бор... Панжаралар ортидаги Франсиско учун Мартика бамисоли қалб чироғи эди!

— Худо сабр берсин,— деди Николаса.

Узоқда, сўқмоқ йўлда отлиқ келар, унинг дам кўришиб, дам кўздан йўқолаётган қораси аниқ ажралиб турарди. Атроф шундай сокин, ҳатто тамаки тутуни ҳам тепага кўтарилмай, қуюқ бўлут парчасидай отлиқнинг ортида муаллақ қоларди. Ботаётган қуёшнинг кўзни қамаштирувчи пардаси ортидан отлиқнинг овози эшитилди:

— Салом, Марта! Ишларинг қалай?

— Худога шукур, Сервандо!— қичқириб қолди Марта, -аллақочон буталар орасига кириб, кўздан ғойиб бўлган отлиқ эшитсин учун.

— У ерда ҳам Сервандо, бу ерда ҳам Сервандо...— деди ниманидир қўмсаган оҳангда Николаев.— Омади келди-да йигитнинг!

Бу сўзлардан таъна ва алам сезилиб турарди. Унинг назарида қизчанинг ўлими — ҳужранинг қайсидир бурчагига яшириниб олиб, Мартиканинг қовурғаларидан муштдаккина юрагига силжимоқчи бўлаётган соққача мавжудлигига бутун дунё айбдордай эди.

— Сервандонинг омади келди-да! Урмонда қочоқ маҳбусни учратиб қолгани учун анча-мунча пул беришди. Сервандо бунча пулни тушида ҳам кўрмагандир.

— Рост, тўғри.

— Тағин билмадим-ку... Лекин қочоқ кетган томонни полицияга кўрсатиб бериш... — Николаса сигарани деворга босиб ўчирди-да, уни шартта қулоғига қистирди.

— Мен борай бўлмаса, Марта. Еруғда қилиб оладиган, ишларим кўп. Ёмғирдан кейин уйимнинг олди ботқоққа айланган. Пиёдаям, отлиқ ҳам ўтолмайди. Мартика оғирлашса хабар берарсан.

— Хўп.

Николаса аллақачон йўлга тушган, қизғиш сўқмоқда унинг қораси аниқ сезилиб турарди. Марта қайғу тўла назарини ботқоқдан олиб, Мартикага тикканда ёлғизликни яна бир бор аниқ ҳис қилди.

— Аҳволинг қалай, қизалогим?

Қизчанинг заиф нафас олаётганигина эшитилди. У ажал билан олишарди. Марта шу қадар ҳимоясиз ва ёлғиз эдики, ҳатто қизининг дардига ҳам малҳам бўлолмасди. Тўсатдан бўм-бўш кўзачага нигоҳи тушди.

— Эй, худойим! Сув қолмаганди-ку! Бу ёқда кеч ҳам тушиб қолди.

Зора сув қолган бўлса, деган илинжда Марта кўза ичига тикилди. Унинг қуп-қуруқ туби ялтиллаб турарди.

— Сув олиб келиш керак. Яхшиямки ҳозир денгиз тинч.

У ғичир-ғичир қайиққа ўтириб эшкак эшар экан, пича хотиржам тортди. У қайиқ тубида ғилдирамаслиги учун бўш бочкани оёғи билан қисиб олди. Булоқ бу ердан икки километрча нарида, денгиз соҳилида эди. Шунинг учун ҳам унинг суви шўрроқ. Бироқ бошқа ҳеч қаерда сув йўқ.

Марта эшкак эшиб борарди-ю, хаёлан уйда, ўлим билан олишаётган қизининг тўшаги устида ўтирарди. Франсискони эса худди эшикдан кириб келаётгандай тасаввур қиларди. Бўм-бўш уйга кириб келаётган Франсискога гўё ўзини оқлаб айтаётган гапларини яққол эшитарди:

— Франсиско, менинг ихтиёримдан ташқари бўлди бу иш. Николаса келди. Қалбим пора-пора бўлиб турувди. Сени ўйладим. Ўзимдан ҳам кўпроқ, жон бераётган Мартикадан ҳам кўпроқ сени ўйладим. Бироқ қўлимдан ҳеч нима келмади. Лаънати соққача борган сари юқори силжирди. Николаса, Гаванага олиб борсанг, балки тузата олишармиди, деди. Бироқ ўзинг ўйлаб кўр, Гаванада-я! Ҳеч бўлмаса, сени кўриб қолсин дедиму лекин иложини қилолмадим.

Ўнг соҳил ботқоқлик бўлиб, баъзи ерларида буталар ўсар, баъзи жойлари тақир ер эди. Қайиқ олға сузар, би-роқ Марта ўзини бу ердан узоқда, ўз хужрасида ўтиргандай ҳис этарди. Бўш бочка қайиқ тубида ғил-дирар, у эса оёқлари билан беихтиёр итариб қўярди. Марта кўрфаз рўпарасига, деярли булоқ ёнига етиб қолган ҳам эдики, қирғоқда бир кишини кўриб қолди.

— Маҳбус!

Бу сўз аёлнинг қалбида аламли акс-садо берди. Кўк кийимли одамнинг шарпаси шу заҳотиёқ буталар орасига шўнғиб, кўздан йўқолди. Марта кимлар бунақа кийини-шини биларди. Бу кийимни киши бир бор кўрса бас, умр-бод эсдан чиқармайди. Марта эшкак эшишда давом этар экан, қирғоқдан кўзини узмасди. Бир оздан кейин у қо-чоқни яна кўриб қолди: маҳбус қизил буталар орасидан эҳтиётлик билан ўтиб борарди.

«Бечора! Агар полиция изига тушса, ҳолига вой. Ле-кин у буталар оралаб, жилға бўйига тушиб олса, бирон-та ғорга кириб яшириниши мумкин. Хорек яширинганда полиция тополмаган-ку, ахир! Бу киши ҳам шундай қил-са бўларди!»

Кўрфаз ортада қолди. Бир неча қадам қуйироқда соҳил бўйлаб жилға оқарди. Бочкача яна думалаб, оёғини ор-ритди.

«Франсиско, чиққанимда Мартика улғайиб қолган бў-лади, деган эди. Ғалати бўлиб туюлади-да унга. Нима деб тушунтиришга ҳам ҳайронман. Бутазор оралаб, ғор олдига ўтиб олиш эсига кела қолсайди! Агар Николаса айтгандай, соққача тўхтаб қолса нима бўлади? Бўккан дон каби шишиб ёрилса-чи? Йўқ, бу ҳақда ўйламайман. Умид қилиш фойдасиз! Николаса мени юпатмоқчи бўл-ди, холос.

У соҳилга яқинлашиб қолганда ўнг эшкакни қўйиб юбориб, чап эшкакни эшишда давом этди. Қайиқнинг туби ерга тегиб ғирчиллагач, Марта бочкачани қўлига

олиб, қирғоққа сакраб тушмоқчи эди, рўпарасида жандармларни кўриб қолди.

— Хой, бу ерда ҳеч кимни кўрмадингми? — қичқирди биттаси. — Биз қочоқ маҳбусни излаяпмиз.

Марта жавоб бермоқчи бўлиб турувди, олисдан Николасанинг товуши қулоғига чалингандай бўлди. «Мана Сервандо, — дерди Николасанинг овози, — омади келди йигитнинг... Ўрмонда қочоқ маҳбусни учратиб қолгани учун анча-мунча пул беришди-я, Сервандо бунча пулни тушида ҳам кўрмагандир».

— Нима, кармисан?

— А? Ҳа-ҳа, эшитдим... Нима дедингиз?

— Маҳбусни кўрмадингми? Битта маҳбус қочиб кетди...

Николасанинг овози эса нуқул такрорларди: «Унинг омади келди. Ўрмонда қочоқ маҳбусни...» Тўсатдан Марта билан жандарм ўртасида Франсисконинг сиймоси пайдо бўлди. Ботқоқликда яшириниб ётган қочоқники сингари кўк кийимли Франсиско қояда тургандай бўлди. «Бу ердан чиқиб, Мартикани кўргим келяпти. Муддат тугаганда у улғайиб қолган бўлади. Туну кун уни ўйлаганим-ўйлаган».

Жандарм камарини тўғрилаганча жавоб кутарди. «Ўрмонда қочоқ маҳбусни учратиб қолгани учун анча-мунча пул беришди-я. Сервандо бунча пулни тушида ҳам кўрмагандир». Николасанинг овози худди бошқа дунёдан келаётгандай эшитилди: «Уни Гаванага олиб боролганигда эди...» Соққача тобора юқори силжирди. Франсиско ҳеч қачон буни тушунмайди... Марта эшакларни қўйиб, бочкани кўтарди-да, ботқоқ қирғоққа сакраб тушишга ҳозирланди. Жандарм жавоб кутарди. Мартанинг кўз олдидан ботқоқликка яширинган қочоқ ҳамда дард тортиб тоқатсизланаётган Мартика бирин-кетин ўтишди. Яна Николасанинг овози эшитилди: «Уни Гаванага олиб боролганигда эди...» Марта нигоҳини аста-секин жандарм турган қояга қаратди. «Ушанда Сервандо-

га қанча пул беришди-я. Бунча пулни тушида ҳам кўрма-гандир. Франсиско ҳеч қачон буни тушуна олмайди».

— Кўрсатган одамга ростдан пул берасизларми?

Полициячи бепарволик билан совуққина жавоб қайтарди:

— Рост. Ҳақиқатан ҳам мукофот берамиз. Агар сенга бирон нарса маълум бўлса, айтишинг керак.

Марта тўсатдан ўзини Мартикани чўқинтирган кундаги каби ҳис этди, ўшанда у мускат мусалласидан тўрт стакан ичганди. Бўғзига меъдасидан совуқ сув келиб, кўнглини оздирди. Жандарм ҳали ҳам жавоб кутарди. У қоя устида турганда жуда ғалати кўринарди. Марта бочкачани ерга қўйди.

— Қирғоқ бўйлаб юринглар. Кўрфазга етгач, буринглар. У ўша ерда, бутазорда.

Қайиқда уй томон сузиб қайтаётганида назарида эшаклар худди учига тош боғлаб қўйгандай оғирлашиб кетганди. Оёқлари остидаги сув тўла бочкача чайқалар, ундаги сувда илк юлдузлар акс этарди.

«Ҳозир уни бутазордан қидиришяпти. У ичкарироққа яширинишга ҳаракат қилади, бироқ бефойда. Унинг ўша ердалигини билишгандан кейин қуршаб олишади. Франсискога ҳеч нима айтмайман. Билмай қўя қолгани маъқул. Пулни қачон беришаркин? Солдат, дарҳол беришади, деди-ку. Гаванага кетишдан олдин Мартикага кўйлак тиктириб бериш керак. Яхшиси, Севера берган перкалидан тикканим маъқул. Узун кўйлагимнинг этагидан олиб баҳъя соламан. Шунда чиройли чиқади. Мартика тузалгандан кейин қамоқхонага олиб бориб, отасини кўрсатиб келишга етармикин бу пул? Тежаш керак, шунда пулни етказиш мумкин. Франсисконинг боши осмонга етардида. Қочоқни топа олишармикан? Қоронғи тушди, қутулиб кетиши ҳам мумкин. Йў-ўқ, ўрмон кичкина-ку, уни аллақачоноқ қуршаб олишган. Кейин менга пул беришади. Бечора! Таслим бўлса гўрга эди. Отиб қўйишмасин-да! Эшаклар баттар зиллашди. Марта қирғоққа етиб

қолганди. Икки дарахт ўртасидан ҳужра кўришиб турарди. Қизик, Мартика ухляяптимикиан ёки йўқми? Шу пайт уч марта узилган ўқ товуши сукунатни бузди. Мартанинг қўллари эшкакда қотиб қолди.

Сўқмоқда туёқ товушлари эшитилганда Марта қизига дори ичираётган эди. Тунда ботқоқликда ҳар қандай товуш ҳам ваҳимали эшитилади. Лекин бу жандарм отларининг туёқ товуши эканини Марта биларди. Мойчироқни олиб, йўлни ёритиш учун ташқарига чиқди. Узун титроқ соя солиб турган жандармлар баҳайбат одамларга ўхшаб кўринарди. Кейин Марта учинчи солдат ўтирган от эгарига кимдир кўндаланг ётқизиш қўйилганини кўрди. Жилға бўйида у билан гаплашган одамнинг овози эшитилди:

— Барибир қўлга тушди. Бутазорга яширинган экан, қуршаб олдик. У сакраб туриб, қочиб қолмоқчи эди, отишга тўғри келди. Вақт алламаҳал бўлиб қолди. Шу ерда тунаб қоламиз.

Икки полициячи мурдани от устидан елкаларига олиб кўтаришди. Улар мойчироқ ёруғи тушиб турган томонга ўтиришганда Мартанинг кўзи Франсисконинг жонсиз дийдорига тушди. Унинг қотиб қолган ғамгин кўзлари очик, оғзи азобдан қийшайиб кетган эди. Хона ичкари-сидан Мартиканинг заиф йиғиси эшитилди.

ҚУШОҚ

1

Агустин Вьеранинг олти бармоқли фарзандлари, кўпчилик айтганидай, қўшоқли болалар сири шаҳарча аҳолисини қизиқтирар, бироқ ҳеч ким бу сир сабабини ечишга уриниб кўрмасди. Болаларнинг иккаласи — ўғли ҳам, қизи ҳам бўйчанлиги, доимо ҳадиксираб юриши билан бутунлай отасига тортганди. Бироқ кўзлари онасиники каби мовий, шахло бўлмаса ҳам ўйноқи ва чақнаб турарди. Ҳозир гап қиз тўғрисида эмас, у қандайдир ка саллик билан қизалоқлигидаёқ қазо қилганди. Ажойиб эр-хотин ўртасидаги нифоқнинг яккаю ягона айбсиз гувоҳи, жонли исботи бўлиб ўғилгина қолган. Нега шундай? Ҳамма гап шундаки, бутун шаҳарда дув-дув гап, ошкора ва яширин айбситиш, далил десанг, далил эмас, лекин далил эмас ҳам деб бўлмайди, қайта-қайта мулоҳаза қилиб кўришга мажбур этади; ҳамма нарса очиқ-равшан-ку, лекин бир гапга ёпишиб олиш ҳам ноқулай-да, ахир! Ҳамма нарса аралаш-қуралаш бўлиб кетган экан, қандай қилиб ажойибот билан фаройиботни ажратиб оласан. Бунақаси асло бўлмаган ва бўлиши ҳам мумкин эмас. Агар илоҳий кучлар аралашган бўлса, бошқа гап, ҳа, илоҳий кучлар...

Боши берк кўчага кириб қолинганга ўхшайди худди.

— Қани, айт-чи, болакай, сен ҳам қўшоқ билан туғилганинг учун отанг аламдан ўзини қаерга қўйишини билмаётгандир-а?

Бола опасини, гийбатчи аёллар айтгандай, «ўша қизни» бутунлай унутиб юборган; баъзан қизча «катта қўғирчоқ» қиёфасида элас-элас ёдига тушиб қолади,

холос. Шунинг учун «сен ҳам» дейишгани кимга тегишли эканини у тушунмайди.

— Отам менга ҳеч нарса демаган. Қўшоқ бўлса бўлибди-да! Барибир эмасми?

Бола шундай деб учуда тирноғи бор маржондай қизил, илиққина ўсимтага — жимжилоғидан ўсиб чиққан олтинчи бармоғига сокин тикилади.

— Шундайку-я, лекин ҳар ҳолда...

Бу ёғига нима дейишни билмай индамай қолишади аёллар. Ўзингиз ўйланг, ахир, олти-етти яшар болага бу ғайритабиий ҳодисанинг тагида нима борлигини қандай қилиб тушунтириб берасиз? Ёки бу тўғрида ўзингиз нималарни ўйлаётганингизни, аслида иш қанақа бўлганини, бундан ташқари, оғзи катталар ўзича нималар демаганини қандай қилиб айтасиз болага?

Ниҳоят, аёллардан бири чидамади:

— Биринчи эри жуфтакни ростлаб қолганига неча йил бўлганини ҳам унутманглар-да, ахир!

Шу гапдан кейин ҳаммалари бирданига болага тикилишди. Уларнинг кўзидан ачиниш, болани бекордан-бекорга хафа қилишнинг нима кераги бор, деган фикр-ни ўқиш мумкин эди.

— Анча вақт бўлган, эҳ-ҳе,— деди иккинчи аёл.— Балки у алақачоноқ жойи ростонига етгандир.

— Тирик, Штатларда юрганмиш... Уша-ўша ориқ лайлакка ўхшаш, лекин тиниб-тинчимасмиш... Суратда кўрган эдим, қўлларини чўнтагига тиқиб олган экан, кўриб қолишмасин деб.

Бола нари кетиб улгурмасиданоқ гийбатчилар бири-бирига гап бермай, қачонлардир ажойиб тўй қилинганини, ёш келин-куёв тотув яшай бошлашгани, қайлиқлик давридаёқ бир-бирларини қанчалик қаттиқ севганлари-ю, ширин дақиқаларнинг чеки бўлмайдигандай туюлганини эслай бошлашди.

— Кейин уларга нима жин урди ўзи? Ҳақиқатни ҳеч ким билолмади-ку, ахир!

— Артуро уни қаттиқ рашк қиларди. Ҳамма гап шунда. Рашки кўзиса ўзини қўярга жой тополмасди. Ҳатто қайнағаси — Глориянинг акасига — уни ўпишга рухсат бермаган. Узимнинг олдимда бўлганди ўша гап. «Гумерсиндо, синглингни истаганча ўпгансан, менинг хотинимга эса лабингни теккиза кўрма», — деганини ўз қулоқларим билан эшитганман. Қандай шармандалик!

— Қайдам... Рашкчиларнинг ҳаммаси шунақа бўлади...

— Глориянинг ўзи нима деди?

— Нима ҳам дерди! Артурога мушукдай эркаланиб ёпишиб олди. Бошини йўқотиб қўйганди. Агар Артуро унга мен учун кўп вагонли, лиқ тўла шакарқамиш ортилган энг узун юк поездининг остига ўзингни ташла, деса, фиринг демай бажарарди! Ҳеч ҳайрон бўладиган жойи йўқ!

— Хўш, нега унда ажрашиб кетишди?

— Мен қаёқдан билай. Балки Артуронинг кўнглига ургандир. Рашкчилар кўпинча шунақа бўлишади.

— Шунинг учун туёғини шиқиллатиб қолган эканда. Ҳар ҳолда нима сабабдан ажралишди экан-а?

— Қим билади дейсиз! «Жонгинам, кофе ичиб ол», «Тиллагинам, иссиқ кўйлагингни кийиб ол», «Ширгуруч пишириб долчинга солиб қўймоқчи эдим, сенга ёқмайди-да, жонгинам», — деган гапларни эшитавериш эркакларга доим ҳам ёқавермайди, жонга тегеди-да, ахир. Фашини келтиради. Атрофида парвона бўлаверсанг ёки ҳар хил бўлмағур гаплар билан бошини қотираверсанг, ҳатто эркак деб ҳам билишмаяпти, деб ўйлашади улар. «Кел, бир ўпай. Чўлп! Яна бир марта, яна!..» Шунча эркалаганим ҳам етар, хуш қол энди, деб жўнаворишади!

Бола эса бу вақтда ранг-баранг соққачаларини ўйнамай қўйган, бутун вужуди билан кампирларга тикилиб турарди; улар ғийбат тўрини тўқиш билан овора, ҳар бири аввалги эр-хотинлар тўғрисида бирон сўз, таги зил ҳазил гап айтгиси келарди. (Маълум бўлишича, онасининг қандайдир биринчи эри ҳам бўлган экан, мана бу янгиликка нима дейсиз!)

Гап-сўзлардан маълум бўлишича, энди улар иккиси бир-бирдан жуда узоқда, айни маҳалда — заҳарханда ва кўз қисишларга кўра — улар ҳали ҳам бир-бирларидан ажралмай яшашармиш...

Болакай кампирлардан кўзларини олмай, эътибор билан айёрона тикилиб турди; кейин айёрона, жиддий нигоҳини ҳаётида илк бор жимжилоғига ёпишиб ўсган мўъжазгина олтинчи бармоғи — қўшоғига тикди.

2

Ғийбатчи хотинлар иккинчи тўйни қандай ўтказганликлари тўғрисида гап бошламаслариданоқ Тинито отасининг ҳузурига ғириллаб бориб, уни саволга кўмиб ташлади: нега энди ҳамма унинг олтинчи бармоғига тикилади, илгари пайқашмаганмиди, олтинчи бармоғи бўлса нима қилибди, ахир марҳума опасида ҳам бўлган экан-ку! Опасининг хотираси ҳурмати, бунинг устига қиз бола бўлгани учун унинг тўғрисида гапиришмаслигини, Тинито эса ўғил бола бўлгани учун унинг қўшоғини гапиришларини...

Агустин бир амаллаб тушунтирди.

— Авваллари қўшоғингга уларнинг кўзи тушмасди... Ахир сен ўйнагани эндигина чиқяпсан-ку, тўғрими?

— Тикилишавергани жонимга тегди. Нима, мен айбдорманми?

— Уғлим...

Кейин Тинито нима учун олтига бармоқ билан турилганини тушунтириб беришни талаб қилди. Агустин нега бундай бўлганини ўзи ҳам тузукроқ билмаслигини айтди.

— Дада,— деди бола уддабуронлик билан,— юринг, янги доктордан сўраймиз. Гумерсиндо тоғам у ҳамма нарсани билади, дедилар.

— Майли, борсак бора қолайлик...

— Кўрдингизми...— Тинито яна ҳам қатъийроқ гап бошлади: — Гумерсиндо тоғамнинг яна бир кўёви бўлганини ҳам билиб олдим...

Агустин Вьера ўғлига қаради-да, унинг сочи ҳурпайган бошини силади. Кейин юмуш билан куйманаётган хотинига қаради.

— Эшитдингми, Глория? Охири бу гап ҳам чиқди...

Глориянинг мовий кўзлари кундан-кунга хиралашиб, кўкимтир тасбеҳ донасига ўхшаб борарди. Бу гап энди ҳеч қачон бўлмаслигига, аллақачонлар унут бўлиб кетганига Глория ҳушқомат Артуро Кинтеронинг хотини бўлиб юрган ўша кунларни ҳеч ким эсламаслигига шунчалик ишонган эдики... Барваста Артуро эса чиройли чеҳраси билангина эмас, олти бармоқли қўллари билан ҳам шуҳрат топган эди. Глориянинг ўзига-ўзи таъна қиладиган жойи йўқ, шундай бўлса-да, уни қандайдир қилинмаган гуноҳ ҳисси азобга соларди; ҳар кунни оқшом чўкиши билан эса у ўзини шаҳвоний эҳтирос, яширин гуноҳнинг эркисиз ва гуноҳсиз иштирокчисидек ҳис этарди. Лекин ўша никоҳ кейинчалик унинг учун нақадар аччиқ, нақадар машаққатли бўлди! Ҳозирги эри қанчалик муносиб эди! Ўтмишни эслашнинг нима кераги бор экан?

Мана, қарабсанки, бошинг ғалвадан чиқмай қолди. Кўча-кўйдаги вайсақилар ҳар хил андишасиз сўроқлар билан боланинг бошини қотиришган-да; миш-миш авж олган, улар маломат келтирмай қўймайди. Черков жиловхонасидагилар ҳам нуқул сен тўғрингда

гапиришади. Сартарошхона ва боққол дўконида ҳам сенинг ғийбатинг; гапдонлар бевафо хотин тўғрисида оғзига келганини қайтармай валақлайди, ўша озгина муддат давом этган турмуш ришталарини узилмас, деб таърифлайдилар.

У Агустинонинг гапларига жавоб бермади, бироқ тўсатдан михлаб қўйилгандай қотиб қолди-да, кўзларини нимагадир тикди; кейин сочини тузатиб эри билан ўғли томон қадам ташлади.

Тинито яна гап бошлади:

— Дада, биласизми...

Глориянинг хаёлидан эса ҳатто пойабзал тозаловчи ҳам буни болага ишора билан билдирганга ўхшайди, деган фикр кечарди. Тағин қанақанги ишора билан денг! Биздагина нима қилсанг тескарисига буришади. Бўлмасам-чи! Ҳамма қўшниси нима билан шуғулланаётганини билишга интилади... Ҳаммаси ҳам бировнинг ишига аралашгиси келади...

— Юра қолинг, дада, докторникига бориб, нима гаплигини билиб келайлик...

«Янги доктор» — медицина факультетини яқингинада тугатиб келган жуда ҳам ёш врач эди. У куни бўйи бекор юрар, ҳамма беморларни унинг рақибни ўзига оғдириб олганди. Узундан-узоқ зерикарли кечаларда ёш врач нима билан шуғулланади, деб ўйларсиз? Мутолаа қилади. Унинг бошига ёғилаётган ҳамма бало мана шунда. Нега бундай дейсизми? Эшита қолинг: эрталаб соат еттидан кеч соат ўнгача бу янги докторнинг уйи атрофида бекорчилар сандирақлашади. Улар бутун шаҳарга овоза бўлган гапнинг тасдиқланишини жуда ҳам истайдилар. Бу гап дастлаб кимдан чиққани номаълум. Балки хўроз уриштирадиган жойнинг эгаси тарқатгандир бу гапни, ёки сартарош, ё бўлмаса қиморхонанинг чўталчисидир?.. Хуллас, ҳар ҳолда, пашшадан фил ясашга доимо тайёр, кўзи ҳар нарсага туша қоладиган тилининг суяги йўқ сеньорларнинг иши бу...

— Қанақасига врач бўлсин у!— узунқулоқ гаплар юрарди шаҳарчада.— Узингиз яхшилаб қаранг!

Бекорчилар уй атрофида сандирақлаб юришар, пу-
сиб, (базида эса очиқдан-очиқ) деразадан қарашар ва
ниҳоят, ўз ҳукмларини чиқаришарди.

— Гапингиз ҳақ, сенъор, гапингиз ҳақ! Мен эса
ишонмай юрибман...

— Лекин тиришқоқлиги кўриниб турибди, туни
билан китоб ўқиб чиқади... Мана, мени айтди дерсиз,
вақти келиб беморлар унинг эшигининг турумни бу-
зишади!

Хуллас, ҳаммалари бу йигит ҳозирча студент, ле-
кин, нафсиларини айтиш керак, қобилиятли, бироқ
бор-йўғи студентгина холос, деган фикрда тўхтадилар.
Бўлмаса, зўр бериб китоб ўқиб ётармиди? Устига-ус-
так бошқа врачлар сингари эшигига: «Уйга қатнайман,
агар от берилса, шаҳардан ташқарига ҳам чиқаман»,
деб ёзиб қўймаган.

Албатта, баъзилар бу ишда ёш врач рақибининг
қўли йўқмикан, деб ҳам ўйлаши мумкин. Бўлса бор-
дир! Нима қилса ҳам мақсадга эришилса. бўлди-да!
Гарчи «янги доктор»нинг эшигида: «Сутканинг ҳар қан-
дай вақтида беморникига бораверман», деган ёзувни
ўқишга ҳеч ким умид қилмай қўйган бўлса-да, яқин
кунларда уни ярим кечаси истаб келишлари ҳам мум-
кин, чунки қай даражада қобилиятли ва сабр-тоқатли
эканлигини ҳамма билгиси келарди.

Шундай қилиб, Агустин Вьера хотинига: «Охири
бу гап ҳам чиқди», деди. Глория эса сукут сақларди.
Сукут сақларди-ю: «Чиндан ҳам нима учун баъзи ча-
қалоқлар «қўшоғи» билан туғилишади, шунинг янги док-
тордан сўралса яхши бўларди. Асосийси, энг муҳими,
яна баъзи нарсаларни сўраб олиш керак...»— деб ўй-
ларди.

Бутун фикри зикри шунда эди.

Эри эса: «Балки илм бу янги фалокатни, ким бил-

син, балки бира тўла эскисини ҳам тузатишга кўмак берар?»— дея хаёл сурарди. Фарзандлари ўзига эмас, Глориянинг биринчи эрига ўхшаб туғилганини ўйлаганда, ҳар гал уятдан юзига қон тепиб турганда илм нима ҳам қилиб бера оларди! Илм юз йилда ҳам бунинг тагига етолмайди.

Баъзан у пичоқни ўткир қайраб, гарчи шармандали ҳеч нарса бўлмаса ҳам, ўзини шарманда қилган ўша ушоққина бармоқчани шартта кесиб ташлагиси келарди! Бу фикр унинг миясига шу қадар ўрнашиб қолганки, ҳатто кечалари уйқу ҳам бермай, уятдан тўлганиб тонг оттиришга мажбур қиларди. Шундан бўлак тузукроқ нарсани ўйлаб тополмасди. Хотини билан рўйирост гаплашган дамларда бу омонат вафонинг сирини, ўшанда ҳали амал қилаётган қанақа айёр механизм усталик билан ишга солинганлигини билиб олишга ишонган эди. Наҳотки, Глория виждони қийналмай, уни ташлаб кетган ўша олифтани ҳали ҳам севса? Бекорга гаҳ деса қўлига қўнмаган экан-да? Шунақа севар экан, нега энди кетидан кетмаяпти? Ё авлиё Пётр, мадакорим! Бу ғойибдан келгани ёлғон, ёлғон! Ғийбатчилар, бу ўчмас доғ, деб жўрттага жиғимга тегишяпти. Бунақа бўлмайди, ёлғон, ёлғон! Ё авлиё Пётр! Авлиё Пётр, худонинг ҳаворийси, мени бундай маломатлардан қутқар!

Шу ерда Агустин ўзини боши берк кўчага кириб қолгандек сизди. Онгида етилган саволлар чиқарга йўл тополмай: «Глория, илтимос қиламан, озгина бўлса ҳам очигини айт... Бу иш қандай бўлаётганини тушунтир...»— каби узуқ-юлуқ сўзлар орасида кўмилиб кетарди.

3

Кечга томон врач ҳузурига кетишаётганда улар бехосдан кимнингдир:

— Бош кетса «сочим» деб йигланмайди,— деганини эшитиб қолишди.

Бошқаси бепарволик билан жавоб берди:

— Болдиридан отишибди. Энди ҳеч қанақа доктор ёрдам беролмайди. Янгиси ҳам, эскиси ҳам, тўғрими?

— Болдир, болдир деб валақлайверасанми, Гуаябита!? Сони, дегин, тушундингми? Сони!

— Болдирими, соними, барибир. Томирини узиб кетибди, билгинки, иши пачава.

Гуаябита сон қон томирини назарда тутарди. У тутганини қўймасди, «болдир»га ўқ тегдими, у нечоғли семиз бўлмасин, асло яхшилик кутма. Бу бош нималарни кўрмади!

Ҳатто қизгин сайлов олди кунларида ҳам шаҳарчада бунақа қонли воқеалар камдан-кам содир бўларди.

Бу гапни эшитгандан сўнг Агустиннинг виждони яна қийнала бошлади. Ахир унинг ўзи неча марта хотини билан болаларининг қонини тўкмоқчи бўлганди; лаънати қўшоқ унинг кўзини очирмас, шарманда қилгани-қилган, унинг покиза номини ҳақоратга нишон қилиб қўйганди. Тақдир нима учун унинг бошига дўзах азобини солдйкин, нима учун номуссизликнинг ошқора нишонини бердйкин, тавқи лаънатни осдйкин? Балки булар ҳаммаси таги йўқ, бемаъни гаплардир? Шундай бўлса, талвасага тушишнинг, қонсирашнинг нима кераги бор? «Ё авлиё Пётр, мададкорим, мени бундай маломатлардан ўзинг қутқар!»

— Гуаябита, сен қассобсан, доим мол билан бўласан. Одам бошқа гап. Балки у тирик қолар? Бундан ёмонроқ жароҳатлар ҳам бўлган, уларни ҳам даволаб тузатиб юборишган-ку.

— Балки шундай бўлар, лекин узиб ташланган томир билан...

Агустин шу даражага етиб келдики, ҳатто иш асбоблари ҳам унинг миясида қонли хаёлларни уйғота бошлади; бу фикр унинг онгини йил сайин тинмай чарх-

ларди; бу фикр Агустин аравасоз Кагуагуанинг устаҳнасида ёғочга ишлов бераётганда ишлатадиган парма ёки дастаррадан ҳам ўткирроқ ва хавфлироқ бўла бормоқда эди. Лекин бу Агустиннинг қалбида эзгу ҳислар учун жой йўқ, деган гап эмас асло; бироқ хиёнат аён-ку, қанчалик беркитмагин, ўша лаънати олтига бармоқ буни зўр бериб таъкидлаб турибди, улар Агустиннинг тинкасини қуритди, шу бармоқларни деб беҳаловат, аламзада бўлиб қолди.

Ёш врач ярадор сайловчини даволормади, албатта, ярадорни унинг ҳамкасби ҳузурига олиб кетишди. Бироқ «янги»нинг олдига мана бу ғалати одамлар келишдики, ёш врач нима бўлса ҳам доно гаплар билан уларга тасалли бериши лозим эди: тўғри, «қўшоқ» сўзи бу ҳодисани унчалик аниқ тасвирлаб беролмайди, у бутунлай бошқача аталади. Ва ниҳоят, доктор, унинг билишича, бутун шаҳар халқи оғзида юрган гапга кўчишга жазм қилди:

— Ғалати ҳодиса, тўғрими? Жуда нодир, лекин ягона эмас. Сўгал, шиш, туғма доғ...

— Нима дедингиз?

— Шошманг, мен гапимни тугатай. Одамлар ҳар хил бўлади: бировлар атрофидаги ҳеч нарсани кўрмайди, бошқалар, масалан, айрим врачлар шунчалик беҳафсалаки, дўстлари ва бошқаларнинг қийин саволларига жавоб бериш учун китоб титгиси келмайди... Кўрсичқонга ўхшаб ҳеч нарсани кўрмай яшайверишади.

— Бўлмаса, гап нимадалигини тушунтириб беринг, ахир...

Шундан сўнг ёш врач бирмунча сирли, лекин ишонч билан бир мавжудотдан бошқасига ўтадиган, йўқолмайдиган асоратлар ва ғалати флюидлар тўғрисида мулоҳаза юрита бошлади: улар кўзга кўринмайди, уларни ҳис қилиб бўлмайди, бироқ уларда ҳаёт жўш уриб туради. Шундай флюидлар таъсирида киши бирон марта бўлса-да туйган эҳтиросли эркалаш ва қучиш ўз муҳри-

ни абадий босадиган организмлар ҳам бўлишини, бу ҳақда тўсатдан гапирмаган ҳолда, ўз тингловчиларига тушунтириб қўйишни истарди. Ниҳоят у, эҳтиётсизлик қилиб насл давом қилишининг сирларини билишга ошиқаётган бу кишини ҳақоратлаб қўйишдан чўчиб, гапини тугатди:

— Телегониянинг типик ҳодисаси бу. Бошқа ҳеч қандай гап-сўз бўлиши мумкин эмас. Теле — узоқ, гоне — такрорлаш. Хуллас, ҳавотир олманг, бунинг ҳеч қандай хавфли жойи йўқ.

— Бироқ доктор, қанақасига...

Телегония, доктор шундай деди. Қовушмайдиган, тушунарсиз сўз бу — на Агустин, на унинг қайнағаси, на ўғли бу сўз нимани билдиришини тушунишолмайди!

Глория эса бу вақтда уйда ўтириб, ўзи учун ниҳоятда муҳим майда-чуйда ҳодисаларни ёдига туширишга ҳаракат қиларди. Бу воқеа қандай, қачон содир бўлганди, ҳаётидаги биринчи муҳаббат қандай қилиб бошланганди? У келса, йўқ, унинг келишини ҳис этсаёқ нима учун Глория эс-ҳушини йўқотиб қўярди? Дунёда Артуро Кинтеро сингари худбин одам йўқ деб гапиришарди ўша пайтда, бунақанги хотинбоз ҳам йўқ, дейишарди мактаб дарвозаси олдида тўпланиб турадиган йигитлар. Улар бу қуруқ савлатнинг барча қилиқларини жуда яхши билишса керак-да; Артуронинг олти бармоқли қўллари унинг ягона мақсади — навбатдаги қурбонни домига тортиш учун жуда яхши хизмат қилиши бу йигитларга аллақачонлар маълум бўлганди.

Глорияга келганда эса, айтайлик, иш бошқача тугади, бироқ уларнинг никоҳи ҳеч қандай яхшиликка олиб келмади-ку. Деярли дастлабки кунларданоқ можаролаша бошладди, ўзаро ғазаб ва нафрат кундан-кунга оша борди. Йил ўтмаёқ у Глорияни ташлаб кетиб, ғойиб бўлди; аввалига Глориянинг кўз ёшлари булоқ бўлди, сўнгра аста-секин кўника бошлади, кейин эса жиддий, бамаъни бир кишини учратиб қолди; кички-

нагина тўй бўлиб ўтди, биринчи фарзанд ҳам кўришди. Бу ёнгига гапни кўпайтирмай қўя қолайлик.

Қизнинг туғилиши жуда қаттиқ зарба бўлди уларга. Унинг мўъжазгина қўлларида қандай даҳшатли ҳақиқат яшириниб ётарди? Нимани билдирарди у? Увоққина болада қанақанги ҳиёнаткорона хаёл зоҳир бўлган экан?

Тўғри, Глория ўша пайтда Артуродан фарзанд кўришни истаган эди албатта! Лекин ўша дастлабки севишган пайтдаги беғубор Артуродан бўлишини истаган эди. Энди эса бунақанги ғаройиб муҳр босилган чақалоқнинг дунёга келиши Глория ҳали ҳам ўз зулмкорига нисбатан эҳтирос билан ёнаётганига бутун борлиги билан иқроор бўлаётганининг гувоҳидек эди. Бироқ бу эҳтирос унчали кўп давом этмаганди-ку! Нима бўлганда ҳам ҳозирги эри аламли аҳволга, икки хаёлга тушиб қолган, кулги бўлган; одамовилиги ва доимо аламзадалиги учун уни койимаслик керак. Глория қуриб бо-раётган дарахт кутилмаганда навда берганини, тўсатдан бўртган куртак қовжираб, сўлиб қолай деяётганини ўзига исботлаш учун бекорга далил келтирарди. Бир нарса аён: эри олти бармоқли қизига ғазабсиз қарай олмасди. Тез орада у бутунлай эс-ҳушини йўқотиб қўйди, Глориянинг ўтмишига бўлган рашк уни ғазабнок қилиб қўйди. Янгидан бош кўтарган эски эҳтирос алданган эрларда бўладиган ғазабни аланга олди-рарди. Ҳақоратланган туйғу кишини қандай жиноятларга йўлламайди дейсиз.

Шундай қилиб Агустин қизига на оталик меҳрини кўёлди, на ўгай отачалик кўнгиш беролди. Бироқ ўгли туғилганда аланга олай деган ғазабни босилиб қолди. Ваҳоланки, ўглининг ҳам иккала қўлида қўшоғи бор эди! Энди бу қўшоқ жуда тез катталашиб, кўзга кўри-ниб қолди!

Кўшнилар болани жуда айёр дейишарди. Балки отасини ғазаблантирган нарса қизининг тортинчоқлиги

бўлгандир, бироқ анча вақт ўтиб, хиёнат тўғрисида шубҳа қилишга ўрин қолмаганлиги ҳам эҳтимолдан узоқ эмас.

Ҳа, айрим нарсалар ўзгариб кетди, буни Агустиннинг ўзи ҳам тан олади. Тинито туғилгач, бу бадқовоқ киши мулойим тортиб қолди. «Ниҳоят, айбсотишга ўрин қолмаганлигини тушунди, шекилли. У кетгандан буён неча йил ўтди?»— деб ўйларди Глория. Аммо шундай бўлса-да...

4

Агустин Вьера устохонага кириб келди. Нонушталиги — нон ва зайтун мойи ўралган тугунчасини кедр ходалар устига қўйди. Четларини суварак кемириб кетган эски чарм пешбандини миҳга илди-да, саломлашди.

— Тинитонинг қўли нега бунақалигини биламан энди,— деди у негр Сокаррасга; Сокаррас гилдиракка тушириш осон бўлсин, деб темир гардишларни кенгайтириш учун лой билан сувалган катта печь ичига солаётган эди.

— Мана энди билиб олдим. Телегония! Шунақа нарса экан.

Устахонанинг эгаси Кагуагуа арра тортар экан, бу сўзлар тўғрисида ўйланиб қолди. Негр Сокаррас эса лўнда қилиб сўради:

— Теле — нима? Уни нимага қўшиб ейилади?

Агустин доктордан анча-мунча янги сўзларни билиб олганди. Еш табиб ўз мижозини уни қийнаб ётган халлардан абадий халос қилмоқчи бўлиб, суҳбатининг охирида унга бунақа биологик ҳодисалар ирсият ҳақидаги фанга жуда яхши маълумлигини ҳамда ҳайвонот оламида тез-тез учраб туришини айтиб берди. Агар бияга эшак чопса, у ҳеч қачон тоза насл бермаслигини,

қатто баъзан қўлуни узун қўлоқ бўлишини, бу ҳам гапни, гоҳида, флюидлар ҳайвонларнинг жуфтлашмаслигига қарамай ҳам ҳаракат қилишини, масала, отхонада зебра билан бирга турган от баъзан тарғил қўлуни бериши мумкинлигини гапириб берди.

Бироқ Агустин дуч келганга буни гапириб беравермайди-ку, ўз хотинини бия билан тенглаштирмайди-ку!

— Сокаррас, вақти соати билан ҳаммасини батафсил гушунтириб бераман сенга. «Нақадар бадбахтсан-а,— ўйлади негр.— Шу хотиннинг касофатидан бир кун ақлдан озмасанг бўлгани. Хотиннинг тузуккина нарсага ўхшайди. Қилар ишини қилиб қўйиб, ҳеч нарсани билмагандай юрибди. Сен оёғингдан осилсанг ҳам иши йўқ!»

Негр нима ҳақда ўйлаётганини тушунган Агустин гапни бошқа томонга бурди.

— Кагуагуа, мен бугун мана бу тахтакачларни йўнмоқчи эдим, бўлмайдиганга ўхшайди. Қарангки, тоб ташлабди. Сояга ташлаб қўйиш керак, қайтиб қолар.

— Тоб ташламаган, айниган. Биз шундай деймиз. Сен оролдан ёғоч келтирадиганлар тили билан гапирётганга ўхшайсан.

Агустин чопқични меҳр билан сийпаб қўйди. Уша даҳшатли хаёл уни бутун умр айнитиб ва тоб ташлатиб келди. Бироқ энди ҳаммаси ўтиб кетди. Ниҳоят, у тўғри йўлга чиқиб олди; ниҳоят, туну кун миясини пармалаб келган рашк лашкари тин олди; ниҳоят, тушунмаслик туфайли вужудга келган ўша тўғоннинг кули кўкка соврилди. Суд ҳукм чиқарди-ю, иш навбатдаги босқичга бормай тугади, Агустиннинг эзгулик тўла қалби эса ҳукм қарорига бўйин сунди.

Кечагина уйқу олдидан Агустин: «Эртага мен ҳеч қандай кўнгил хираликсиз асбобимни қўлимга олиб ишлайман. Нақадар бахтиёрман! Бир оғиз сўз нималар

қилишга қодир экан-а! Одамни турмадан сақлаб қолиш, ундан ҳам аввал — даҳшатли ёвузликдан сақлаб қолиш ҳазилакам гап эмас. Мана, нималарга қодир экан бир оғиз сўз! Эй, худо, гуноҳкор бандангни ўзинг кечиргин!» — деб ўйлаганди.

Глориянинг ташвишлари ҳам барҳам топганга ўхшарди. Шуниси ғалатики, эри ҳам энди унинг вафодорлигига шубҳа қилмай қўйганди. Энди у арши аълодан назар ташлаб турган қизини ўйлаганда аввалгидек қизариб-бўзармайдди. Она меҳри, ота қаҳри туфайли йўқолган қизнинг сиймосини қайта тирилтирганда Глориянинг юзларини қайноқ кўз ёшлари ювди. Беғуноҳ сағиранинг азоб-уқубатлари узоқ ўтмиш хотираларини бирма-бир кўз олдига келтирди. Мана, қизнинг «тухумни арчиб бериш»ни ёки бутунлай ғижимланиб кетган денгизни дазмоллаб беришни сўраганлари Глориянинг қулоқлари остида қайта жаранглади; арзимас нарса учун отаси қизни койигани яна эшитилди; Агустин қанчалик ғазабнок кўз билан қизчанинг пуштиранг бармоғига тикилиб тургани кўзига кўриниб кетди, мана, у ҳозир бу бармоқни тишлаб узиб оладигандай: Глория эрининг сочи қалин бошида шубҳа калаваси вужудга келаётганини сезиб турарди.

Йўқ, у нолимаслиги керак, бироқ у арши аълода муқаддас руҳ борлигини ва ундан қадрдон онласига тинчлик ва осойишталик бахш этишини илтижо қилиш мумкинлигини билиб, бахтиёр эди. Ахир кечагина у бир нарсани — ўзини гўрга тикай деган азобдан қутқаришни илтижо қиларди-ку. Бундан буён унга ҳеч ким даҳшат солмайди, ҳатто қўл ҳаракатлари билан ҳамма нарса тўғрисида билар-билмас бўлмағур гапларни айтадиган гунгалак ғийбатчи ҳам даҳшатли эмас.

Гумерсиндо синглизининг гапларини эҳтиёткорлик билан маъқуллади.

Тўсатдан дераза ортидан ғовур-ғувур эшитилди. Нима бўлдикин? Устахонанинг соҳиби Кагуагуа Агу-

стиннинг ғалати хатти-ҳаракатлар қилаётганини; дам негр Сокаррасга мушт ўқталиб ташланганини, дам чопқисининг дамини ўпиб, ғалати товуш билан тушуниб бўлмайдиган сўзни такрорлаётганини пойма-пой қилиб сўзлаб берди.

— Биласизми, Гумериндо, у эрталабдан бери бирон тайинли иш қилгани йўқ! Фақат ибодат қилаётгандай, алланималар деб пичирлайди, холос.

— Унга нима бўлган экан?

— Назаримда ўзини воиз ҳис қилаётганга ўхшайди, авлиёга ўхшаб эртадан кечгача фақат раҳм-шафқат тўғрисида гапиради. Врачни чақириш керак, келиб нима бўлганини кўрсин.

Яқиндагина Агустин Вьера бошига тушган фалокат туфайли тақдирга тан беришни, шунақа бола туғиб берган хотинини кечиришни хаёлига ҳам келтирмас эди. Энди эса у хотинимни ҳамманинг кўз олдида одоб билан ўпиб қўяман, деб ўз-ўзига сўз берди. У ҳақиқатан ҳам бошқача бўлиб қолган эди, ҳақиқат бўлиб кўринган гапнинг ёлғонлиги аниқланиб, елкасидан тоғ ағдарилгандай бўлди.

— Мени кечиринглар, қадрдонларим... Мен сизларга ёмонликни раво кўрмагандим, ҳеч қачон раво кўрмагандим, кечиринглар мени,— деб такрорларди у нуқул.

Инсон тубанликка қараб кетмоқда, у ақлдан озмоқда. Бутун теранлиги билан намоён бўлган ҳақиқат инсонни телба қилиб қўяёзди.

Унга нима бўлди?— деб сўрашади баъзилар. Бошқалари эса жавобан кўзини осмонга тикиб, бармоғини чаккасига теккизиб, айлантриб қўярдди.

Тинитогина уларнинг барига зарба беришга қодир. Уша ғалати сўзни у абадий ёдлаб қолган, қафасда қуш сақлагандай хотирасида сақлайди. Бир кун у худди отасининг овозига ўхшатиб:

— Ҳайрон қоладиган жойи йўқ. Бир нишонагина, холос...— деди.

Ҳамма анграйиб тикилиб қолганини кўриб, давом эттирди:

— Бу нарса бамисоли биздаги... радио. Симсиз телеграф ёки телевизорга ўхшайди, деса ҳам бўлади. Нима қилибди. Телегония бўлса телегония-да! Қим билмайди дейсиз буни? Оддий нарса-ку!

Кейин отасига юзланиб, виқор билан деди:

— Хафа бўлманг, дада. Буларнинг бари арзимас гап-сўзлар. Заводда бошқа тамғани босишган, бор-йўғи шу холос!

СУХАНДОН

Мантуядами, Сибаникудами, ёдимда йўқ, гапга чечан Хуан Кандела исмли одам бор эди. Бунақанги сухандонлар камдан-кам топилади.

Шакар қамиш ишлаб чиқариш орқага кетмасдан олдин оролнинг ҳамма бурчагидан кўплаб деҳқонлар плантацияга келиб ишлашарди. Хуан жуда яхши ёдимда қолган: баланд бўйли, қуюқ бароқ қошлари остидаги қора кўзлари ўйноқи, пешонаси кенг, қорасоч эди у. Гап демаган қоп-қоп, ёлғон-яшиқларни қотириб ташларди.

Биз катта баракдаги фонус атрофига ўтириб олардик. Сориано, Мигель, Марселино ва яна исмлари ёдимда йўқ бир қанча кишилар келишарди. Хуан ҳикоясини бошлади дегунча, вужудимиз қулоққа айланарди. Унинг овозидай сернаво овоз йўқдай туюларди назаримизда. Искабтопарларни ҳайдай-ҳайдай безовта ўтирсак-да, Хуандан кўзимизни узмасдик; у турли оҳангда овоз чиқариб, қўлларини жазавали силтар, ҳикоясининг қаҳрамонларини тасвирларди. Хуллас, кун бўйи жазирамада тўрт букилиб ишлаб, пул ўрнига дўкон талони олгандан кейин кечқурунлари ана шундай олдиқочди гаплар билан овунгучийдик.

Хуан Канделанинг гапини ҳеч ким қайтара олмасди. У биронта уйдирмани айтиб бўлгач, атрофдагиларга шунақанги назар ташлардики, ҳеч қандай эътирозга ўрин қолмас, бу кишининг сеҳргарлиги қаршисида ҳар қандай шубҳа-гумон ҳам чекинарди.

Чунончи, қуйидаги воқеани олайлик:

«Қолисео ортидаги Лахас дарёсида балиқғиж-ғиж экан. Бир кун, қарангки, муддатидан олдинроқ тошқин

бўлиб, Сан-Мигель ва унинг атрофини сув босибди. Аввал бутун осмонни булут қоплабди, шундоққина тепаликлар устидан сузиб ўтибди. Қаердандир қора тўзон кўтарилиб, дрок ва гуаваларнинг қаддини эгиб довул эсибди. Ниҳоят сел қуйиб юборибди. Уша пайтларда менинг савдо-сотиғим авжига минган, остимдаги хачир эса бақувват ва чидамли эди. Шамол йўналиши ўзгариб, дарё яна ўз ўзанидан оқа бошлади биланоқ қишлоқ кеза бошладим. Кетяпману кечув қаерда экан, деб ўйлайман. Эгарда тебраниб борсанг, беихтиёр хаёл сура бошлайсан-да. Сув пасаймаган бўлса ҳам таваккал қилдим. Бундан баттар тошқинларда ҳам сув кетганман, теварак-атрофни эса яхши биламан — хачирнинг жilовини бўш қўяману ўтиб кетавераман Эрта тонгдаёқ йўлга чиқиб, кун ярим бўлганда дарё бўйига етиб келдим. Қарасам, сув сенинг қўлиңгдаги шоколад каби қўнғир тусга кирган, қирғоқдан деярли ярим метр кўтарилган экан. Хачирни ниқтадимув сувга кирдим. Ҳаммаси хамирдан қил суғургандай силлиқ кетаётувди. Хачирнинг туёқлари сув ости тошларига тегиб бўғиқ шиқилларди. Дарёнинг ўртасига борганда жонивор тўсатдан сирганиб кетди-ю, юришдан таққа тўхтади. Шу пайт юкларим, ип ва упа-элик нам тегиб яроқсиз ҳолга келиши мумкинлиги хаёлимга келди-ю, бор кучим билан хачирни ниқтадим. Бу гал ҳам хачирим панд бермади; бир сесканиб қулоқларини қоққач, кўкрагигача кўтарилган сувда юриб кетди. Ажабо! Қирғоққа чиқдимув шпорларим оғирлашиб, юриб кетаётганини пайқадим. Бу нимаси бўлдийкин? Қарасам, нима бўлибди денг, ҳар бир шпоримга оғирлиги камида бир фунтдан келадиган балиқ санчилиб қолибди. Орқамга, дарёга қайрилиб қарадимда: «Бугун балиқ сероб экан-да!» дедим».

Хуаннинг бармоқлари сувда ўйноқлаётган балиқдай ҳаракатланди. Кейин тигдай назари билан теварагидагиларга ғолибона тикилди,

Бошқа гал эса қандай қилиб ёввойи кўппак боласини тутиб олиб, сабр-тоқат билан қўлга ўргатганини айтиб берди. Парвона деб ном қўйилган бу кўппак ҳақиқатан ҳам жуда галати экан. У ҳатто кийик овлашга ҳам ўргатилган экан. Унинг яккаю ёлғиз шўри — оёқлари экан. «Парвона кийик қуваётганда унинг оёқларини кўриш,— деди Хуан,— симда гувиллаётган шамолни кўришдай гап эди!» Худди шу оёқлар итга панд берди. Бир куни тунда у тоққа чиқиб кетди. Дам у томондан, дам бу томондан унинг ҳурган овози эшитиларди. «Изга тушганга ўхшайди»,— деб ўйлабди тўр беланчакда ётган Хуан кўзи илинаркан. Хуаннинг кўзига ҳолдан тойган кийик ва уни қувлаб кетаётган Парвона кўриниб кетибди. Парвона худди қушдай учиб борарди. Бироқ эрталаб ит тўғрисидаги гап ташвиши бошидан ошиб ётган Хуаннинг хаёлидан фаромуш бўлди. Пешинга яқин қамишзорда тўсатдан шовқин-сурон кўтарилди. Бир кийик плантация томон ўқдай учиб келарди. Боёқиш кийикнинг азоб чеккан кўзларини кўрсангиз, раҳмингиз келарди. Мачетасини чархлаётган Хуан шундагина итини эслади. Вақтни ўтказмаелик лозим эди. Жин урсин бу кийикни!.. Бечора Парвона туни билан уни қувиб чиқиб, ҳолдан тойганга ўхшайди. Хуан мачетасини ерга санчиб қўйди: ит қоқилса тутиб олиш мумкин бўлади, деб ўйлаганди у. Бироқ бу гал унинг омади келмади. Кийик сакраб ўтиб кетганда Хуан шошилиб мачетанинг дамини олдинга қилиб ерга санчиб қўйибди. Парвона кўз илғаб ололмайдиган даражада тезлик билан елиб келарди. Хуан кўз очиб юмгунча ит яроғнинг дамига урилиб, икки нимта бўлибди.

— Ҳа,— деди Хуан,— ит тез югуриб, кийикни қувишга уста бўлса яхшику-я, бироқ мана шунақа усталиги бечора Парвонамнинг бошига етди.

Бундай кечаларда баъзан Марселино, Мигель ёки Сорнано ҳам бирон нарса тўқиб айтиб беришарди. Лекин Қанделанинг ҳикояларидан кейин уларникини эшит-

гинг ҳам келмасди! Хуан топган сўзларни топиб айтиш, Хуан каби имо-ишора қила олиш йўл бўлсин уларга!

Гаплашиб бўлгач, гамакларимизга ётардик, тунги сукунатда ҳашаротларнинг чириллаши-ю, узоқ-узоқлардан хўрозларнинг қичқирган овозигина эшитиларди, холос.

Бир кун эрталаб ишлаб турганимизда Марселино тўсатдан мендан сўраб қолди:

— Шунча балиқ бўлиши мумкинлигига ишонасанми?

— Қаерда?— дея сўрадим Марселинонинг кўзи узоқда ўтоқ қилиб юрган Хуан Канделада эканлигини кўрдим.

Бир неча кундан кейин Мигель билан Сориано мачетани чархлаб, суҳбатлашиб ўтирганларини эшитиб қолдим:

— Баҳслашмайман. Тўғри, пичоқ ўзи томон учиб келаётган нарсани бўлиб юбориши мумкин.

— Масалан, ёғни, — гапни бўлдим мен. Сориано билан Мигель хохолаб юборишди. Сориано пича жим тургач, мачетанинг тескари томонини тошга уриб:

— Барибир алдаяпти у!— деди.

— Ҳа, тўғри,— тўнғиллади Мигель.— Рост айтасан.

Шундан сўнг учаламиз фитначилардек бир-биримизга ичиқоралик билан тантанавор қараб қўйдик. Энди ҳамма гап Хуаннинг қалбига жойлашиб олган ва кўзларида порлаётган жодуга қарши ким юрак ютиб эътироз билдиришида қолган эди.

— Бирон кун кечқурун шартта айтаман вассалом...— деди Сориано пичоғини қайроқ тошга янада қаттиқроқ босиб.

— Рост-да, айтиш керак,— фитнага якун ясади Мигель. Ҳар ким ўз иши билан овора бўлиб кетди.

Биз ўшанда ҳақиқатан ҳам Хуанни исканжага олиш пайти келди, деб ҳисоблаган эдик. Ёлғончини бир кечирish мумкин, борингки, одоб юзасидан икки кечирish мумкин. Лекин учинчи марта алдаганда ҳам таъзирини

бермасанг, тарсаки еб индамай кетган одамга ўхшаб қоласан.

Уша кечанинг ўзида Хуан яна фонуснинг ёнига келиб ўтирди-да, қўлбола сигарасини тутатиб, уруш тўғрисидаги лофини бошлади:

— Мен ўшанда кичкина бола эдим, очарчилик. То пар-тутарга уста тоғам ёлғиз ўзи ҳаммамизни боқиб, очдан ўлишдан сақлаб қолганди. Чунки исёнчилар биронта сўта ҳам, биронта қовоқ ҳам қолдирмай, пайҳон қилиб ташлашган эди. Тоғам малла биясини миниб бир неча кун ғойиб бўлиб кетар, кейин емиш билан қайтиб келарди. Мен бу қадар лаззатли емишни ҳеч қачон тотимаганман. У эшикни тепиб очарди-да, тугунни хонага улоқтириб:

— Мана, бу озик-овқат энди икки ҳафтага етади,— деб қичқирарди.

Ямслар, бананлар, қовоқлар, салкам қовундай помидорлар, қизил, яшил, қўнғир ва бошқа тар мевалар кўз олдимизда сочилиб ётарди. Онам аввалига уларни этагига соларди-да, ошиб-тошиб кетгандан сўнг мени қоп олиб келишга юборарди. Ушанда хўпам суюнардики! Лекин боя айтганимдай, очарчилик вақти эди. Хўш, тоғам шунча нарсани қаердан олиб келарди?

Хуаннинг саволи тамаки тутуни босган ҳавода муаллақ осилиб қолди. Мен тинглаб ўтирганларнинг юзига кўз қиримни ташладим. Марселино чаккасига қўниб, қонини сўраётган искабтопарни ҳам сезмай, Хуаннинг гапларини жон қулоғи билан тингларди. Сориано, Мигель ва бошқаларнинг эса оғзи очилиб қолган эди.

— Шундай қилиб, тоғам вақти қазо етиб, омонатини топширишдан олдин ҳаммани чиқариб юборди-да, мени олиб қолди. Қаддини бир оз кўтариб, шиша каби қотиб бораётган кўзларини менга тикиб деди: «Гапларимга қулоқ сол, Хуан, дунёда шундай нарсалар борки, уларни ҳаммага ҳам айтилавермайди. Одамлар бурни тагидан нарини кўрмайди-ю, ғалатироқ гап бўлса, уйдирма

деб ўйлаб, калака қилишади. Сен ундайлардан эмасан, шунинг учун сенга сиримни ишониб айтаман, гўримга олиб кетмайман-ку уни! Тингла. Сапата ярим оролда, Рио-Негро дарёсининг бошида, мангразорлар орасида бир сўқмоқ бор. Шу сўқмоққа тушиб олгуну олдингда вулқон кўринмагунча олти кун отингни тўхтатмай кетавер. Сен кетаётган йўл билан вулқон оралигида бир шаҳар учрайди, бироқ сен унга кирма, отнинг бошини тикка далага бур, у ерда анвойи ноз-неъмат тўлиб-тошиб ётибди. Ҳиндулар яхши эл бўлади».

— У қайси шаҳар, тоғажон?— сўрадим мен.

— Мехико, болажон, Мехико. Бирталай сабзавотни бошқа қаердан ҳам олиб кела олардим.— Шундай деб у омонатини топширди.

Хуан бир дақиқа жим қолди. Ҳеч ким чурқ этмасди. Сухандон бошини кўтариб, тингловчиларга голибона назар ташлаб, қўшиб қўйди:

— Ҳақиқатан ҳам мен шу кунларда бир бориб келмоқчи бўлиб юрибман. Гаров ўйнайман, Мехикога боришни мендан бошқа ҳеч ким билмайди.

Сориано тўсатдан сакраб ўрнидан турди. У кафтини сербар қайиши орасига тикиб, қаддини ростлади, бироқ Хуаннинг ўткир назари шу ондаёқ уни ҳовридан туширди. Сорианонинг шашти қайтиб, бир ютинди-ю, итоаткорона жойинга чўкди.

Эртасига Хуан тоғорачасини кўтариб ошхонага кетганда Сориано менга икки букланган бир парча ифлос қоғозни кўрсатди. Ранги ўнгиган расмда пассажир кemasи тасвирланган, бироқ унинг тепасидаги ёзувни ўқиса бўларди: «Фалон песо бўлса, Мехикога бориб келиш мумкин».

— Нима учун кеча миқ этмай қолдинг?— сўрадим мен.

— Ўзим ҳам билмайман, негадир тилим боғланиб қолди,— деди у хижолат тортиб.

Биз қалин ёввойи ўт босган қамишзор бўйлаб тар-

Ҳаб кетдик. Шу куни Сориано фавқулудда индамай
юрди. Мигель тамаки юқи ва уни қириш усуллари тўғри-
сида гап очган эди, Сориано доим янгиланиб турадиган
бу эски баҳсга аралашмади.

Кечқурун, қуёш омборнинг орқасига ўтгач, биз ба-
рак эшиги олдида чекиб турганимизда тўсатдан Сориано-
нинг жазаваси тутди-ю, товуқ донхўрагини бир тепиб
тўнтаргач, деди:

— Бас, бугун ҳаммасини тўкиб соламан унга! Мана
қўрасизлар.

Лекин шу кун кечқурун «Асте»даги қамишзорларга
ўт тушди. Карлос қўрғондан от чоптириб келиб, қўш-
ниларга ёрдамга боришимизни буюрди. Биз ёнғин ўчи-
ришга бориб, туни билан, эрталабгача овора бўлиб қол-
дик. Кундузи дам олишга рухсат беришгач, биз қора
қурум босган кийимларимизни ечмасданоқ ўзимизни
гамакка ташладик. Ушанда Хуан қаттиқ шамоллаб қол-
ган экан. Энди у овқатини базўр ерди-ю, гамакка ўти-
риб олиб ҳолдан тойгунча узоқдан-узоқ йўталарди. Биз
бора-бора ўзимиз ҳам билмаган ҳолда Хуанни ёлғон
гап устида тутишни ўйламай ҳам қўйдик. Ҳали ҳам
илгаригидек, фонус атрофига тўпланиб олиб суҳбатла-
шардик, бироқ Канделасиз гапимиз қовушмасди. Ҳам-
мамиз ҳам бирон воқеани гапириб берардигу ҳикоя
тугагач, одатда Хуан ўтирадиган, ҳозир эса бўш турган
кути томон беихтиёр кўз ташлардик; энди ҳеч ким унинг
ёлғончилигини фош қилиш тўғрисида сўз ҳам қотмасди.
Биз эса зерикиб, ҳашаротларга, айниқса, тамаки юқига
қарши қандай курашиш тўғрисида маъюс гаплашиб
ўтирардик.

Ниҳоят, Хуан тузалди. Тўғри, йўтали қолмаган, ҳали
ҳам тинкасини қуритарди-ю, бироқ бу унинг ҳикоялари-
га яна ҳам кўпроқ маъно бахш этарди. Энг қизиқ жойи
келмагунча Хуан йўталини тутиб турар, вақти келиши
билан савол ташларди-ю, жавобини кўпроқ фурсат чў-
зиш учун бор кучи билан йўталишга тушарди. Бир кун

кечқурун у одатдагидай ўз олди-қочдисини бошлади. Қизишиб кетганидан сакраб турди-ю, худди ҳар бир сўзни михлаётгандай қўлларини силкитиб гапира кетди.

— Мана буни даҳшат деса бўлади! Ёлғон бўлса тилим кесилсин! Илонларнинг илони дейсиз. Устини қора доғ босган... Шошманг, шошманг, бир бошдан айтиб берай... Ишга ёлланганимда у ерда қуёшу юлдузлардан бўлак ҳеч нарсани билмасдим. Бу ҳодиса Сьерра-Маэстранинг этакларида, чангалзорнинг қоқ ўртасида юз берганди. Биласизларми, ўрмон шунақанги қалинки, телага қарасанг, осмон кўринмайди. Болтани олдим у бир-икки урганимни биламан, тўсатдан йўғон ва совуқ бир нарса кўкрагимни қиса бошлаганини сезиб қолдим... Эҳ, дўстларим, қирқ ёшга киргунча киши бошига қанча-қанча даҳшатлар тушмайди дейсиз, айниқса у камбағалликда дарбадар юрган бўлса. Ҳа, ҳаётимда жуда ҳам кўп даҳшатли воқеалар бошимга тушган, лекин чинакам қўрқув нималигини ўша куни билдим... Қандайдир махлуқ томоғимдан хиппа бўға бошлади, шундақанги бўғдики, нафасим қайтиб, олайган кўзларим косасидан чиқиб борарди назаримда. Бу даҳшатли омбирни чангаллайман, у сирганиб чиқиб кетади. Бу махлуқ нималигини билма олмасдим. Бўғилиб, чала жон бўлганимда белбоғимдаги пичоғим ёдимга тушди... Қандай қилиб қинни топганимни билмайман, базўр қўлимни кўтардим — у худди ичига қўрғошин қуйилгандай оғир эди... Ниҳоят, бошимдан сал юқорироққа пичоқни урдиму болта билан кесилгандай ерга қуладим. Ҳамма ёғим иссиқ қонга беланди... Боши кесилган бу даҳшатли махлуқ — илонни кўрдиму ҳушим учди. Ёрилган водопровод трубасидан сув қандай отилса, ундан қон шундай отиларди. Бу газандани бир кўрсангиз эди! Жуда ҳам баҳайбат эди! Уни бор бўйига чўзганимизда қирқ варлиги маълум бўлди.

Хуан узун суякдор қўлларини атрофга ёйғач, жим қолди. Сориано дик этиб туриб, ҳаво симирди. Бироқ Хуан унга тикилиб қараб турарди. У безгакдан адои тамом

бўлганлигига қарамай кўзлари аввалгидек чақнарди. Сориано гарчи оёққа турган, нималарнидир тўкиб солмоқчи бўлиб, ўпкасига ҳаво тўлдириб олган бўлса-да, оғзини ҳам очмади. Шунда миямга лип этиб бир фикр келиб мен ҳам ўрнимдан турдим.

— Балки ўлчовинг нотўғри бўлгандир, Хуан,— дедим мен. У менга еб юборгудай тикилди: қош-қовоғи осилган, кўзлари эса ўт сочарди... Мен киприк қоқмай унинг тигдай ўткир қарашига бардош бергандим, у кўзларини яна Сорианога тикиб деди:

— Балки... бўлиши мумкин.

— Балки у зўрға ўттиз вар чиқар,— бақирди Сориано Канделага ўқрайиб.

Бошини кўтарган Хуан қўлларини кўкрагига чалмаштириб, атрофдагиларга бирма-бир назар ташлагач оёйишта деди:

— Тўғри, яхшилаб ўлчаса, ўттиздан ошмаслиги ҳам мумкин.

— Валдирайвер, валдирайвер! Яхшиси, олти вардан узун эмас эди, деб қўя қол,— дадиллашди Сориано.

Шу пайт энг даҳшатли ҳодиса юз берди. Хуан мачетасини шартта боши узра кўтариб, бўкирди:

— Яна ким ярим метр бўлса ҳам калта деса, ўлдираман!

Ҳамма жойида тош қотиб қолди. Қанделанинг кўзларига қон қуюлди, мачетанинг дастасини қаттиқ қисгани учун қора бармоқлари оқара бошлаганди. Ҳамманинг дами ичига тушиб кетди. Чунки энди унинг кўз қарашларигина пўлатдек совуқ эмас, балки қўлида ҳам пўлат ялтираб турарди. Йўқ, бу ҳазил эмасди. Ниҳоят, Хуан пичоғини аста тушириб деди:

— Ҳайвонсан ҳамманг, ношукурсанлар!— деди.

Сўнг қайрилиб, қоронғи баракка кириб кетди.

Шакарқамиш авжланар, ёввойи ўтлар эса унга тобора кўпроқ «хужум» қиларди. Мана шу «хужум» бизга «ўлик мавсум»да, ўрим бошлангунча тирикчилик қилиш

имконини берарди. Иш ҳақи илгаригидек арзимас, дўкондан барча нарсани ҳали ҳам қарзга олардик. Баъзан кечалари қўрғондан бошқарувчининг гитараси чалингани эшитилиб қоларди. Хуан энди лоф қилмасди. У безгак тутган пайтдаги каби ўз гамакида ётаверар, биз эса ташқарида майда-чуйда хотираларимиздан гаплашиб ўтирдик, Хуаннинг бўш турган ўрнига қараб-қараб қўярдик.

Дим кечалардан бирида дон Карлос келди-да, юлдуз ва ой тўғрисида бизнинг ақлимиз етмайдиган нарсаларни ҳикоя қила бошлади. Охирида у:

— Ер думалоқ,— деди.

— Текисга ўхшаб кўринади-ку,— кулди Мигель.

Сигарасидан ҳалқа-ҳалқа тутун чиқараётган дон Карлос қўрғонга кетишга шайланиб, жавоб берди:

— Кўп нарса аслидан бошқача бўлиб кўринади.

Ҳеч ким чурқ этмади, лекин менинг кўнглим ғашланиб қолди. Мен Хуаннинг саргузаштларининг ҳам дон Карлос айтиб берган юлдузларга, асли бошқача бўлган сирли нарсаларга алоқаси борлигини тушуна бошладим. У бошқача ҳаёт кечирарди, замондан, ғам-ташвиш ва баракдан ташқарида яшарди. Уртоқларим ҳам шунга ўхшаш нарсани ҳис этган бўлишса керак, деб ўйлайман. Ҳар ҳолда тарқалаётганимизда Марселино ҳеч кимга мурожаат қилмай:

— Қандайдир гўзал нарсага, гарчи у бўлмаса ҳам ишониб керак экан-да,— дегани ёдимда.

Уша туп мишжа қоқмай чиқдим. Ҳаво мусаффо, атроф сокин эди. Гоҳи-гоҳида узоқ-узоқда хўрозлар қичқирар, вақт ўтиб борар, лекин кўзимга уйқу қўнмасди. Саҳарда эса Канделанинг гамаки ёнида Соррианонинг шивирлаб гапираётганини эшитиб қолдим:

— Бугун кечқурун бизга бирон нарса айтиб бер, Хуан. Илтимос қиламан.

— Сизлар аянчли, ноумид одамсизлар,— шартта гапни бўлди Хуан овозини пасайтиришни лозим ҳам кўрмай.

Лекин Сорнано тихирлик қила бошлади:

— Қўйсанг-чи! Биз нимани ҳам қойил қилиб қўйгандик! Тухум босиб ўтирганимиз ўтирган, бурнимиз тагидан нарини кўрмаймиз. Лекин сеннинг гапларинг ростлигини энди тушундик.

— Энди? Нима учун энди?

— Э, аҳамияти йўқ бунинг... Биласанми, кеча дон Карлос ер тўғрисида гапириб бергач: «Кўп нарса аслидан бошқача бўлиб кўринади», деди.

— Бу гапнинг нима алоқаси бор?

— Ўзим унча яхши билмайману, Хуан, лекин қанақадир боғлиқ томони борга ўхшайди. Мен қаердан ҳам тушунай!

Уларнинг гапларини эшитиб, индамайгина Хуаннинг розилик беришини кутиб ётдим. У рози бўлиши шарт эди: уни бекорга Хуан Кандела деб аташмас, бекорга у қалбларимизни ўзига ром қилмаган ва биз билан баракнинг тупроғини ялаб ётмаганди. Шунга ишончим комилки, ер куррасининг қайси бурчагида бўлмасин, Хуан Канделанинг сеҳрли сўзлари жозибали жаранглаган бўларди.

ФИЛДИРАҚЛАР

Мен пиёда юрардим. Асфальтда, тош кўча, гоҳо тупроқ йўлда шу қадар кўп юрардимки, ҳатто пойабзалимнинг тагигача тешилиб кетарди. Лекин, барибир доим пиёда юрардим. Мабодо машинага ўтириб қолсам, узатилган оёқларим ором олар, жадал филдирақлар остидан лип-лип ўтаётган йўл кўриниб турарди. Хуллас, ақлимни танибманки баҳоли қудрат, гоҳ чаққон, гоҳ имиллаб пиёда юрардим.

Тушунарли бўлсин учун ҳаммасини бир бошдан айтиб беряпман.

Тамаки фабрикасидан олган сигараларни чамадонга босиб, шаҳарга йўл олар, кечқурун эса сотилмай қолганларини қайтиб топширардим. Шунда менга чойчақа беришарди. Чойчақа арзимас бўлар, бироқ бошқа иш топилмагач, иложим қанча. Қорин вақти вақти билан емиш талаб қилади. Қандай йўл билан бўлмасин тамадди қилиш зарур. Баъзан она табиатдан ҳам хафа бўлиб кетаман. Замонига қараб яратса бўлмасмикин бандасини. Шунга қолганда табиат ҳам номардлик қилган экан-да.

Ҳар куни эрталаб соат саккизларда фабрикага келиб сигара олардим, бироқ уни тўққиздан ошгандагина сота бошлардим. Соат тўққизларгача ҳамма барларда одам тўлиб ётар, бар эгаларининг мен билан ишлари бўлмас эди. Шунинг учун молни олгач, миждозларимдан қайси бири сигара олиши мумкинлигини ўйлай бошлардим. Қаерга борсам экан? Перосда сигара тўлиб-тошиб ётибди, Хуанда ҳам, «Пиетро» бари ярамайди, «Икки биродар», «Бахт филдираги»га эса яқинда олиб борганман...

«Омадим келмаяпти-ку, — ўйлардим мен. — Бу аҳволда ҳолим нима кечади ахир».

Шунда сеньор Кардосонинг сўзлари ёдимга тушарди, «Ташвиш тортма, бўтам,— дерди у. — Худодан умид қил, ёлғиз худодан». Уша Кардосо ҳам ҳеч балони билмас экан асти!

Қуёш қизиган, йўл оёқларингни узиб олай дейди. Чанг ютиб, чўғ босгандай дикир-дикир юраверасан. Қуёш найзага келиб, роса қиздирганда чамадон ҳам оғирлик қилиб қоларкан. Иссиқдан лоҳас бўласан. «Ҳеч нарса сота олмасам нима бўлади?» деган савол ич-этингни кемиради. Унда худодан умид қилсанг ҳам, қилмасанг ҳам фойдасиз... Омадим юришиб, бозорим ўнгидан келган пайтлар ғайратим ичимга сиғмай чор атрофга югурганим-югурганди.

Ҳар куни тик оёқда юравериб, охири кишиларни икки тоифага: пиёдалар ва пиёда юрмайдиганларга ажратдим. Менинг тоифамдагилар доимо пиёда юришади. Меҳмондорчиликка ҳам болаларини кўтариб пиёда боришади, ишга дейсизми черковгами, яна пиёда. Байрамларда ҳам улар яёв сайр қилишади. Ҳатто қабристонни ҳам (олиб кетилаётган марҳумдан ташқари албатта) пиёда зиёрат этишади. Пиёдалар қисматига умрбод яёв юриш битилган, ер уларни оҳанрабодек тортади, қани, қутула олишсин-чи, бу оҳанрабодан.

Пиёда юриш азбаройи жонимга тегиб кетгани учун, ҳатто ўзимга ўхшаганлардан нафратлана ҳам бошладим. Қандай бўлмасин машина олиш пайига тушиб қолдим. Баъзан лотереяга автомобиль ютиш мумкин эмасмикан, деган хаёлга ҳам борардим. Бироқ лотерея текинга берилмайди. Хўш, нима қилиш керак? Биронта йўлини топишга тўғри келади. Бадавлат дўкандорлардан қандай қилиб бойиганларини суриштира бошладим. Юзаки қараганда бойиш осон кўринади, лекин дастмоясиз ҳеч нарса қилиб бўлмасди. Хуллас, бойиш иштиёқда ёнардим. Бунинг учун нима қилсамикин? Қанийди бирортаси йўл-йўриқ кўрсатса.

Боя айтганимдай пойабзал тешавериш жонимга тегди.

Бас энди. Кўз олдимга кексайганимда кўчама-кўча тен-тираб сигара сотаётганим келарди.

Енимдан автомобиль ўтиб қолса, эгаси ким экан, деб кабинага тикиламан, у назаримда энг бахтиёр, пешонаси ярқираган одамдек туюлади. У қандай бойганига ақлим етмай, димоғдор юзига тикилардим, юмшоқ гиламчага ботиб турган оёқларини ҳам кўргим келарди. Баъзан бу «мумтоз одамлар» тикилиб турганимни сезиб қолишса, нигоҳимни олиб қочиб, қарашимдан диллари озор чекмасин, деб бошимни қуйи солардим. Ҳасадим келарди. Бунни яшириб ўтирмайман. Азалдан одатим шу ўзи.

Миямга бири биридан қалтис ҳар хил фикрлар келарди. Қорадори сотсаммикин, сиёсат билан шуғуллансаммикин, бирорта банкни ўмарсаммикин?.. Қай биридан бошласам экан? Афсуски, қорадори сотадиган биронта ҳам дўкондорни билмайман. Босқинчиликка келганда эса, қўшнининг товугини ҳам эплаб ўғирлолмасам керак. Майда ўғрилик номимни булғайди, холос, удалолмайман, деган қарорга келдим. Чоғроқ дўкон очмоқчи бўлдим. Бироқ бунинг учун пича дастмоя керак. Чўнтагимда эса ҳемири ҳам йўқ. Шунда сеньор Қардосо ёдимга тушди: унинг менга муносабати ёмон эмас, боққолчилик дўкони ҳам бор. Ким билади, иш бошлаш учун у бир оз пул билан мол қарз бериб, «худо бандасига меҳрибонлиги»ни амалда исботлар балки...

Сеньор Қардосо ҳузурига йўл олдим. У мени хушмуомала кутиб олди. Ўз мақсадимни айтгандим, сеньор Қардосо олижаноблик қилди: пул бермади-ю, бироқ агар дўкон топсам, мол билан (албатта, маълум фойда эвазига) таъминлашни ваъда қилди. Ургилдим-е, бунақа олижанобликдан...

Шундан сўнг тамаки дўконининг эгаси билан гаплашдим. Агар у юк машинаси сотиб олиб, савдо-сотиқ қилиш учун мени вилоятларга юборса, катта фойда кўришини айтдим, вилоятларда моллари асло ётиб қолмаслигини тушунтирдим. Бироқ дўкондор бу иш қалтисли-

ги, вақт-соати келиб ишлар юришиб кетгунча кутиб туришни маслаҳат берди. Хуллас, ўзингиз билгандай...

Осмон узоқ, ер қаттиқ.

Шундан сўнг, ёруғ дунёда олиҳиммат одамлар йўқ экан, деган қарорга келдим. Омадсиздан ҳамма ўзини четга олarkan. «Нега пиёда юраверишим керак?» — дея аюҳаннос солгим келди. Одамлар менинг ночорлигим, заҳматкаш оёқларимни кўришларини истардим. Ерга бағримни бериб, дод солгим келарди. Зора шундан кейин менга ҳам омад кулиб боқса.

Ҳамма нарсадан умид уздим. На чора, пешонамга умрбод пиёда юриш ёзилган экан ўзи. Инсон зотидан ҳафсалам пир бўлиб кўкка тикилдим. Зора илтижоларим ижобат бўлса... Минг шукур, илтижоларим бекор кетмади шекилли. Кўп ўтмай...

Мижозларимдан бири қишлоқ дўконларига мол берарди. У ҳар душанба юк машинасида буюртмачиларга мол олиб борар, жума куни шаҳарга қайтарди. Соҳибнинг қишлоққа ўзи чиқиб кетишидан ҳайратга тушардим. Бунинг сабабини кейинроқ ўзидан билиб олдим. У уйда қамалиб ўтиргиси келмас, шунинг учун савдосотиқни қайнағасига топшириб, ўзи машинада йўлга чиқаркан. Шундай қилиб, бир куни у мендан сизга ола туриб:

— Мен билан ишлашни истайсанми? — деб сўрагани, илтижоларим ижобат бўлганини тушундим.

Ҳайрат билан унга тикилиб қолдим.

— Юк машинасида. Менга савдо ишини биладиган ёрдамчи керак. Сен уддасидан чиқа оласан. Розимисан?

Розимисан, деб сўрайди-я! Нақ бошимга қўнган бахт қуши-ку бу! Орзуим ушалди: мана, машинадаман! Илтижоларим ижобат бўлди. Энди пиёда юрмайман. Етказганига шукур-е!

Тўққиз кун ўтди. Учинчи куни юк тўла машина эски кўприкдан ўтаётган эди, кўприк дош беролмай, тўсин-

лари синиб кетди. Машина-пашина билан жарга қуладик. Уйда қамалиб ўтиришни ёқтирмайдиган соҳиб энди қабрда ётибди. Ҳеч қачон машина ҳайдолмайди. Мен эса... худо илтижоларимни ижобатга олди. Энди мен ҳам бошқа камбағаллар сингари асло пиёда юрмайман. Ғилдираклари катта креслом бор... Мен бу ғилдиракларни қўлларим билан айлантираман.

ЗАНГОРИ ФОРД

Энг муҳими, уларга автомобиль беришди. Ҳамма иш ана шу машинага қараб қолганди. Шу машина бўлмаса, бундай юк билан улар бир қадам ҳам силжий олишмасди. Бошқа ишларни эса эпласа бўларди. Революцион ҳаракат ташкилоти улар учун ажратган бу зангори форд, мотори унча кучли бўлмаса-да, соатига саксон километргача йўл босиши мумкин эди.

Антонио машинани гаражга қўйиб, уй томон йўл олди.

- Қалай, тузук юряптими?
- Дуруст шекилли.
- Дуруст шекиллими... ёки яхшими?
- Юряптими, бўлди-да. Ярайди ишқилиб.
- Ҳа, майли, ортишиб юбор бўлмаса.
- Кўчада ортаизми?
- Ҳечқиси йўқ. Уйни таъқиб остига олишмаган.
- Кетимиздан ҳеч ким кузатмаяптими?
- Йўқ. Пайқамадим шекилли.

Улар уйга кириб кетишди. Даҳлиз бўм-бўш эди. Биринчи хонада каноп раскладушка турар, полда эса тўп-понча ётарди. Иккинчи хонада устига нейлон ёпиқли ротатор, унинг ёнида эса тўртта пакет кўринарди.

— Мен иккита пакетни оламан,— Йойи.— Қолган иккитасини сен кўтар.

— Пакетларни олдинги ўриндиққа ташлаб қўйиш керак.

- Юкхонага қўйган яхши эмасмикан?
- Улар энг аввал юкхонани текширишади. Ўриндиқда бўлса, камроқ шубҳа туғилади.

Йойи чиқа туриб пакетларни панжарага суяб қўй-

ди-да, эшикни қулфлади. Антонио машинага ўтиргач, уни кетига юргазди. Карлос III кўчасига бурилиб, Канта-де-лос-Молиносгача боришди.

— Яхши жойлар экан,— деди Йойн.

— Бу ерни ФСУ¹ йигитлари эгаллаб олишган. Хатарлироқ.

— Фақат шунинг учун эмас.

— Чинданам ёмон жойга ўхшамайди.

— Ажойиб жой!

— Улар ҳатто отиш машқларини ҳам ўтказишган бу ерда.

— Эсиз, шундай жойда-я!

— Ҳечқиси йўқ, бундан ҳам яхшироқ жойлар бор.

— Барибир, бу ерга ўхшамайди. Бунақа кенг жойни яна қаердан топасан?

— Бу ерни ҳали ҳам кузатиб туришади.

— Бўлмасам-чи! Ахир университетнинг биқини-ку.

Антонио қизил чироқ ёнганидан фойдаланиб, сигара тутатди-да, қўлини пакетлардан бирининг устига қўйди.

— Бирон қизиқ гап борми бу сонда?

— Янгиликлар,— жавоб қайтарди Йойн.

— Сьерраданми?

— Бошқа жойлардан ҳам.

— Демак, қизиқ гаплар бор экан-да.

Яшил чироқ ёнгач, йўлда давом этишди. Антонио тезликни эллик километрдан оширмасликка ҳаракат қиларди. Мотор бир текис ва яхши ишларди. Энди улар Кастильо-дель-Принсипе музофотида кетиб боришарди. Тоғда кунгирадор девор ҳамда соқчиларнинг қораси кўринди.

— Тико ҳозир ўша ерда,— деди Антонио.

— Елғиз Тико бўлса кошкийди.

— Тико — олиб кетилганлардан охиргиси.

¹ ФСУ — университет студентлари федерацияси.

— Олиб кетилганларнинг охириги бўлмайди. Бугун мени, эртага сени...

— Барибир, омади бор экан, ўлдиришмабди.

— Уни қандай тутиб кетишганини биласанми, Антонио?

— Йўғ-э, қандай тутиб кетишган?

— Тико йигирма саккизинчи автобусда кетаётган экан, Пасеодаги муюлишда кимдир қўл силкиётганини кўриб қолибди. Тико ҳам унга қўл силкибди. Шунда ўша одам Тико кетаётган автобусга сакраб чиқиб олибди. Дастлаб Тико уни отасининг дўстига ўхшатибди. «Г» кўчасига келганда Тико автобусдан тушса, кетидан у одам ҳам тушибди. Тико яқин бориб, яна саломлашибди. «Онанг соғ-саломат юрибдими, Тико?»— деб сўрабди бегона одам. Тико ҳаммаси жойида, деб жавоб берибди-ю, нима дейишини билмасдан, унинг хотини тўғрисида нималарнидир сўрабди. «Қаерга кетяпсан?»— деб сўраган экан, Тико амакиваччасиникига, Эдифисьо Чибасга кетаётганини айтибди. У ҳақиқатан ҳам ўша ерга кетаётган экан.

— Кейин нима бўлибди?

— Ун минутдан кейин ўша нусха билан яна уч киши келиб, Тико ва унинг акасини олиб кетишибди.

— Тўнка экан!

— Ҳар биримизнинг бошимизга тушиши мумкин бу савдо.

— Тилини тиёлмаганларнинг бошига тушади.

— Ва ҳатто ҳар бир дақиқада рўй бериши мумкин.

— Изингдан одам тушдими, ўзингга хушёр бўл. Ҳозир ҳеч кимга ишониб бўлмайдиган замон.

— Босган қадамнингни текшириб туришгандан кейин кўрган кунинг қурсин. Нима бўлишингни билмайсан. Кастильо-дель-Принсипега ҳам олиб бориб ташлашлари мумкин, бошқа ерга ҳам,— деди Йойи йўл ёқасидаги қабристон дарвозасига ишора қилиб.

Улар Саната проспектидан қуйига юриб, Колумб

хайкали ёнидан Ун иккинчи кўчага бурилишди. Шу пайт тормоз овози эшитилиб, полиция машинаси уларнинг йўлини тўсди.

— Яқинроқ кел!— қичқирди сержант қўлида автомаши билан машинадан тушиб. Нариги эшикдан иккинчи полициячи тушди. Сержант унга автоматини тутқазди. Сержант зангори фордга етиб келгунча полициячи автомашини ўқталиб тураверди.

Кўрқувдан Антонионинг қорнида ҳала тутиб, чидаб бўлмас даражада оғриқ турди.

Полициячи машина қанотига ёнбошлаб, пакетга тикилди.

— У ерда нима бор?

— Дори,— деди Антонио.

— Исёнчиларгами?— тиржайди сержант.

— Йўқ, сержант, мен ўйинбузуқиларга қўшилмайман. Лабораторияда ишлайман.

— Бу шалоқ арава кимники?

— Меники?

— Майли, сеники дейлик. Ундай бўлса, нега номери қайта рўйхатдан ўтказилмаган?

— Рўйхатдан ўтказилмаган?

— Ҳа. Рўйхатдан ўтказилмаган!

— Нега ўтказилмаган экан, а?

— Узинг тузукроқ билсанг керак.

— Энди нима қиламиз?

— Мен машинани олиб кетаман.

— Сержант, ўтинаман, бир кунгина кутинг. Шу бугуноқ ўзим бориб рўйхатдан ўтказиб келаман. Ҳозир жуда бандман...

— Бунинг менга алоқаси йўқ, мен машинани олиб кетишим керак.

Сержант саросимага тушган йигитчага ошкора мамуният билан боқарди. Антонио эса полициячиларнинг дунёда ҳамма нарсани ман этиш ҳуқуқига асосланган зулмкорлигини қондириш учун ялинаверди:

— Бир кунгагина муҳлат беринг, сержант, атиги бир кун.

— Йўқ, бўлмайди. Кўп гапнинг ҳожати йўқ. Ҳозир тўққизинчи участкага борамиз. Қаердалигини биласанми?

— Ҳа, анави ерда, шосседа.

— Тўғри. Қани, машинангни орқага қайтар, биз кетингдан борамиз.

Антонио моторни юргазиб, полициячилар машинага ўтиргунча кутди-да, биринчи тезликка солди.

— Энди нима қиламиз?— сўради Йойи.

— Нима бўлса ҳам сен кетишинг керак,— деди Антонио.— Пакетларни олиб, Ун иккинчи билан Йигирма учинчининг муюлишида тушиб қоласан. Бу табиий бўлиб кўриниши керак. Қўрқаётганингни билдириб қўйма.

Сал орқароқда полиция автомобили кузатиб келатган форд Ун иккинчи кўча бўйлаб кетиб борарди. Йигирма учинчи кўча муюлишида қизил чироқ ёниб қолди-ю, улар тўхташди. Йойи қўлига учта пакетни олди. Уларни ушлаб туриш қийин эди. Антонио кўтартириб қўйган тўртинчи пакетни эса у ияги билан зўрга тутиб турарди. Антонио эшикни очиши билан Йойи мувозанатни зўрга сақлаб машинадан тушди.

Полиция машинаси ўрнидан шитоб билан қўзғалиб, форд билан тенглашди.

— Унга нима бўлди?— сўради сержант.

— У дориларни ўз вақтида етказиб бериши керак. Бўлмаса, бизни ишдан бўшатиб юборишади.

Шу билан гап тугади. Эрталаб тўйиб овқат еган сержант ҳузур қилиб чекар, кайфияти яхши эди.

Яшил чироқ ёнди. Полиция машинаси биринчи бўлиб ўрнидан қўзғалди. Антонио унинг кетидан юрди. Кўчани кесиб ўтар экан, кўзгуда Йойига назари тушди: Йойи қўлидан сирғалиб тушиб кетаётган тўртинчи пакетни ушлаб қолишга ҳаракат қиларди. Бироқ пакет тротуарга тушиб, очилиб кетди.

Газеталар сочилиб, тротуар ва тош кўчани қоплаб олди. Қора ҳарфлар билан терилган «иш ташлаш» ва «қотиллар» сўзларини узоқдан туриб ҳам ўқиш мумкин эди.

Йойи қўлидаги учта пакетни маҳкам бағрига босганча Йигирма бешинчи кўча томон югурди. Ун иккинчи ва Йигирма учинчи кўчалар чорраҳасида йўлнинг очилишини кутиб турган кишилар варақалардаги қора ҳарфлар билан терилган сўзларни ўқишарди. Қандайдир аёл ўзидан хавотирланиб нари кетди. Автобус кутиб турган киши эса кўчанинг нариги томонига ўтиб кетди. Ҳеч ким лом-мим демади. Йойи югуриб бориб, Йигирма бешинчи кўча муюлишига етгач, қайрилди.

Тўққизинчи участкадаги навбатчи офицер бармоқ изи туширилган гувоҳнома билан машина паспортни Антониодан олиб қўйди.

— Паспорт сенинг номингга берилмаган экан,— деди у.

— Ҳа, менинг номимда эмас.

— Ким у, Мария Руис?

— Холам.

— Гап бундай. Номерни рўйхатдан ўтказгач, машинани олиб кетиш учун холангнинг ўзи келиши керак.

Офицер Антониога ҳужжатларини қайтариб берди.

— Мен нима қилай?

— Кетаверишинг мумкин.

Антонио эшик томон йўл олган эди, кимдир тўхтатди:

— Шошма-чи!

Эшик ёнида турган полициячи автомати билан унинг йўлини тўсди. Антонио орқасига ўгирилди. Рўпарасида оқ шим ва ола-була кўйлак кийган киши турарди.

— Сени таниётганга ўхшайман!

У киши яқинроқ келган эди, Антонио қирқ бешинчи калибрли тўппонча солинган ғилофга кўзи тушди. Қўрқувдан яна қорнида ҳала тутди.

— Сенинг исмиңг Эрнестико Суарес-а? Шундай эмасми?

— Йўқ, сеньор.

— Нега энди? Балки мени ёлгончи дерсан?

— Йўқ, сеньор, сиз ёлгончи эмассиз.

— Рамон, айтинг-чи, мен ёлгончиманми, йўқми?

— Ёлгончи эмассиз, лейтенант.

— Кандела, менга бир қара. Ёлгончига ўхшайманми?

— Асло, сеньор.

— Кўрдингми, Эрнестико, мен ёлгончи эмасман.

— Кўриниб турибди, лейтенант.

— Лейтенантлигимни қаёқдан биласан?

— Ҳозиргина сизни шундай деб аташди-ку.

— Демак, сенинг исмиңг Эрнестико Суарес-а?

Антонио кўйлагининг устки чўнтагини очди-да, гувоҳномасини чиқарди.

— Мана, кўринг лейтенант, бу ерда ҳаммаси ёзилган.

У ҳужжатларни диққат билан кўриб чиқди-да, навбатчи офицерга ўгирилди:

— Ҳамма нарсаси жойидами?

— Машина номерининг муддати ўтиб кетган экан,— жавоб берди офицер.

— Майли, Эрнестико, Эрнестико бўлмасанг, боравер.

У Антонинининг кифтига қоқиб қўйди.

— Афсус, начора, акс ҳолда, кўнгилсиз дақиқаларни татиб кўрардинг.

— Шундай бўлишини тушундим, лейтенант.

Лейтенант кулиб юборди-да, оғир тўппонча пахтага тортиб, осилтириб юборган шимини тўғрилаганча кранга қараб юрди.

Антонио иш кўнгилдагидай кўчганидан хурсанд бўлиб, участкадан чиқди. Революцион ҳаракат ташкилотига қарашли машинани олиб қўйишгани кўнглига ғашлик соларди, холос. У ўзини жуда ҳорғин ҳис қилди.

Антонио Бланканинг уйига кирди, чунки унинг телефони нозрат қилинмасди. Бу ердан бир неча кишига қўнғироқ қилди. Йойи такси тўхтатиб, Серрога эсонмон етиб олганини ҳам билди. Энди газеталар хавфсиз жойга етказилган эди.

Антонио ёш ва сулув Бланкага тикилиб ўтиришни ёқтирарди. Бланка Антониони муздек лимонад билан сийлади.

Антонио салқин шабада эсиб турган айвонда ўтириб аспирин таблеткасини ютди-да, бир стакан тўла лимонад ичди.

Кечга яқин у Бланканинг уйидан автобусда марказий бозорга бориб бир неча бурда нон билан шўрва ичди. Кейин кўчани кесиб ўтиб, эркаклар ётоқхонасига кирди. Кўрпа-тўшак учун йигирма беш сентаво тўлаб ўғирлаб қўйишмасин, деган хавотирда, кийимларини ҳам ечмай ётди. У шу ётганча ўн икки соат қимирламай ухлади. Чунки кеча полиция билан бўлган тўқнашув унинг тинкасини қуритган эди.

Инсонни ердан маҳрум этиш оғир жиноят.
Марти

Чол кўзини офтоб тифидан яшириш учун кўлини соя-
бон қилди, мўсафиднинг гапларини диққат билан тинг-
лаётган ўғли Лисандро ҳам унинг ҳаракатларини так-
рорлади. «Мана шу уватни кўрсатмоқчийдим сенга»,—
деди чол. Кейин у нима учун четан ҳозир нарироқда,
мол боқиш учун қулай, тупроғи унумдор эски жойда
эмаслигини тушунтира кетди. Четанни бу ердан бир
қарич ҳам суриш мумкинмаслиги, бунинг учун аввал
ерни сотиб олиш лозимлигини яна такрорлади.

Лисандро кекса отасининг ҳурмати ҳақи унинг гап-
ларини тинглашга мажбур эди, бироқ ҳозир аҳвол ўз-
гариб кетган, энди отасининг гаплари дилига жо бўлиб,
билагига қувват берадиган пайт эмасди. Отаси бу ҳақ-
да илк бор оғиз очганда маккажўхори йиғиштирилиб,
тамаки босиқли жой билан чўчқалар охури оралигидаги
ялангликкача бўлган ердаги бурганлар мачета ва моти-
га ёрдамида ўриб олинганди. Кун иссиқ, булутсиз бўл-
са-да, омоч осонгина дастлабки эгатни олиб, тупроқда
донмгидек майда тош кўп эди. Энди ҳамма нарса ўз-
гариб кетган. Тўғри, бугун ҳам отаси гап бошлаши бил-
ан юраги бир ҳаприқиб тушди, лекин бир оздан сўнг
мясида бир фикр чарх ура бошлади: бу ердан кетиш
керак, чунки янги уват абадий, тахта девор билан ти-
канли сим эса, агар у ишлаб, эгат бошида жон берса
ҳам, бирон қарич сурилмайди.

Ҳамма гап шундаки, чолга пул зарур бўлиб қолган-
да Росендо Фундора ёрдам кўлини чўзди: бироқ чол
имзо чекиши лозим бўлган қоғоз ҳам бор эди бу қўлда;
кунлардан бир кун эрталаб четан ҳозирги жойда пайдо

бўлиб қолди. Отаси тинимсиз ишлагани, Лисандронинг ўзи ҳам ёшлигидан меҳнат қила бошлагани бир пул бўлиб қолаверди.

Ла-Пальмага муаллим келганда Лисандро жуда кичкина эди, муаллим хонадонма-хонадон ҳаммага дафтар-қалам улашиб, болаларни мактабга юборишга катталарни кўндирмоқчи бўлганди. Лисандро ҳам мактабга бораман деб ваъда берди-ю, лекин боролмади, чунки отасига ёрдам бериши лозим, сабаби, уват ҳали ҳам ўша жойда турар, кўйлаги сузилиб адо бўлган, янгисини сотиб олиш учун эса маблағи йўқ эди. Онаси бечорани бод касали қийнади. Кейинчалик у, гарчи посёлкага бориб докторда даволаниш имкони бўлмаса-да, нимадандир шифо топди. Мана, Лисандро йигирма ёшга тўлди, Андреанинг қизи унга кўз суза бошлади, унинг ўзи ҳам қизни тез-тез кўргиси келиб турарди. Бироқ отаси ерлари яна бир нонхўрни тўйдира олмаслигини ёдига солгач, Лисандро жазманликни йиғиштирди.

Туғилиб-ўсган жойидан бош олиб кетмоқчи бўлган унинг ёлғиз ўзи эмас; мана, Леонсио ориқ биясини миниб, посёлкага ҳар хил моллар олиб келиб юрганида унинг учун вақтнинг аҳамияти йўқ эди. Плантациянинг у бошидан бу бошига юриб, мачета билан қанд заводи учун шакарқамиш ўриб юрган ўша узундан-узоқ кунлар ҳам унга ҳеч нима бермади. Янгигина эгатдан ҳам «салом» бериб чиқаверувчи манави лаънати ёввойи ўтларни юлавериш жонига текканда ҳам бир нимали бўлиб қолмади. Лекин Леонсио кунларнинг бирида: «Ётар, бас. Жонимдан тўйдим»,— деб солдатликка ёзилиш учун посёлкага кетдию одам қаторига кириб қолди, чунки кишилар тез орада: «Посёлкада капрал Леонсионини учратиб қолдим»,— деб гапира бошладилар. Тоғ ортидан келган аёллар ҳам уни ўзгариб кетгани ва яна нималарнидир гапириб, маънодор қараб қўйишарди. Кейинчалик Леонсио Вуэльта-Абахога бошлиқ бўлгани тўғрисида гап тарқалди. Рамиро билан Чело эса, гарчи

оддий солдат бўлсаларда, фермада ишлаб турган пайт-паридагидек бошдан-оёқ ифлос бўлиб юришмасди. Улар озода кийинишар, одамлар ҳам улар билан ҳурматини жойига қўйиб салом-алик қилишарди. Арафа кунлари уларга товуқ, сабзавотлар келтиришар, баъзилар ҳатто қирол пальмаси мевалари билан боқилган бутун бошли чўчқа боласини ҳам олиб келишарди. Болаликда Лисандро билан тик жардан дарё бўйига тушиб, арқонда майда балиқларни чўчитиб юрган, оёқ яланг юришни ёмон кўрувчи, отасининг пойабзал олиб беришга пули бўлмагани учун кунларнинг бирида Лисандродан бир жуфт эски бошмоқни тилаб олган Кинтин ҳам ҳозир капрал бўлиб олган, энди у уват тўғрисида ҳам, ҳамманинг ерини тортиб олмоқчи бўлиб юрган Росендо Фундора ҳақида ҳам ўйламас, Росендо Фундора бўлмаса, барибир, қанд заводидан биронта америкалик чиқиб қоларди; ҳар ҳолда улардан биронтаси деҳқонларнинг ерини тортиб олишга уринарди. Шунинг учун ҳам қишлоқ жандармериясининг қоровулхонасида, бирон киши: «Капрал, ижозатингиз билан мен...» деб оёқлари боғланган бир жуфт жўжа, албатта унинг совға эканлигини айтмасдан, ташлаб кетишини кутиб ўтириш тузукроқ кўринарди. Чунки қоровулхона совға учун миннатдорчилик билдирадиган жой эмас. Лекин жўжа олиб келинмаса, капралда: «Майли, дўстим, шундай бўла қолсин», — деб жавоб бериш истаги пайдо бўлармиди-йўқми, буниси қоронғи.

Лисандро отаси билан уват бошидан орқага қайтаётганларида шуларнинг барини ўйлади. Бу ердан бош олиб кетиши лозимлигини, чунки йиллар уни ҳам отаси каби эзиб, абгор қилмагунча бу ерда аҳвол доимо шундай бўлишини биларди. Бир кун келиб унинг ҳам ўғли «хўп» деб, мактабга боришга ваъда беради-ю, ҳеч қаёққа кетмайди, отаси Лисандро сингари фермада ишлаб қолади. Шунда ҳам ҳеч нарсага қарамай, уват жойидан қимирламайди, унумдор ерлар эса Росендо Фундора

сингарилар қўлида қолаверади. Агар унинг фикр-ёдини банд қилган хаёллар бўлмаганда, Кинтин ундан қачонлардир бир жуфт эски бошмоқ тилаб олмаганда, ҳамма нарса шундайлигича абадий қолаверарди. Албатта, Кинтин Педроса уни куруқ қайтариб юбормайди, елкасидан қучиб, ёрдам қилишга ваъда беради. Ушанда Лисандро ҳам Рамиро ва Челолар сингари юрадиган бўлади. Шунинг учун ҳозир Лисандро отасининг гапларини бошқа тингламай, сўқмоқ бўйлаб уй томон йўналди. Чол эса сомбреросини кўзи устига тушириб олиб ҳали ҳам жойида турарди; у бирон нарсани тушунмаганда қилганидек, бошини қашиб, сочларини тўзғитарди. Ҳозир ҳам ўглининг гапларини тушуна олмади: Лисандро, четан қаерда бўлмасин, барибир ҳеч нарса ўзгармаслигини, чунки Росендо Фундора барча участкаларни тортиб олишини айтганди.

Қуёш тиги қайинзорни ёндиргудай қиздираётганда Лисандро жандармерия қоровулхонасининг қабулхонасида ўтирар, Кинтин Педроса қоғозларини бир чеккага йиғиштириб, эски дўстига ёрдам бермаса бўлмаслигини изҳор қилишини кутарди. Тез орада Кинтин Педроса келиб қолди. Лисандро ўрнидан туриб унга пешвоз қадам ташлади, лекин капрал эски дўстини танимади чамаси, чунки унга эмас, йўлакка қаради. Кейин Кинтин ҳозиргина келган кишиларга, агар улар ўша масала бўйича келишган бўлса, унинг жонига тегмасликларини айтди. Лисандро келганлар ким эканлигини билиш учун ўша томонга қараган эди, остонада турган Андреа билан унинг ўғлини кўрди.

— Капрал, — деди Андреа, — эртага ҳеч ҳам иложи йўқ...

— Яна бошладингми? — унинг гапини бўлди Кинтин. — Менга бошқа бундай дема. Яхшиси бориб, лашлушингларни олиб кетинглар.

— Ахир қизим касал-ку, капрал! — ялинди аёл. Бу гал Кинтин дарҳол жавоб бермади. Бу орада хонага қо-

ронғи чўка бошлади. Капрал карбидли лампа ёқишни буюргач, оҳиста деди:

— Фундорадан қарз олмаганинда ҳозир ҳеч нима бўлмасди.

Капрал Андреа билан гаплашар, Лисандрога эса бу сўзлар ўзига ҳам, фермада қолиб, ерни қайтариб олиш учун ишлаш лозим, деб ишонч ҳосил қилган отасига ҳам тааллуқлидай туюларди. Шундан кейин солдат бўлиш хаёли унча ёқмай қолди. Тўғри, совғага жўжаларни, сабзавот, пальма меваси билан боқиб семиртирилган чўчқа боласини олиш ҳам яхши, албатта. Ҳолбуки эгаси буларнинг барини шаҳарга олиб бориб сотиб, уйга янги кўйлакми, дори-дармонми олиб келгани яхшироқ бўларди. Лекин бирон кишини кўчага олиб чиқиб улоқтиришни буюрувчи Росендо Фундора каби одам бўлиш лозимлиги унга ёқмади. Андреа яна гап бошлаганда Лисандро шуларни ўйларди, кейин унинг фикрлари чалкашиб кетди.

— Капрал, ўтиниб сўрайман...

— Бас, мени тинч қўйинглар.

— Онангиз ҳурмати, капрал, унинг хотираси ҳурмати, шуни эртага бўлмайдиган қилиб беринг...

— Эртага дедимми, бас,— совуққина жавоб берди Кинтин Педроса ҳеч қандай эътирозга ўрин қолдирмайдиган оҳангда. Бироқ Андреа яна илтимос қила бошлади. Шундан сўнг капрал ўзини тутиб туролмади.

— Бас! Қорангларни ўчиринглар бу ердан!— деб бақирди-да, муштини тугиб важоҳат билан олдинга бир қадам ташлади.

Шу пайт Андреанинг ўғли Кинтин Педросанинг мундирига осилиб: «Йўқ, капрал, фақат эртага эмас»,— деб уни силтай бошлади.

Қаттиқ турткидан бола онасининг оёқлари остига учиб тушди. Лисандронинг кўзига дунё янада қоронғи кўришиб кетди. Тўсатдан кўлига тушган стул ҳам, кучли зарбадан ер-парчин бўлган солдатнинг зинапояда

қимирламай ётган танаси-ю, шалвировчи қўллари ҳам қоронғиликка сингиб кетгандай бўлди... Икки марта узилган ўқ товуши тун қоронғилигини бузди, қаергалигини ўзи ҳам билмай, дам тиканли буталар орасини ёриб, дам экин экилган далани кесиб югуриб бораётган кишининг кетидан икки жандарм югуриб кетди; у ҳозир ўқ тегишини ўйлаб аъзойи бадани музлаб борарди.

Баногоҳ оёғи қайрилиб кетди-ю, ерга юз тубан йиқилиб, анчагача қимир этмай ётди. Шундагина у жўхори-пояда ётганини тушунди, чунки нафасини ростлаётганда кўзи йирик сўтага тушди. Фикри ҳам тиниқлашгандай бўлди. Аввал отасини, унинг уватни жойида қолдириш мумкин эмаслиги тўғрисидаги гапини эслади, кейин ўзи, уйдан кетиш режалари ҳақида ўйлади, ниҳоят Кинтин Педроса ва унинг Андреа билан бўлиб ўтган гап-сўзи хаёлидан ўтди. Сўнгра яна чол, уват, Кинтин Педроса... Шу пайт тўсатдан Лисандро Кинтин Педроса бошқа одам бўлиб қолганини тушуниб етди. У илгариги Педроса эмас, унинг кўзлари ҳам, гап-сўзи ҳам бошқача эди. Лисандро тўппа-тўсиндан фикрини ифодалаб беролмаса-да, лекин Кинтин Педроса аввалги Кинтин эмаслигини аниқ билиб олганди. Бу фарқ пишган мангро меваларидан маза қилиб татиб кўриш учун келиб юрган, эгат бошига келиб, эрталабдан-кечгача қаддини дол қилиб заҳмат чекаётган одамлар билан салом-алик қилиб юрган Кинтин эмасди. Уват шунчаки бир парча ерни ўраб турган тиканли сим ва бир неча бағазадан иборат эмас экан, деди Лисандро ўз-ўзига; шу четан ортида яшабгина ҳалол бўлиб қола олиш мумкин: омоч ва мачетадан, от-уловдан воз кечиб, шу тиканли симдан сакраб ўтдингми, тамом, четаннинг у томонида сенинг қалбингни адоий тамом қилиш, уни нафратга тўлдириб, сени фермада қолган кишиларга қарши йўллаш учун кутиб туришибди. Бу фикрлар, Лисандронинг назарида, ўзиники эди, кейин ёдига кекса отаси тушди; буларнинг барини у ўғлига неча марта айтганди. Уват-

ни жойига қайтариш учун фермада қолиб ишлашга қанчалар даъват қилмади у. Лисандро ич-ичидан инграб юборди; энди у гарчи жуда-жуда истаса ҳам ортига қайтолмасди.

Бу ердан қочиш керак, чунки у ҳозиргина одам ўлдирди. «Ўлдирдим»,— овозини чиқариб такрорлади-да тахтадек қотиб қолди. Назарида овози милтиқ товуши-дек гумбурлаб чиқди, кейин жандармларни эслади; у ҳақиқатан ҳам ўз товушини эшитдими ёки бу фикр уни чўчитиб юбордими, билолмади. Ахир одам ўлдиргач, айниқса, кетингдан қадам-бақадам икки жандарм қувиб желаётган ва иккита милтиқ чангалзор орасида, миянгдан отиб мажақлаб ташлаш учун бошингни излаётган пайтда бирон нарсани хотиржам ўйлаб бўлармиди?

У жўхоризор ишончсиз жойлигини тушуниб, сакраб ўрнидан турди-да, югуриб кетди. Бу ерда, жўхориюлар орасида уни излашмаётганига ҳеч ким кафил бўлолмасди. Бу ердан, жандармлардан, уларнинг милтиқларидан нари кетса яхшироқ бўлади. Лисандро шудгор қилинган далани кесиб ўтганини фаҳмлади, чунки у югуриб борар экан, оёқлари ботиб-ботиб, қаерларгадир тушиб кетарди; назарида қадами орқага кетаётгандай, ҳар қанча уринмасин, олға бирон қадам ҳам ташламагандай туюлди. Кейин ариқними, жилганими кечиб ўтди, чунки қоронғида тиззасидан сувга ботиб турарди; сўнг, назарида, ўрмон этагига етгандай бўлди, оёқларини нимадир тортиб қолаётгандай туюларди. Шундагина Лисандро кучи тугаб бораётганини ҳис этди. У излаган жой шу ўрмон эди.

Лисандро яна тўхтади-да, энди қутулиб кетгани, чунки энди тез юролмаса-да, тонгни ўша воқеа содир бўлган жойдан анча узоқда қаршилашини ўйлади. Бояги фикрлар яна миясини чулғай бошлади. Лекин энди чол тўғрисида ҳам, уват тўғрисида ҳам ўйламас, Кинтин Педросанинг овози ҳам, қарашлари ҳам ёдига тушмасди. Кўзига зинапояда ётган жасад ҳамда унинг шал-

вираган қўллари кўриниб кетди. Андреанинг ялиндоқ овозини яна эшитди, унинг ўғлини улоқтириб юборган турткини ҳис этди, капралнинг стул билан уриб ёрилган гарданини кўрди. Кинтин Педросани хаёлан яна ўлдирганда ҳаммаси ҳақиқатда бўлганидан, қоронғида, ҳеч нарсани ажратмаган вақтдагидан бошқачароқ содир бўлди. Энди у нима учун бу ишни қилганини тушунди, фақат Андреа билан унинг ўғлини эмас, балки ўз отасини, бир парча ери бор барча кишиларни, шу парча ердан ажралиб қолишдан қўрқмай яшашни истаб юрганларни ҳимоя қилганини тушунди. Бу фикрлар ёнига янгилари қўшилди: қани энди, туғилиб-ўсган жойидан бўлак ерга кетишга мажбур бўлмаса. Чунки у гарчи солдат бўлиб ёлланмаса ҳам уватнинг нариги томонида виждонли киши бўлиб қола олмайди. Кетиш тўғрисидаги фикр энди унга тўғри кўринмай қолди. Ҳали ҳам фермага қайтиб, уват доим ҳам ўша ерда бўлмаслигини, четан ҳозирча жойида қолса ҳам, бу ҳеч нимани англатмаслигини, Росендо Фундорага қарши ҳар қанақа йўллар билан курашни лозимлигини, унинг бошқа кишилардан тортиб олинган ерлардан тинч фойдаланаверишига йўл қўймаслик лозимлигини тушунтириш имкони бор эди.

Шунинг учун ҳам Лисандро кетмоқчи бўлган томонига қараб юрмади, тонгни посёлкадан анча узоқда қаршилашни ҳам ўйламай қўйди. Чунки, гарчи ўзи билан ферма ўртасида ўлдирилган одам ётган бўлса-да, бир кун у ерга қайтишига ишончи комил эди. Шунингдек, яна далада қад букиб меҳнат қилиши учун анча вақт кутиш лозимлигини, шу кундан бошлаб уйдаги ҳамма ишни чолнинг ёлғиз ўзи бажаришга мажбурлигини ҳам биларди.

ЖИНОЯТ ТАКРОРЛАНМАЙДИ

Ўсмир лаҳта-лаҳта қон билан бўялган полда чўзилиб ётарди. Тепасидаги икки йигит маҳбусни аямай тепкилашар, бечоранинг қовурғалари қирсиллаб кетарди. Жазоловчилардан бири унинг сочидан чангаллаб, бошини кўтарди. Қалтак зарбидан ҳушини йўқотёзган ўсмир нима бўлаётганини ҳам англамасди.

— Юзига сув сеп. Ўзига келиб, гапимни эшитсин.

Ифлос кўзада муздек сув келтириб, ўсмирнинг юзига сепишди. Бечора маҳкумнинг оғзига сув кириб, қалқиб кетди. Ниҳоят, киприклари тебранди-да, боши қимирлаб, чуқур хўрсинди.

— Мана энди сайрасин-да!

Маҳбус кўзини очиб, жазоловчига бор нафрати билан ўқрайди.

— Ҳалиям гапирмайсанми, ярамас...

Аммо жазоловчи гапини тугатолмай қолди. Оғзи тўла қон ўсмир шартта унинг юзига тупурганди.

Ғазабини жиловлолмай қолган жазоловчи яна қутуриб ўсмирнинг бошига кетма-кет тепди. Сўнгра ўшқирди:

— Бас, ади-бади айтишиб ўтирмайлик бу билан! Барибир ҳеч нарса айтмайди газанда. Гум қилиб, ўлигини онасига кўрсатамиз. Токи бошқа бунақа расво ит-вачча туғмасин.

Аъзойи бадани қонга беланган, бирор соғ жойи йўқ ўсмирнинг бу гапдан кўз олди қоронғилашиб кетди. У жаллодларга ялиниб, беихтиёр янаям оғир азоблаш йўлини кўрсатиб берди:

— Илтимос, бундай қилманглар, ойм кўрмасин аҳ-волимни... Утинаман!

— Аҳа, демак турқингни онангга кўрсатмайликми...

— Майли, ўлдира қолинглар мени, лекин ҳозирги аҳволимда ойимга рўпара қилманглар... Жаҳаннам азобига солманглар уни.

— Унда гапир бўлмаса!

Шундагина маҳбус йўл қўйган хатосини англаб етди. Энди онаси икки ёқлама азоб тортади: аввало, ўғлидан ажралиб қолгани учун куйса, иккинчидан, ўғли тортган азоб-уқубатларни кўриб куяди. Кейин умр бўйи изтиробда яшайди, оромини йўқотади. Бунинг олдини олиш қийин, чунки у барибир ҳеч нарса айтмайди, айтган тақдирда ҳозиргидай мусибат бошқа оналар бошига ҳам тушади. Бошқаларни ҳалок этиб, ўзини қутқариб қолиш — аблаҳлик.

— Ҳеч нарса айтмайман. Қўлинглардан келганини қилинглар.

Жазоловчилар шпалларга рельс маҳкамлайдиган қозиқ миҳ билан болға олиб келишди. Қозиқ миҳни ўсмирнинг бошига тирашди.

— Охирги марта айтяпман: гапир, бўлмаса бошингни пачоқлаб ташлайман!

Ўсмир кўзини юмди-да, гужанак бўлиб олди. Ҳозир у онаси, барча ўртоқларининг оналари ҳақида ўйларди. Қозиқ миҳ бечоранинг бошига кираётган пайтда одам чидаши қийин, аламли фарёд кўтарилди...

Ерда ётган одам бир сесканиб, уйғонди. Атрофи ботқоқлик эди. У ёнгинасида ётган автоматни чангаллади; баногоҳ устидан биров сув қуйиб юборгандай аъзойи баданини совуқ тер қоплаганини ҳис этди. Нафасини ютиб, атрофга қулоқ солди: қулоғи остида ҳамон ўша фарёд жарангларди. Бўлиши мумкин эмас, деб ўйлади у, яқин атрофда ит увлаган бўлса керак; кўрган тушини қара-я, ўша воқеадан бери анча вақт ўтди, бунинг устига у инсонга қўйилган навбатдаги тузоқ эди, холос.

У қаддини бир оз кўтариб ўтирди. Даҳшатли ботқоқлик, ўзини яшириб ётган бутазорлар ичида ёлғиз эди.

— Шунақа шекилли...

— Биз ҳам бир ҳаракат қилиб кўришимиз керак. Кетдик. Ҳар он ғанимат.

У йигитнинг қўлидан тортиб, ортидан эргаштирмоқчи бўлди. Бироқ номаълум йигит тихирлик қила бошлади.

— Қаёққа етакляяпсан мени? Аҳволимни кўр ахир!

— Бўкиб кетибсан, холос. Нима бўлибди шунга? Қара, мен ҳам шалоббومان.

— Сен унча бўлмагансан. Менчалик эмас. Кемага етиб олмоқчи эдим: бошлиқлар «ибрат» кўрсатишгандан кейин бизга ҳам мумкиндир, деб ўйладим. Лекин катерни бомбардимон қилишди, сузиб орқага қайтишга мажбур бўлдим.

Қотилнинг аъзойи баданини тагин титроқ босиб, қулоқлари остида яна анави она ва бошқа аёлларнинг овози жарағлади: «Мана кўрарсан, вақти келиб ҳаммаси ўзгаради. Бир кун яна учрашармиз, ўшанда ҳамма кирдикорларнинг учун жавоб берасан менга».

— Бир амаллаб бу ердан кетишимиз керак. Қопқонга тушиб қолавермаймиз-ку ахир,— деди у ҳаяжонини босолмай.

— Денгиз томонга юрсак, фойдаси йўқ. Қуруқликда ҳужумни қайтариш сувдагидан осонроқ бўлади.

— Унгача ушлаб олишмасайди.

— Бу томонларда деҳқонлар кўп. Бирон жойда кийимимизни алмаштириб оламиз-да, фуқароларга ўхшаб кетаверамиз...

Қотил ҳамроҳига диққат билан қаради. Юзи ва қўлига разм солди.

— Қаердансан?

— Қамагуэядан.

— Нима иш қилардинг?

— Ишламасдим. Отамнинг мулки бор.

— Ер-мулк дегин?

— Ҳа, уйлар ҳам.

— Шу кўринишинг билан деҳқон қиёфасига кирмоқчимисан?

— Хўш, нима қилибди?

У йигитнинг қўлларини олиб, бармоқ учи билан сийпаб кўрди.

— Деҳқонларнинг қўли бунақа нозик бўлмайди.

— Нима маслаҳат берасан бўлмаса? Барибир таслим бўлмайман...

— Ниманг билан жанг қилмоқчисан?

— Сузиб келётганимда қуролим тушиб қолди...

Иккаласи пича ўтириб, жимгина ўйга толишди. Бошлари узра ўқлар визиллаб учарди. Кўрқувдан тиззалари қалтирар, титроқ сира босилмасди. Йигит ўз аҳволини сездирмаслик учун гап бошлади:

— Узинг қаерда ишлардинг?

— Бешинчи полиция участкасида.

Йигитнинг дили бир оз хира бўлди. Эрталаблари йўл усти ёки ёқасидаги ўт-ўланлар устида ўқ илма-тешик қилиб ташлаган жасадлар учровчи ёҳуд йўл четидаги дарахтларда мурдалар осилиб турган машъум кунлар ҳали ёдида эди.

— Мендан кўрқяпсанми?

— Йўқ, лекин иккимизнинг тақдиримиз бир эканлигига ишонгим келмаяпти...

— Сен бу ерга отангнинг мусодара қилинган бойликларини қайтариб олиш учун келгансан. Мен эса, уларни бундан буён сенинг дилингга озор бермайдиган қилиб қўйиш учун келганман. Ҳар иккаламиз бир кишимиз. Буни тушунишинг керак.

Йигит отасининг: «Кишининг мақсади унга эришиш учун қўлланган воситаларини оқлайди», деган гапларини эслади-ю, ҳамроҳи у қадар жирканч кўринмай қолди.

— Юр, биронта кулба ахтариб топайлик. Ҳадемай кун ёришиб қолади.

— Кетдик.

Улар яна энгашган куйи йўлга тушишди. Мангразорлар аста-секин ортда қоларди. Кўп ўтмай, деҳқонлар писта кўмир қилиш учун ёққан гулхан устидан чиқиб қолишди. Тарашалар текис терилган, бироқ ҳали чим ёпилмаганди. Кейин уйча ҳам кўзга ташланди. У шунчалик сокин кўриниб кетдики, уй эгаларининг бўлаётган воқеалар билан иши йўқдек, портлашлару дайди ўқлар улар учун байрам муносабати билан отилаётган мушаклардек туюларди.

Алламаҳалгача рўзгор ташвиши билан юрган бека ухлаб қолган бўлса-да, дарҳол оёққа туриб, ўқталган қуролдан келадиган балони даф қилмоқчи бўлгандай болаларини пана қилди.

— Мен ёлғизман... Эрим билан ўғлим уйда йўқ, бу ерда фақат болалар...

— Анави ерда-чи?— бошқа каравотни кўрсатди қотил.

— У катта қизим. Болаларга қарашиб туради...

Говур-ғувурдан қиз уйғониб кетди, шоша-пиша ички кўйлагининг очиқ ерини тортиб, хижолатда қўллари билан кўкрагини пана қилди.

— Бўй етган қизинг биттами?

— Яна бор.

— Қани у?

— Гаванада... ўқишда...

Қотил сўлагини ютиб, автоматининг оғзини аёлдан олмай йигитга мурожаат қилди:

— Эсизгина, битта экан. Галма-гал ётарканмиз-да.

Йигит яна ҳамроҳидан нафратлана бошлади. Таклиф ёқмагани учун эмас, балки бунақа пасткашлар билан ош-қатиқ бўлиш жонига тегиб кетганди...

— Нима, ёқмаяптими?

— Менга қара, вақтимиз бекор кетмасин... Ҳали кийим-бош топишимиз, кейин бу ердан тезроқ жўнаб қолишимиз керак.

— Майли. Лекин лоақал бир кўз ташлай.

Қотил қўлини қиз томон чўзди-да, бир силтаб кўйлагини йиртди. Энди тун қоронғусигина қизнинг яланғоч баданини яшириб турарди.

— Емон нарса эмас экан. Афсуски, вақт йўқ.

Қиз ўгирилиб, аста йиғлаб юборди.

Болалар ўринда безовта бўла бошлашди.

— Бизга кийим керак. Менга эрингникини, бунга ўғлингнинг кийимларидан бирортасини берасан.

— Бу ерда ҳеч нарса йўқ. Борини кийиб кетишган...

— Яхшилаб қидир. Йўқса, фотиҳангни ўқийвер!

Шундай дегач, у оёғи билан асирларни тепгандай, автомат билан аёлни туртди.

— Уларга бирон нарса бериб юборинг, ойи!— Елворди пиқ-пиқ йиғлаётган қиз.

Аёл хона бурчагини кавлаштириб, аллақандай латта-путталар топди. Босқинчилар автоматларини бир-бирларига бериб туриб, аёллар кўз олдида кийимларини алмаштиришди.

— Энди этик келтир. Милиснаноларингга пойабзал йўқ. деган фикрни миянгдан чиқариб ташла.

Улар хорижий ботинкаларини хом теридан тикилган деҳқон этикларига алмаштирдилар.

— Йўлга қандай чиқса бўлади?

— Анави ердан, чап томондан юринглар.

— Қаерга олиб чиқади?

— Шоссега, қанд заводи ёнига...

— Майли бўлмаса, таваккал қиламиз-да...

Қотил бир оз тараддудла аёлларга тикилиб қаради.

— Бизни сотиб қўйишса-чи?

Қотилнинг қулоқлари остида яна бошига қозиқ мих қоқилган ўша йигитнинг онаси айтган гаплар жаранглади. Ушанда башоратли гапдан кулганди...

— Ҳеч нарса айтмаймиз. Худо шаҳид, ҳеч кимга айтмаймиз.

— Бўлди, юрсанг-чи,— шоширарди йигит.— Вақт кетяпти.

— Қоп-қоронғи ахир... Юзингларни ҳам кўрмаяпмиз.
— Хўш, унда қизинг яланғочлигини кўрдим-ку.
— Кетдик. Бўла қол,— ошиқарди йигит.— Икки доллар берамиз бўлди-да.

— Пулинглар керак эмас. Айтмаймиз дедик-ку.
Йигит пул олиш учун пиджакнинг чўнтагини кавлаштирарди.

— Автоматда яна бир нечта патрон бор. Ҳеч ким ўқ товушини эшитмайди. Эшитса ҳам, қаердан келаётганини билолмайди.

— Худо ҳаққи, бундай қилманглар! Ҳеч кимга оғиз очмаймиз. Худо ҳаққи, худо ҳаққи!

Аёллар йиғлаб юборишди, болалар уйғониб кетди. Қотил милисианолар келиб қолмасдан жўнаб қолишга қарор қилди.

Улар кўрсатилган шоссега чиқишди.

— Нега автоматингни ташламаяпсан?

— Яраб қолар. Йўлда биронтасини гум қилсак яхши бўларди-да.

Энди улар йўл ёқасидаги ариқ бўйлаб боришар, ҳар дақиқада содир бўлиши мумкин бўлган хатардан ўзларини четга олишга ҳозир эдилар. Кун ёришгач, автоматни ташлаб кетишга тўғри келди: йўловчиларга қўшилиб олиш лозим эди; энди йўлда ҳаракат кўпайган, ҳарбий қисмлар кўчириллар, деҳқонлар уй-жойларини ташлаб кетардилар.

— Сизлар қаёққа?— сўради ёнгинага келиб тўхтаган машинадан кимдир.

— Посёлкага.

— Хагуэйгами?

— Ҳа, нималар бўлаётганини кўриб келмоқчимиз... Бомбардимонда қолдик. Самолёт тўппа-тўғри уйимиз устида шўнғиб, ёндириб юборди.

— Хўш, энди қаёққа кетяпсизлар? Кўп ўтмай ҳаммаси тугайди. Қариндошлардан ҳеч ким ҳалок бўлмадимми?

— Ҳалок бўлишди. Хотиним билан икки қизим. Ена-ётган уйдан чиқишга улгуришмади.

— Эсизгина... Ҳеч нарса қилиб бўлмадимми?

— Мен билан ўғлим уйда йўқ эдик. Атрофни қараб, ботқоқликда адашганлардан бир нечтасини қўлга олдик... Биронта қурол беришгандайди...

— Нега асирлардан тортиб олмадинглар?

— Уларда йўқ экан. Денгизда бомбардимон қилинганларида ташлаб қочишган экан...

Машинага ўтиришгач, жим кетишди. Орқа ўриндиқда енгил яраланган милисиано ястаниб борарди. У илжаяр, сайилдан қайтаётгандай хурсанд эди. Олисда дастлабки уйлар кўзга ташланди. Энди бир амаллаб посёлкага етиб олиб, оломонга қўшилиб, дўстларни топишга ҳаракат қилиш керак. Кейин ё уларникида яшаб туради, ёки биронта черковга яширинади. Бироз вақт ўтгач, Кубани тарк этишади. Қайтиб келишганда ишлари ўнгидан келса керак. Балки ўша вақтгача ҳамма нарса ўзгариб кетар. Унда ҳеч нарсадан ташвиш тортмас ҳам бўлади.

Улар йўл бўйидаги уйлар ёнидан ўтиб кетишарди. Дастлабки уйдан ўтай деб қолишганди ҳамки, патруль тўхташни буюрди.

— Асирлар ҳам борми?

— Йўқ, битта ярадор бор, холос.

— Қани, бир кўрайлик-чи, тўрға тузукроғи илинмадимикин...

Тўсатдан фарёд эшитилди:

— Мана у, мана ўғлимнинг қотили!..

Бир аёл бармоғи билан қотилни кўрсатиб, еб юборгудек ўқрайиб қарарди.

— Бу газандалар кўзимга шубҳали кўринганди-я...

— Нима гап? Биз шу ерликмиз, деҳқонлармиз...

— Менинг ўғлимни шу ўлдирган! У — қотил! Бу ерларга яна келишини билардим.

— Бу аёл адашяпти, гапимга ишонинглар... Биз деҳқонлармиз.

— Қани, буни қўлга олинглар-чи.. Унисини ҳам. Бу аёл айтяптими, демак, тўғри. Анчадан бери посёлкага ким келиб, ким кетаётганини кузатиб турибди у...

Йигит йиғлаб юборай дер, қотил эса ўғлининг жагади устида башоратли сўзларни айтган онани яна кўриб турарди. Онанинг гаплари қулоғи остида жарангларди: «Мана кўрасан, вақти келиб ҳаммаси ўзгаради. Бир кун яна учрашармиз, ўшанда ҳамма кирдикорларинг учун жавоб берасан менга».

РОППА-РОСА УН ИККИДА

Кўзимни очдим. Қанча вақт беҳуш ётганимни билмайман. Деразадан тушган ёруғ кўзларимни қамаштирганди, яна юмиб олдим. Хаёл ҳар қаёқларга олиб қочар, миямга урилаётган фикрларнинг биронтаси тутқич бермасди. Ҳаммадан ҳам нега бу ердан, деган саволга жавоб тополмай қийналардим.

Яна кўзимни базўр очдим, нотаниш манзарадан анг-танг бўлиб қолдим. Аввало девор мени ҳайратга солди, ўтирган жойим камера бўлиб, катак кўзли ёлғиз деразадан офтоб нури мўраларди. Ифлослиги устига зах камера ер сатҳидан пастроқ бўлса керак, чунки шаҳарнинг шовқини юқоридан эшитиларди. Эшик қалин, пухта ёғочдан ишланган. Эшик ёнида чамаси ҳамюртларим — кубаликларга нодўст, тунд бир кимса соқчилик қиляпти. У кетма-кет сигарета тутатар, ҳар бир ҳаракатидан ғазаб ёғиларди. Одам деган ҳам бунча совуқ бўладими-а?!

Ўнг ёнимда ҳолсиз ётган, аъзойи бадани мўматалоқ маҳбус оҳиста инграрди. Комбинезонига қараганда у биронта фабрика ишчиси бўлса керак. Қулай бўлсин учун ўнг биқинимда ётганим сабабли орқа томонимдаги маҳбусни кўролмасдим. Фақат ғазаб билан нуқул:

— Бунинг учун ҳали жавоб беришади!— деганини эшитардим, холос.

Бу лаънати каталакда бор-йўқ одам шу эди. Бироқ бошқа камерадан тўхтовсиз қичқириқ ва инграшлар эшитилиб турарди. Эшиклар очилиб, у ерга нуқул янги маҳбусларни тиқиб кетишарди. Улар бизга нисбатан эътиборлироқ бўлса керак, чунки дам сайин эшиклар

очилиб турарди. Бизки шунчалик қийналяпмиз, улар нима қилишаётганикин? Учаламизнинг ичимизда мен ўзимни бақувватроқ ҳис этардим, бироқ гўё куни бўйи дўппослангандай бошимни қимирлата олмасдим; қайиш зарбидан ёрилиб, қонаётган курагим қаттиқ ачишар, қорним бураб оғрирди. Мени уч киши галма-гал дўппослашди. Бирини чарчаси, иккинчиси ишга тушарди. Бу қанча вақт давом этганини билмайман, чунки ҳушимдан кетгандим. Урган сари бақирарди:

— Нима иш қилгансан, айт?

— Ҳеч қандай айбим йўқ,— дердим оғриқдан тишимни тишимга қўйиб.

Аммо бу махлуқлар учун менинг иқроор, бўлишимгина зарур эди. Иқроор бўлмагунимча дўппослашаверишди. Ҳушдан кетаётганимда миямга бир савол келганди. Ҳар сафар тийраклашганимда ўзимга-ўзим ўша: нега бу ердан, деган саволни берардим.

Ўзимча жавобим ҳам тайёр эди. Эрталаб барвақт улар мени олиб кетгани уйимга келишди. Эшик тақиллаганда хотиним нонушта тайёрлаётганди. Эшикни очгач, у ҳаяжонда қайтиб кирди:

— Сени суриштиришяпти.

— Мени?

— Ҳа, сенинг исмингни ҳам айтишди.

Чиқишим билан менга кетларидан юришимни буюришди. Бу одамлар исмин Эдуардлигини қаердан билишганикин? Эслаб бошладим. Кўпинча узоқ вақт тўхтовсиз баҳслашишга тўғри келарди. Устига-устак мен кимларнинг тарафини олаётганимни ҳам яхши билардим. Ахир, Сьерра-Маэстра ва Сьерра-Эскамбрай тоғларида кураш олиб бораётган кишилар тарафини олмай бўладими? Кўпчилик сингари мени ҳам исёнкорларнинг қаҳрамонлиги ҳайратга соларди. Бир куни эрталаб емакхонада уч-тўрт киши бўлиб исёнкорлар радиоси кечқурун эшиттирган янгиликларни муҳокама қилдик. Шунда бизнинг кварталда яшовчи танишим гапга ара-

лашмади. У ҳеч кимга сездирмай чиқиб кетди. Эртасига эса мени олиб кетгани келишди... Бошқача бўлиши мумкин эмас. Уша одам касридан бу ерга келиб қолдим.

Эшик очилиб, икки киши кириб келди. Улар ўнг томонимда ётган маҳбус устига боришди. Уни ўрнидан турғизиб, ташқарига судрашди. Ҳозиргина эшитилар-эшитилмас инграётган бу маҳбус бирдан юракларни пора-пора қилувчи овозда қаттиқ чинқириб юборди.

Қирганлардан бири чиқиб кетаётиб мени ҳам огоҳлантирди:

— Роппа-роса соат ўн иккида сени олиб кетгани келишади!

«Роппа-роса ўн иккида». Камера қанчалик дим бўлмасин, совуқ тер чиқиб, аъзойи баданим музлаб бораётганини ҳис этдим. Роппа-роса ўн иккида мени ҳам ҳозирги киши сингари олиб чиқиб кетишади. Эрталаб мени ё шаҳарнинг марказий кўчаларидан бирига, ёки шаҳар четига олиб боришади. Баданимни ўқлар ғалвир қилиб ташлайди. Жасадим атрофида одамлар тўпланади. Улар, бирон қариндошим ёки дўстим эмасмикин, деб жасадимга тикилишади. Кўпчилик кўргани келиб ўзгариб кетган юзимга кўзи тушиши билан сесканиб кетади. Баъзилар менга ачинишади. Югуриб келган аёллар кўз ёшларини артишади — уларнинг ҳаммаси аздор-да. Бу вақтда ҳеч нарсадан хабари йўқ хотиним уйда менга интизор бўлиб ўтиради. «Яхши» ва «ёвуз» одамлар ўйини ўйнаб юрган ўғлим эса мени асло эсламайди. Мен «ёвуз»лар қўлига тушиб қолганимни хаёлига ҳам келтирмайди у. Уғлим ўзи «яхши» одам бўлиб юрса-да, менга ёрдам беришга қодир эмас. Балки бир кун уларга алақачонлар ҳалок бўлганим тўғрисида хабар етказишар? Балки уларга фақат узун қулоқ гапларгина етиб бориб, ҳақиқатни умуман эшитишмас? Хотиним бир қанча вақт кўз ёши қилиб юради-да, йил-

лар ўтгач, мени унутади. Уғлим эса катта бўлганида: «Золим Батиста отамни революционер сифатида қатл қилдирган»,— деб юради. Мен билан фахрланади у.

Ўрнимдан туришга зўр бериб ҳаракат қилдим-у, лекин фақат чўккалай олдим, холос. Бақриб такрорладим:

— Менинг ҳеч қанақа айбим йўқ.

Эшик олдида ўтирган соқчи чекишни тўхтатиб, олдимга келди.

— Кўрқма,— деди у. Йўлакда қадам товушлари эшитилди, унинг кўзлари ғазаб ва қатъият билан ёна бошлади. У жойига бориб ўтирди-да, сигарета тутатишга тушди. Унинг дарҳол кўзга ташланган ғазаби бежиз эмасди. Диққат билан унга қарадим. Энди у менда нафрат уйғотмай қўйди...

Қадам товушлари яқинлашиб, камерага кириб келганлар орқада ётган маҳбус устига боришди. Уни қандай турғазишгани, ҳақоратли сўзлар билан сўкишганини эшитиб турдим. Кўтариб ўтишганда, маҳбус ҳали жуда ҳам ёш бола эканлигини кўриб ҳайрон қолдим. Қалтак ва ҳақоратлар уни улғайтириб қўйган эди. Боланинг жасорати мени ҳайратга солди. Уни ташқарига олиб чиқиб, ён камерага ташлашганини эшитиб турдим. Уни янада даҳшатли қийноқ кутарди.

Эшик олдида турган соқчини тагин кузата бошладим. У эллик ёшларда эди. Қандай қилиб қалбини юмшатсам, меҳрини қозониб, ўзимиз учун фойдали кишига айлантирсам экан, деб ўйлай бошладим.

— Навбатчи, мен...— дедим. У гаплашишдан ўзини олиб қочаётгандай туюлди.

— Тсс, тсс, навбатчи.

У менга қаради. Бундан фойдаланиб:

— Менинг ҳеч қанақа айбим йўқ,— дедим.

— Уларга айт.

Овози мулойим эди. Бундай дақиқаларда яхшини ёмондан ажратишни ҳам ўрганиб қоларкансан. Муш-

кул дақиқаларда ҳар бир кишидан, ҳатто сени калтаклаётган одамдан ҳам озгина бўлса-да, шафқат излайсан.

— Бизга ёрдамнингиз тегиши мумкин,— дедим,— ўзингизнинг ҳам фарзандларингиз бўлса керак.

— Ердам беролмайман сизларга.

— Анави бола ким?

— Ҳозир олиб чиқиб кетишганими? Коммерция билан юртидан.

— Ҳали жуда ёш-ку!

— Кўрқоқлар! Менинг ҳам жиянимни қамаб қўйишган!— У яна ғазаблана бошлади. — Яқинда уни ўлдиришади.

— Нима, шу ердами?

— Йўқ. Учрашиш учун менга рухсат беришмади.

— Соқчи бўлсангиз ҳам-а?!

— Бу ёвузларнинг нима иши бор бу билан!

Қоронғи тушди. Деразадан офтоб нури кўринмай қўйди. Соат неча бўлганини сўрадим.

— Ун,— жавоб берди соқчи огоҳлантирган оҳангда мулойимлик билан.

— Ун иккига ҳали икки соат бор!— ўйладим овоз чиқариб.

Бироқ у ёқдан, бошқа камерадан ҳали ҳам фарёд, бўғиқ овозлар эшитиларди. Кимдир қўпол сўкинди.

— Қани, тур ҳайвон, ҳали насибанг тугагани йўқ.

— Бу студентчани хўпам болашдими!— Бу қаҳқаҳа юракларни тирнаб ўтди.

— Мана энди ўзиникиларнинг олдига бориб, революционерман деяверсин.

— Мен бундай деганим йўқ!— қичқирди бола.

— Учир овозингни, чўчқа!— Тарсаки унинг гапини узиб қўйди.

Сўнг эшикнинг ёпилгани эшитилди. Навбатчи менга қўли билан ишора қилиб бош ирғади.

— Икки кишими?

— Олиб кетишяпти уларни...— охирги сўз бўғзимда қолди.

— Ҳар нарсага тайёр тур. Оҳ, тоғдагилар қачон келишаркин!— Шарқ томонга ишора қилди у.

Мен ҳамон уни қизиқиб кузатардим. Бу киши тоғдагилар тўғрисида хайрихоҳлик билан, ҳатто руҳланиб гапирарди. Агар бу гапларни айғоқчилар эшитиб қолишса, у омон қолмайди. Дарҳол бошлиқнинг ҳузурига бориб: «Фалончи душман тарафини олмоқда. Адабини бериб қўямизми?» — дейишади. Шуниси қизиқки, бу одам мени асло танимаса ҳам очиқ гапирмоқда. Мен аллақачон унинг қулфи дилини очгандим, шунинг учун гапни давом эттиришдан бўлак чора қолмади.

— Нима учун бу ерда юрибсиз? Хавфли-ку?

— Бу — менга берилган жазо. Уғлим тоғларда юрибди, — дилидагини тўкиб солди навбатчи.

Эғнидаги формасига қарамай ўзини муносиб тутиб турган, ёши ўтиб қолган бу дилҳаста кишига ачина бошладим. Чап томонга ағдарилиб қулайроқ ётиб олдим-да, кейин атрофга қулоқ солдим. Бир оздан сўнг қулоққа қадам товушлари чалиниб, кимнингдир овози эшитилди:

— Боргин-да, бошлиқнинг фармонини етказ.

Бу мен билан ҳамсуҳбат бўлаётган навбатчининг овози эди. Баданимни совуқ тер босди. Яна товушлар эшитилди:

— Уни пастга туширишмаяпти!

— Уттиз киши ўлдирилган! Бизда эса биронта ҳам йўқ!

— У ерни портлатиб, ҳаммасини қириб ташлаш керак.

— Америкаликлар айтган жойини ҳам!

Овозлар тинди. Мен яна ўғлим билан хотиним тўғрисида ўйлай бошладим. Албатта, улар аллақачон зир югуриб, мендан дарак топишга ҳаракат қилиб кўришган, лекин ҳар доимгидек: «Биз ҳеч нарса билмаймиз,

лекин хавотир олманг»,— деган жавоб олган бўлишса керак.

Бундай дақиқаларда ҳаётингдаги энг тотли дамлар ёдинга тушаркан. Ўғлим бир ёшга тўлганда кичкина шам билан торт олиб келгандим. Шамни ўзи ўчириши лозим эди. Мен уни бир неча кун илгаридан бунга ўргата бошладим, лекин барибир ўзим ўчиришимга тўғри келди. Пляжга биринчи марта борганимиз ҳам хотирамга тушди. Ушанда хотиним, гўё ҳамма унга қарайдигандай, чўмилиш костюмини кийишни истамаган эди. Ҳаммасидан ҳам ёқимлиси — ўғлим «дада», деб чақиритишни ўрганганини эслаш эди. Ушанда хотинимнинг жаҳли чиққан, ўғлимиз ҳозирнинг ўзида «ойи», дейишни ҳам ўрганиб олишини жуда истаганди.

Яна қадам товушлари эшитилди. Гўё омбордасан-у, у ерга кетма-кет юк кўтариб кириб-чиқиб туришибди. Биргина фарқи шуки, бу ердаги юклар жонли бўлиб, улар билан ёмонроқ муносабатда бўлишарди. Иккита соқчи пайдо бўлди, улар негр билан оқ танлини олиб кириб улоқтирдилар.

— Коммунистлармиш!— нафрат билан пишиллади соқчилардан бири.

— Тоғдагиларнинг бари коммунист,— деди бошқаси.

Янги келган бу икки ўртоқ ўрнидан турди. Мен улардан сўрадим:

— Коммунистмисизлар?

Улар менга шубҳали қараб қўйишди. Кейин ночор аҳволимни кўриб, бири жавоб берди:

— Ҳа.

— Бирон иш билан қўлга тушдингларми?

— Йўқ. Чақув билан.

— Ҳаммалари коммунистлиги тўғрими?

— Тушунмадим.

— Тоғдагилар-да?

— Империалистлар доим шундай дейишади.

— Тўғри, лекин улар орасида коммунистлар бор.

— Албатта, бор.

У индамай қолди. Коммунистларни олиб кирган икки соқчи келиб, панжарани очди.

— Сенинг вақтинг бўлди!

— Боролмайман,— деб юбордим. Аъзойи баданимни титроқ босган эди.

— Қара-я, боролмас эмиш! Нима, меҳмонхонадаман-сан?

Улар иккаласи мени қўлтиқлаб, оёққа турғазишди. Ажабо, оёқларим энди оғримасди. Мени йўлакка олиб чиқишди. Унгу сўлимда бораётган соқчилар тинмай вай-сашарди.

— Уларнинг бари аҳмоқ. Барибир ҳеч нарсага эришолмайдилар,— дейишди иккалови баравар.

Мен кўзларимни юмиб борардим. Ҳатто ўз қисматимни ҳам ўйлай олмасдим, ёнимдагиларнинг лаби-лабига тегмасди. Йўлакнинг ўртасида тўхташди. Бири гапни давом эттирар экан, билмагандай мени туртди.

— Манави тентакни қара! Улардан ҳеч нарса ололмайди-ку! Агар истаганда бизга ёрдам бериши мумкин эди,— деди у дона-дона қилиб.

Юзимга қон тепди. Уларнинг гаплари менга қаратилган бўлиши мумкинлиги хаёлимга келиши биланоқ ҳайқирдим:

— Ҳеч қачон!

— Шунақа бўлса, худодан кўр. Сени нима кутиб турганини биласан-ку, ахир!

Улар мени нари олиб кетишди. Биз бақирик эшитилиб турган, эшиги дам-бадам очилиб-ёпилаётган камера ёнидан ўтдик... Маҳбуслар ерда ётар, айримлари деворга суяниб олган эди. Ҳаёт улар учун муттасил азобдан иборат бўлиб қолган, шунинг учун улар тақдирга тан бериб, астойдил ўлимни кутишарди. Бошқалар эса аллақачон тирик мурдаларга айланганди. Уларни тез орада кўчага олиб чиқиб ташлашади.

Нихоят мени кенг кабинетга олиб киришди. Бирин-

чи бўлиб кўзим тушган нарса, золимнинг портрети эди. Портрет жуда катта бўлиб, бутун хонани эгалларди.

Стол ортида ўтирган киши мендан сўради:

— Хўш, қалайсан, ақлинг кириб қолдими?

— Ақлим?

— Гапирасанми?

— Мен ҳеч нарса билмайман.

Мени олиб кирганлардан бири урмоқчи бўлиб қўлини кўтарди.

— Тегма!.. У яхши йигит!.. Уларнинг бари бир хил гапиришади. Хўш, шундай қилиб, шаҳар теварагидан кимларни биласан, ким улар?.. Тушунмадингми?..

Бу — йўлакда менга теккизиб айтилган гапнинг худди ўзгинаси эди. Уша жавобни яна такрорлашим лозим, бунинг учун эса қулай вақт келган эди. Жавоб оғзимдан ўқдай отилиб чиқди.

— Ҳеч қачон!

— Уйлаб кўр. Сени шоширмайман. Бундай ишни кимлар бажаришини хаёлингга ҳам келтирмайсан. Бари ёпди-ёпди бўлиб кетади. Бунинг учун пул ҳам тўлаимиз.

Мен унга шундай нафрат билан қарадимки, унинг саросимада қафасга тушган йиртқич каби ночор аҳволга тушиб қолгани юзидан билиниб турарди.

— Ақлини киргазиб қўйинглар, — ёрдамчиларига ишора қилди у.

Улар мени туртиб-туртиб олиб кетишди. Биз орқага қайтиб, бинонинг ичкарасига, камералардан бошқа томонга қараб юрдик.

— Сендақалардан кўпини кўрганмиз.

— Бир исканжага олсак... — деди ўнг томонимдан бораётган соқчи муштини кўрсатиб.

Аллақандай хонага киришимиз билан бошимга тушган зарбадан йиқилдим. Фикрларим чалкашди, ҳаммаси

аралаш-қуралаш бўлиб кетди. Шунинг кетидан қандайдир қаттиқ нарса билан нозик жойимга уришди, мен худди оғриқ камайдигандай ўша жойни чангаллаб қолдим. Шу заҳоти бу муртадлардан бирининг овозини эшитдим:

— Қўлингни торт. Шундай бўлсин...

Улар менга худди ёш болага буюргандай буйруқ беришарди. Булар — шунақа шармандали иш билан шуғулланиш учун махсус териб олинган қотиллар эди.

Бўйнимни қаттиқ букиб, шапалоқ туширишди, ҳушимдан кетдим. Бу ёнгга чидаш қийиндир-ов. Улар иккаласи мени қутуриб дўппаслашарди. Булар инсон эмас, йиртқичлар эди. Тушаётган муштларни ҳам сезмай қўйдим.

Қулоғимга узоқдан соат бонги чалинди. Ҳар бир бонг акс-садо берарди — ўн икки марта занг чалинди. Тўғри самадиммикни? Тўсатдан ниманингдир устига чўзила ётқизиб қўйишгани, танам лаззатли ҳордиқ ҳис этганини туйдим. Мен ерда ётардим, бу ётиш роҳат бағишларди. Дўппослаш ҳам тўхтади. Шошилинч қўйилган қадамлар ва эшикнинг ёпилганини эшитиб қолдим. Узоқдан ғовур-ғовур қулоққа чалинарди: у борган сари пасайиб, ниҳоят бутунлай эшитилмай қолди. Мен ўзимни жарликка қулагандай ҳис этдим. Бошқа ҳеч нарсани билмай қолдим.

...Овозлар яна яқинлаша бошлади. Эшик очилиб, қадам товушлари эшитилди. Камера одамларга тўлган, ҳамма қичқирар, мен эса яна калтак ёғилишини кутиб ётардим. Мени бир неча қўл авайлаб кўтарди. Аста-секин ўзимга кела бошладим.

— Сал бўлмаса ўлдириб қўйишар экан. Қўли билан оёқлари орасини чангаллаб қолибди!

Мен оҳиста кўзимни очдим. Қулоқларим остида кимнингдир овози баланд жарангларди.

— Биз озод бўлдик, йигит. Золим бугун тунда, саҳарда қочиб қолибди! Уни дарҳол касалхонага олиб боринглар!

Мен кўзимни юмдим. Тез орада замбилга ётқизаётганларини сездим. Кейин мени шодиёна овозлар билан тўла кўчадан олиб кетишди: халқ золимнинг қочиб қолганини байрам қилмоқда эди. Касалхонага кетар эканман, хотиним ва ўғлим тўғрисида ўйлардим; асил мақсадини менга ишонган навбатчини ҳам эсладим.

ҚАЙТИШ

Улар силлиқ дагаманинг орқасидан чиқиб келишди-ю, қотиб қолишди; пешин қуёшининг тафтидан азоб чеккан бу кишилар дарахтнинг қуюқ шохлари фонида яққол кўзга ташланарди. Уларнинг сочлари қуёш жарасиданми, тепаликдан кўтарилиб, юқорида кўздан йўқолаётган чангданми сарғайган эди. Икки киши эдилар. Паст бўйли йигит, новча иккинчисининг белидан қўлини ўтказиб ушлаб турарди. Паст бўйлининг бармоқлари ингичка, озгин бўлгани учунми, унинг қўли узундек туюларди. Ниҳоят улар тепаликдан тушиб тўхташди.

— Етдик,— деди паст бўйли йигит тўсатдан баланд овоз билан. У новчани дўнгликка ўтказди-да, ёнида чўккалаб унинг оёқларини диққат билан кўздан кечира бошлади.

Қора қонга бўялган, териси шилинган оёқ шимнинг далвай-далвай почасидан чиқиб турарди.

— Етдик, Чео,— такрорлади у дўстининг кифтига туртиб.

— Етдик,— деди униси ҳам гўё шу сўзга тортган бутун изтиробини жо қилгандек.

— Пича нафасингни ростлаб олсанг, дарёгача етиб оламиз,— давом эттирди паст бўйли йигит кўйлагининг енги билан тер босган пешонасини арта туриб. Унинг қуёш қорайтган юзида узун кир изи қолди. У ҳорғин, чўпдай, чаккалари чўкик, эти суягига бориб ёпишганди; сўниқ кўмир каби қора кўзлари ич-ичига ботиб кетган, юпқа лаблари қирғий бурни билан соқоли олинмаган ияги орасида йўқ бўлиб кетгандай сезилмасди ҳам.

— Йўлингдан қолма, Гарсиа, мени шу ерда қолдириб кетавер,— илтимос қилди Чео. Бу сўзларни айтиш учун ўзидаги бор жасоратни ишга солганди. Овози сьерра-маэстраликларники каби паст ва ёқимли Чео ҳозир оғриқни енгиб, сўзларни хиргойи қилгандай чўзиб гапирганди.

— Йўқ, сени ташлаб кетолмайман.

— Тўғрироғи, мен сенсиз юролмайман. Ортиқча юклик қиляпман...

— Дарё яқин қолди.

— ...ортмоқлаб кетяпсан. Кетавер. Акс ҳолда, кеч бўлади.

— Дарё жуда ҳам яқин. Энг даҳшатлиси ортда қолди, ахир.

Гарсиа дўстининг оёқ томонига ўтирди. Шимнинг далвай-далвай почасидан чиқиб турган, қон силқиган оёқнинг йўғон, оппоқ суяги кўриниб турарди. Нима учундир унинг оёғи жароҳатдан пастга эмас, юқорига, тиззасига томон шишиб борарди. Бироқ пастки терилари ҳам тўпифигача кўкимтир тусга кирган, гўшти эса қоп-қора лойга ўхшарди. Эрталабдан бери оёғи янада қорайди.

— Тузук бўлиб қолганга ўхшайди,— деди Гарсиа кийимида қотиб қолган лойни қоқа туриб.

— Шунчаки юпатыпсан, Гарсиа. Мен тунгача ҳам етмайман.

— Ундай дема Чео. Ҳали қишлоққа етиб ола-миз.

— Йўқ, тўғриси. Дарёгача ҳам етиб боролмайман.

— Етиб боришимиз керак. Мени бу ерларда ёлғиз қолдирма. Етиб борасан, ҳатто...

— Йўқ...

— ...сени ортмоқлашимга тўғри келса ҳам.

— Қишлоққа машинадагина етиб бора оламан.

— Бу ерда жасадингни қоровуллаб қолишим керакми? Йўқ, етиб боришинг лозим.

— Тунгача узиламан, Гарсиа,— оҳиста такрорлади
Чео; у ўтиришга қийналар, шунинг учун барваста қо-
мати тобора эгилиб борарди.

Гарсиа чалқанча ётган ўртоғининг устига келиб,
унинг юзига, кенг очилиб қолган кўзларига қайғу билан
термилди.

— Қўрқма. Мен ҳозирча осмонни ҳам кўряпман,
ерда ётганимни ҳам билияпман.

Гарсиа наридаги ёнбағирлика кўтарилаётиб қуёш
нурларидан кўзини қўли билан пана қилди.

Чексиз осмон ва бепоён кенглик кўзларини толиқ-
тирди; улар учун бир нафас қўниб, дам оладиган кат-
тароқ дарахт ҳам, осмонда парча булут ҳам кўринмас-
ди. Ялангликда майда баргларини чанг босган сийрак
дарахтлар ҳамда яккам-дуккам яланғоч пакана паль-
маларгина бўлиб, улар шўрхок ерга хира соя ташлаб
турарди. Ҳеч зог йўқ эди.

— Бирон жон кўринмайди,— деди Гарсиа қайтиб
келиб.

— Тез орада келиб қолишади.

— Ҳеч ким кўринмайди, афтидан, улар ҳали яқин-
лашишмаган ҳам. Айтдим-ку сенга, улардан анча ўтиб
кетдик, деб.

— Йўқ, ўтиб кетган бўлишимиз мумкин эмас. Қиш-
лоққа етганимизда кўрасан, улар бизни казармада ку-
тиб ўтиришган бўлишади.

— Бошқалари кутиши мумкин.

— Уларнинг ҳаммаси бир.

— Йўқ, уларга компания пул тўламаган.

— Ташвиш тортма, тўлаб ҳам қолар.

Гарсиа: «Агар бу ерда ўтираверсак, ишимиз пачава
бўлади»,— демоқчи бўлди-ю, бу улкан, кучли одамнинг
тиззалари қалтираётганини кўриб индамай қўя қолди.
Бақувват, енгиб бўлмайдигандай кўринган бу одам ҳо-
зир йиқилиб қолган, ожиз ва ҳимоясиз, оғриқни базўр
енгиб гапириб ётарди.

— Гарсиа, яқинроқ кел,— илтимос қилди у. — Йўқ, бу ерга эмас. Мана бу ерга, ёнимга ўтир. Балли. Энди ердаги жаннат тўғрисидаги эртақни айтиб бер-чи.

— Бу эртақ эмас. Шундай замон келади.

— Хўп, майли, айтавер.

— Революция бўлгач, сен билан мен...

— Йўқ, сен ўзинг.

(«Мен ўзим! — ўйлади Гарсиа. — Нима ҳам дердим, балки ўзимдир») ... Шундай қилиб ҳокимиятни ўзимиз бошқара бошлаймиз. Сен ҳам, мен ҳам, Эйо ҳам, Санчес ҳам, Браулио Перес ҳам, плантацияда ишлаган барча кишилар, шаҳарликлар, бутун Куба халқи бошқаради. Бутун жаҳон ишчилари ҳокимиятни ўз қўлларига оладилар, ўзимиз идора қиламиз, адолатли қонунлар ўрнатамиз. Иш ҳам, пул ҳам ҳаммага етарли бўлади. Биз энг яхши касалхонада даволанамиз. Сенинг оёғингни тузатишади, кўрмагандай бўлиб кетасан. Яхши, озода, чиройли уйларда яшаймиз, у ерда электр ҳам, радио ҳам, барча қулайликлар бўлади...

— Холодильник ҳам.

— Ҳатто холодильник ҳам бўлади. Телевизор ҳам. Болалар мактабга қатнай бошлайди. Энди уларга ҳеч ким нафрат билан қарамайди. Барча тенг бўлади. Ҳозир хўжайинларни қандай ҳурматлашса, гаитлик билан ҳам шундай муносабатда бўлишади. Биз, кубаликларга берилган ҳуқуқлар ҳатто хитойликларга ҳам берилади. Ҳеч қандай ўлик мавсум бўлмайди, иш барчага етарли бўлади...

— Ҳеч кимни ишдан бўшатишмайди ҳам. Эсингдами...

— Йўқ, ишдан бўшатиш ҳам бўлмайди. Барча учун адолат ҳукм суради. Ҳа, чинакам жаннат, эртақлардагидай ҳаёт бўлади.— Шундай деб Гарсиа тиззаларини қучоқлаб, порлаб турган кўзларини булутга тикиб, чуқур тин олди. Йўқ, умид учқунлари ҳали сўнмабди, у ҳали ҳам чақнаб турибди.

— Рост айтасан, эртагдаги каби ҳаёт бўлади. Лекин бу жаннат бизга насиб қилмайди.

— Насиб қилади. Тез орада кўрамиз уни.

— Мен эмас. Мен энди у жаннатни кўролмайман.

— Сен ҳам кўрасан, худо хоҳласа. Мана, мени айтди дерсан.

— Йўқ, худо бунақа майда ишлар билан шугулланмайди.

— Тузалгин, кўрасан. Ҳаммамиз ҳам кўрамиз у кунларни.

— Агар кун ботгунча ўша жаннат бўлмаса, мен уни ҳеч қачон кўрмайман.

Гарсиа тушдан кейин осмонда пайдо бўлган булутларга қаради. Офтоб ботаётгани учун осмон кўзни оладиган даражада ёрқин эмасди. Енгил эсаётган шамол дагама шоҳларини сийпаб, унинг ёнгинасида ўсган пальма япроқларини шилдиратарди. Пальма ҳам гўё кеч бўлаётганини сезгандай қоматини тик тутиб, адл турарди. Узоқдан қандайдир қушнинг сайраши эшитилди.

— Гарсиа, биласанми, жуда ҳам чакким келяпти. Бир дона сигарета учун боримни беришга тайёрман.

Гарсиа эса иягини сийпаб деди:

— Мен эса манавини ўриб ташласам дейман. Қишлоққа борсак, соқолимни қириб ташлайман. Уч кун бўлгандир қирмаганимга.

Улар икки кундан бери қочиб юришарди. Тўрт томондан ёндириб юборилган шакарқамиш плантацияси устида кўтарилган ол шуъла қонталаш шафақ билан қўшилиб кетган вақтдан буён икки кундузу бир кеча ўтди. Ушанда аланга плантациянинг у бошидан бу бошига ўтар, улкан майдон яллиғ ичида қолганда эса бу аланга бамисоли еру осмонни баравар ёндириб кул қилмоқчидай фалак алангаси билан қовушди.

Назоратчилар, қанд заводидан келган негрлар, шуъла таъсирида юзи қизғиш тусда кўринган ямайкалик ва гаиталик батраклар ҳамла қилаётган алангани ўчириш-

га ҳаракат қилишарди. Қамишзордаги ёниши мумкин бўлган нарсаларнинг бари ёниб бўлгач, полициячилар ва юзлари ғазабдан қизариб кетган оқ танли соҳиблар яна икки кишининг ҳаётини сўндирмоқчи бўлишди. Мана, икки кундуз ва бир кечадан бери ўт қўювчилар қочоқликда ҳаётини асрашмоқда...

— Бир дона сигарет учун бутун боримни берардим. Фақат бир дона сигарет учун, агар ҳозир беришса. Гургурт-ку бор,— у қўлини кир, чанг ва қонга беланган, ҳали ҳам қоракуя кетмаган кўйлагининг чўнтагига олиб борди.

— Ҳа, гургурт етарли.

Ҳамма иш Гаванадан: «Қамишзор ёндирилсин», деган буйруқ келиши билан бошланди. Ниҳоят икки сўз. Улар бирон маънони англамасда, буйруқ эди. Маънисиз бўлгани учун ҳам, ундаги сўзлар беш-олтита эмаслиги учун ҳам ҳақиқий буйруқ эди у. Акс ҳолда ўзга нимадир бўларди. Йўқ, унда буйруқ бўлмасди.

Буйруқ махфий берилди, лекин агар уни радио орқали эшиттирилганда ёки завод эгаларига у ҳақда олдинроқ хабар берилганда, ё бўлмаса тўппа-тўғри казарманинг қоровулхонасига келтириб беришганда ҳам ҳеч нарса ўзгармасди. Чунки касаба союз бошлиғи гўёки республиканинг энг узоқ, энг чека плантациясидагилар ҳам эшитсин дегандай, Гаванада бу сўзларни бор овози билан, худди митингдагидай, бақриб айтган, устига-устак бу буйруқни оролнинг у бошидан бу бошига газета ва радио орқали етказишга ҳам ҳаракат қилган эди. Ҳатто президент саройида ҳам у журналистлар даврасида туриб: «Агар иш ҳақимизни оширишмаса, қамишзорга ўт қўяман. Бутун Куба машъал бўлиб ёнади»,— деб қичқирганди.

Тўғри, унинг ўзи ҳеч нарса қилгани йўқ. Оғизда бутун оролни пойтахти билан қўшиб ёндириб юбориш ҳеч гапмас. Чунки у ҳавоси кондицияланган автомашинасида ўтириб, барибир иссиқни сезмасди ҳам. Салқин

шамол эсиб турган машина уни салқин вилласига бир зумда элтиб қўяди, у ерда эса истаганча ағанаб ёта-вериш мумкин, бир ёнбошда очилган аъло нав коньяк, бошқа ёнбошда эса оғушга интизор гўзал хоним... У янгиликни эшитмоқчи дейлик; қўли остида кичкина қимматбаҳо радиоприёмник секин ғинғиллаб турибди, негр аёли паст бўғиқ овоз билан ёқимли қўшиқ куйламоқда, уни тинглаган одамнинг йиғлагиси келади.

Қанд заводидида эса ҳаммаси бошқача эди, буйруқ келган пайтда ҳеч ким нима учунлигини суриштиргани йўқ, фақат белгиланган кунни айтишса бўлди эди. «Учинчида»,— дейишди уларга. Шундай қилиб учинчида катта шакар ороли ўртаси жойлашган кичкина қамишзор ҳар томондан аланга оғушида қолди. Қамишзорга қанд заводининг икки ишчиси — Северино Гарсиа ҳамда Хосе Говар (уларни оддийгина қилиб Гарсиа ва Чео деб чақиришади) ўт қўйишлари лозим эди. Бутун посёлкада гугуртни ким чақиши маълум эди. Полиция ҳам биларди. Полициячилар ва соҳибларга бошқалардан олдинроқ хабар етказилган эди. Бироқ мушук сичқонга ўзи билан ўйнашишга йўл қўйиб бергандек, улар ҳам бу кишиларга ўт билан ўйнашиб кўриш имконини беришди. Шундай қилиб бу шахмат ўйини бошландики, унда соқчилар пиёда-ю, қамишзор шоҳ эди. Агар бирсоқчи чидамсизлик қилмаганда ҳамма иш жойида бўларди: у вақтидан олдин ўзбошимчалик билан отиб қўйди. Унинг қўллари титраб тургани учун милтиқ қимирлаб ўқ мўлжалдан икки метр пастроққа — Чео исмли дароз йигитнинг оёғига тегди.

— Гарсиа, биласанми, ҳеч қаерим оғримай қўйди. Бир қарагин-чи.

Гарсиа яраланган ҳамроҳининг тиззаларидан юқорига қаради-да, унинг оёқлари бутунлай қорайиб кетганини кўрди; кўкимтир доғ булут сояси каби унинг тўпиғидан тобора юқорига қараб силжирди.

— Дарҳақиқат, яхши бўлиб қолганга ўхшайди.

Гарсиа шу сўзларни муттасил такрорлаб, икки кундузу бир тун Чеонинг улкан ва оғир танасини ортмоқлаб келмоқда эди. Агар ўша учинчи числодан бошлаб ҳисобланадиган бўлса, бугун учинчи кун эди.

— Неча кун?

— Деярли уч кун, Чео.

Улар ҳар қадам қўйганда кўтарилаётган чанг қоплаган бўм-бўш ялангликда уч кундан бери сарсон бўлиб юришибди. Уч кундан бери улар биронта ҳам катта дарахт учрамаган, қуёш тиги қиздириб турган ялангликда юриб келишяпти. Учратишгани фақат пакана пальмалару, шамолда қимирлаб товланаётган чексиз чаловзор бўлди. Деярли уч кундан бери кичкина жуссали бу одам дунёда барча нарсадан оғир забардаст одамни елкасида кўтариб келмоқда эди. У устига чиқиб, яқин ўртада ариқ бор-йўқлигини кўриш учун дагама дарахтини изларди. Уйноқлаб оқаётган жилғани кўриб зора оёқларга куч кирса-ю, сувгача, хуштаъм, ҳеч қандай ёмон ҳид келмайдиган, оддий, қуёш тафтида илиган сувгача етиб олсак, деб ўйларди у.

— Гарсиа, ташна бўлиб кетяпман.

— Мен ҳам.

— Дарёга бориб, сув олиб кел.

— Бирга борамиз.

— Йўқ, йўқ, ўзинг боравер, менинг мажолим келмайди.

— Бир ҳаракат қилиб кўр, кўмаклашиб юбораман,— Гарсиа ўрнидан туриб, ўртоғининг оғриқни сезмай қўйган баҳайбат гавдаси устида энгашди.

— Йўқ, Гарсиа, қимирлай олмайман. Узинг боравер.

— Бир илож қил, Чео, худо ҳаққи, яна бир ҳаракат қилиб кўр.

— Йўқ, мен шу ерда қоламан. Менга сув олиб кел. Боргин-да, жоним узилмай, тезроқ қайт. Бу гапни ошиғич, ғалати эътибор бермай гапирди, чунки у оғриқ ва

қуёш жазирамасига қандай ўрганган бўлса, бир неча дақиқадан бери ўлим ҳақидаги фикрга ҳам шу қадар кўникиб қолганди.

— Нимада олиб келаман?— деб юборишига сал қолди Гарсианинг. Кейин ўртоғини азабга қўймасликка қарор қилди, чунки Чео уни сувсиз қайтиб келади, деб ўйлаши мумкин. Балки дарё бўйида эски биронта ту-нука идиш ёки кокос ёнғоғининг қобиғи топилиб қо-лар, балки сув олиб келгунча у... Йўқ, бундай бўлмас-лиги лозим, йўқ...

— Нима учун «йўқ», деяпсан, Гарсиа?

— Ҳа, шунчаки ўзим. Улар бу ерга келмайди, мен бориб... Шошма...

Шундай деб Гарсиа эмаклагандай тепага, дагама ёни-га чиқди-да, атрофга диққат билан қаради. Ҳали ҳам атрофда бўм-бўш ялангликдан бўлак ҳеч нарса кўрин-масди. Биронта ҳам жонзот йўқ. Қуёш аста-секин уфқ-қа бош қўймоқда.

— Ҳеч қанақа янгилик йўқ. Мен ҳозир қайтаман. Сен кетиб қолма... Сал бўлмаса овозини чиқариб: «Ул-а, аҳмоқ! Бу гапни айтиш керак эмасди»,— деб юборай деди.

— Кўрқма, сен қайтмагунингча бу ердан қимирла-майман. Сен келгунингча лоақал жасадим бўла-ди.

Гарсиа ўртоғига гинали қараб қўйди. Сўнг кетди.

— Сув фостдан ҳам муздек бўлса керак,— деб ўй-лади Чео овоз чиқариб.

Ҳаво зинғиллар, шамол пальма баргларини варрак шокилдаси каби шилдиратарди. Ерда чалқанча ётиб, чириш ва ўлимга қарши, тупроққа қарши курашишга ҳам мажоли қолмагин, азоб чекаётган бу жусса атро-фида тўзон кўтарилди.

Чео ўйларди-ю, ўзи ўйлаган нарсага ишонар, ишо-нарди-ю, ўйлаган нарсасини тушида кўраётгандай бў-ларди...

Дарё кенггина эди. Бу — у кўрган дарёлар ичида энг каттаси, ҳамма билган бу дарёни Гарсиагина билмасди. Тоза ва эҳтимол, муздай сув оқаётибди. Шунақанги муздайки... У оёқларини сувга аста текизди: қуёшда қизиб, чанг қоплаган териси бўйлаб ёқимли совуқлик тарқалди. У оёқларига яна куч кирганини ҳис этди. Сув энди тўпигига тегиб, жароҳатгача етиб борди-да, суягини тозалаб ювди; яраинг четларида қотиб қолган қонли пўст бирдан теридан кўчди-да, сувга тушди, шу заҳотиёқ тўлқин уни нари оқизиб кетди. Очилиб қолган мушаклари яна қизғиш тус олди-ю, ҳозиргина яралгандай оппоқ ва ялтироқ суяклари итоаткорона, оғриқсиз жой-жойига тушди.

Мана, у ҳозиргина дунёга келгандай, яп-яланғоч сув олдида ўтирибди, мана, у қумлоқ нишабликка чалқанча ётди. Сув эса тиззаларидан юқорироқ кўтарилди. Сув ёз кечалари холодильникдан олинадиган сув каби ёқимли, совуқ эди, ўша сув шу қадар совуқ бўладики, стакан дарҳол терчирайди. У терчираган стаканни дастлаб юзига босади-да, кейин муз зарраларини қулт-қулт ичади, токи тилни куйдирувчи томчиларнинг ютилишини ҳис этиб, ҳузур қилсин. Томчилар томоғидан ўтиб пастга, борган сари пастга, меъдасигача тушади, ундан яна пастга, оёғига, ярагача тушади. Шу қадар совуқ сув сонларигача кўтарилганини ҳис қилди у.

Сув аста-секин бошигача кўтарилди, кейин тўлқин тўхтади-да, орқага қайтди. Шу қайтишда муздай оқим уни ўз кетидан эҳтиёткорона оқизиб кета бошлади. Чео эса оч тусли тиниқ оқим билан бирга ўзи ҳам ярадан оқиб чиқаётгандай ҳис қилди.

Унинг кўзлари очиқ бўлса-да, мовий осмон ва оқ булутлар қорайиб қолди.

Шу пайт Гарсианинг кўзи узоқдаги пальмазор билан ям-яшил дарахтзорга тушди. Улар, афтидан, қирғоқ бўйлаб ўсган бўлса керак.

— «Қони заҳарланган», — тўсатдан ўйлади у ва олға,

дарё томон шиддат билан қадам ташлади. Етиб келганда эса лой тўла жарга кўзи тушди. Лекин бу суюқ, юмшоқ лой эмас, балки оғир, қуруқ, човил новдасидек, атрофдаги барча нарса каби сарғиш лой эди.

— Бўлиши мумкин эмас!— деди-да, адашмаётганига ишонч ҳосил қилиш учун яқинроқ борди.

Кўп вақтлар илгари бу ерда дарё бўлган, дарё ҳам эмас, ер ёрилгану, сел келган пайтда бу ердан сув ўтган, энди эса қовжираган ўзангина қолган; унинг тубини қуёш ва шамол таъсирида қатрон бўлиб кетган лой қоплаган. Гарсиа энгашиди-да, қаттиқ кесак олиб, қаддини ростлагач, уни узоққа улоқтирди.

— Сув йўқлигини қандай айтаман унга?

Гарсиа келган томонга назар ташлади-да, бемажол ортига қайтди. У фарёд чекишга ҳам ҳозир эди.

Ёнбағирни қўриқлаётгандай адл турган дагамани узоқдан кўрди-ю, дарахт атрофида кишини жунжитувчи сукунат ҳокимлик қилиб турганини ҳис этди. Гарсиа қадамини тезлатди, кўп ўтмай, кичкина дўнглик устида чўзилиб ётган кишини кўрди. Бу киши Гарсиа кетаётган вақтда қандай ётган бўлса шундай ётар, лекин унинг бу ноқулай ётишидан ғалати, мудҳиш бир нарсани туюш мумкин эди; Чео қимирламай ётганда унинг бўйи янада чўзилгандай кўринарди. Шунда Гарсиа ҳеч кимга ҳеч нарсани тушунтиришнинг ҳожати қолмаганини пайқади. Ҳатто ўртоғининг юзига қарамасдан ҳам Гарсиа унинг катта сариқ кўзлари қанақа бўлиб қолганини тасаввур қила оларди: шишадек қотиб қолган, бежон эди бу кўзлар. У мурданинг энгаги тушиб, кекирдаги томоғининг ўртасига келиб қолишини билмас экан. Гарсиа Чеонинг ёнига аввалгидек келиб ўтирди, лекин энди индамасди. «Кўзини юмиб қўйиш керак»,— ўйлади у. Лекин шу заҳотиёқ: «Йўқ, юммайман, шу ётишда тирикка ўхшайди у»,— деган қарорга келди.

Қуёш аста бота бошлади, атрофга сукунат чўкди.

Яқин ўртада ўрмон қаптари ғув-ғув қилар, унинг мунгли навосини Гарсиа ҳам эшитарди.

Шамол пальма баргларини шитирлатиб, буталарни тебрáтди. Қаптар яна мунгли ингранди, узоқдан эса бошқа бир қаптар унга жавобан сайради. Ёки акс-садо эшитилдими? Тепалик устидан, балки дарахтнинг олдидадир, кейин баландда қуш қанотларининг патиллаши эшитилди. Лекин Гарсиа қушни кўрмади. Шамол барглар орасидан ҳуштак чалиб ўтиб, ерда ётган жасаднинг устига чанг сочди-да, унинг офтоб қовжиратган сочларини тўзғитди.

МУНДАРИЖА

Эрике Серпа. Иштиқом	3
Феликс Пита Родригес. Мукофот	14
Эрике Лабрадор Руис. Қушоқ	24
Онелио Хорхе Кардосо. Сухандон	41
Мариано Родригес Эррера. Ғилдираклар	52
Лисандро Отеро. Зангори форд.	57
Хосе Лоренсо Фуэнтес. Уват	65
Рауль Гонсалес де Каскорро. Жиноят так- рорланмайди	73
Хосе Мануэль Отеро. Ропна-роса ўн иккида	86
Гильермо Кабрера Инфанте. Қайтиш	97

На узбекском языке

ПРЕСТУПЛЕНИЕ НЕ ПОВТОРИТСЯ

Рассказы кубинских писателей

Перевод с издания издательства «Художественная литература», Москва — Ленинград, 1965

Редактор *Х. Эргашев*
Рассом *А. Кива*
Расмлар редактори *А. Бобров*
Техн. редактор *У. Ким*
Корректор *М. Холматова*

ИБ № 343

Босмахонага берилди 01.03.78. Босинга рухсат этилди 04.11.78. Формати 70X108^{1/32}. Босма л. 3,5. Шартли босам л. 4,9. Нашр. л. Тиражи 15 000.

Ғафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. Тошкент, Навоий кўчаси, 30. Шартнома № 276—77.

Ўзбекистон ССР Нашриётлар, полиграфия ва китоб савдоси ишлари бўйича Давлат комитети Тошкент «Матбуот» полиграфия ишлаб чиқариш бирлашмасининг 2-босмахонасида 1-қозоғга босилди. Янгийўл, Самарқанд кўчаси, 44. 1978 йил. Заказ № 572. Баҳоси 50 т.

Жиноят такрорланмайди: Куба ёзувчиларининг ҳикоялари (Русчадан Ш. Мансуров таржимаси.—Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1978.—112б.

Куба адабиётида ҳикоя тараққий топган жанрлардан биридир. Ушбу тўпلامга киритилган асарларда республика ташкил топган 1902 йилдан тўртиб, мамлакатда социализм қурилаётган ҳозирги кунга қадар содир бўлган воқеалар тасвирланади. Тўпلامдан Феликс Пита Родригес, Энрике Лабрадор Рунс, Лисандро Отеро, Гильермо Кабрера Инфанте ва бошқа ёзувчиларнинг ҳикоялари ўрин олган. Бу ҳикояларнинг барйда Ватанга чексиз муҳаббат, революция ғояларига садоқат акс эттирилган.

Пристурление не повторится. Рассказы кубинских писателей.
И(куб)